BIBLIOTEKA FILOZOFSKOG FAKULTETA
I
3287
040003287
COBISS ©
NOVI SAD

DANICA PINTEROVIĆ

TEODORA

VIZANTISKA CARICA

M C M X X X I V

I

Justinijanovo doba

Šesti vek mogao bi se nazvati Justinijanovim vekom, toliko je Justinijan uticao na događaje svoga vremena. Slabo nam je poznato šta se u 6 stoleću dešavalo u Evropi i na drugim kontinentima. Jedino ono područje, na kojem je vladao Justinijan rasvetljeno je dovoljno jakom svetlošću zaslugom stare grčko-rimske kulture, koja se na tom području rodila i zaslugom suvremenih pisaca, koji su u toj kulturnoj sredini živeli. Vizantija je tada najkulturnija i prva država sveta, ako apstrahiramo Kitaj koji se zasebno razvijao, i, ako uočimo, da je „svet" tada sačinjavala severna Afrika, velik deo Evrope i Prednja Azija. Na tome su se području razvijali svi događaji koji su ma i najmanje uticali na stvaranje dojučerašnje kulture evropske. Velim dojučerašnje, jer današnja Evropa se obnavlja uticajima s raznih strana i kontinenata i sve se više emancipuje od uticaja stare grčko-rimske baštine.

Vizantija ili Romejsko carstvo, ili i Grčko carstvo zvano, bila je baštinica rimske imperije. Dok se zapadni deo te imperije borio s nadmoćnim Germanima, dotle je Vizantija spasavala šta se spasiti dalo i produžila je život imperiji i staroj tradiciji za daljnih 1000 godina. Celo jedno tisućleće bila je ona istočna straža za evropsku kulturu i civilizaciju na najopasnijem mestu, gde su naročito s perziske strane svom snagom prodirali neprijatelji. Vizantija je i pola tisućleća značila vrhunac sredovekovne kulture, oda-

kle je Zapad primao delove spasene svoje baštine. Formalno ima se ona smatrati nastavkom rimske imperije, no, u stvari, ona je izvršila stapanje helenizma i hrišćanstva. Nije bila nacionalna država, već smesa najrazličitijih naroda koje je spajao helenizam i hrišćanstvo. No nije to više helenizam Aleksandra Velikog, nego helenizam s daleko više orijentalnih primesa negoli u klasično doba.

Istorija Vizantije počinje s godinom 313, kad je Konstantin Veliki uzdigao milanskim ediktom hrišćanstvo na stepen državne religije, ili, po nekima, 395, kad je Teodosije Veliki razdvojio područje rimske imperije na istočno i zapadno; svršava se s godinom 1453, kad su Turci na tom području zavladali i raširili islam na štetu hrišćanstva, a arapsku kulturu na štetu grčko-rimske, t. j. vizantiske. Vizantiska kultura našla je tada svoje utočište u Italiji i tamo je uticala na stvaranje kulturne obnove, i u Rusiji, gde se Sveta Moskva počela smatrati Trećim Rimom. U tome predavanju baštine ležala je istoriska misija Vizantije, a u tome leži i utešljiv smisao istorije uopšte, da ne nestaju bez traga ideje i kulturne tekovine, nego da i najmanji relikti njihovi mogu da oplode novu sredinu iz koje se rađa novo doba, novi ljudi i nove ideje.

Rimska imperija ne označuje samo jednu reč, već ceo sistem i politički i naučni. Ona je baština daleke prošlosti, a teško je shvatiti, moguće je samo naslućivati, koliko je ta ideja uticala na umove mnogih generacija. Premda je Rim pao pod udarcima varvara i premda je Vizantija stajala po gdekojiput na rubu propasti, ljudi tada nisu mogli da shvate, kako bi mogao svet da postoji bez rimske imperije. I kad je godine 476 svrgnut poslednji rimski car, ipak suvremenici nisu smatrali da je pala rimska imperija, već se duboko u njihovoj svesti ukorenio fakat, da je vlast prenesena u Carigrad.

Ideja rimske imperije fascinirala je i cara Justinijana toliko, da je hteo da obnovi imperiju u starim granicama. On je svoju osnovu delimično realizovao svojim ratovima u Italiji, Africi i Španiji.

Justinijan je potpuno realizovao i apsolutističku vladavinu. Od Augusta do Dioklecijana vladao je dualizam između cara i senata, dok nije Dioklecijan zavladao apsolutistički. Od Konstantina Velikog do Justinijana uvrežio se dualizam crkve i imperije kojemu je Justinijan učinio kraj svojim cezaro-papizmom.

Na četiri područja Justinijan je zaslužio besmrtnu slavu: u ratu, u zakonodavstvu, u arhitekturi i u crkvenoj politici. Njegovi ratovi odredili su istoriski razvitak Italije, a po njoj i zapadne Evrope; tragovi njegovog zakonodavnog dela nalaze se još i danas u evropskoj kulturi i civilizaciji; Sv. Sofija je jedna od najveličanstvenijih građevina sveta, koja nije ni do dana današnjega prestala da utiče na razvoj arhitekture; svojim crkvenim autoritetom Justinijan je odlučno zahvatio u budućnost hrišćanstva. Na ova četiri područja on je tvorac istorije; inače on je i razarač. Ukinuo je filozofsku školu atinsku[1] i radio na tome, da se latinski jezik potisne grčkim. Borio se, dakle, protiv poganskog duha i zamenio ga hrišćanskim.

Sredstva, kojima je on svoje ciljeve ostvarivao, učinila su ga nepopularnim među suvremenicima. On je mogao svoje osnove, koje su proždirale velike svote novaca, da realizuje samo teškim i strogim poreznim merama. Podržavao je diplomatske veze sa svim varvarskim plemenima koja su sa severa navaljivala. Diplomatskim izigravanjem jednih protiv drugih, kojiput ratom, a najčešće novcem i darovima, mogao je donekle da zaštiti svoju državu s te strane. Imao je samo jednu, ali ogromnu opasnost koja mu je svaki čas pretila pomrsiti sve dalekosežne ratne osnove, a to je bila Perzija, tako da je on na Zapadu mogao veće akcije poduzimati samo onda, kad je na istočnim granicama vladao mir.

Glavna greška njegova vladanja bila je teorija, da ekspanzija države i njen prestiž nose svoje razloge i svoju vrednost u sebi, nezavisno od sreće i napretka podanika. Možda nije Justinijanu, kao ni Luju XIV kojega mnogo s nji-

[1] Sedam poslednjih učitelja otselilo se u Perziju.

me upoređuju, bilo svesno da rade za jednu utopiju, ali istoriski razvitak je pokazao da je njihova teorija imala najpogubnije posledice za podanike. Justinijan se nije pitao, da li će njegove osnove za obnovu rimske imperije na Zapadu pridoneti nešto i sreći i opštem napretku i blagostanju njegovih podanika. Da je on sebi postavio skromnije političke zadatke, n. pr. da samo odbrani i učvrsti granice svoje države, kako ju je nasledio i da pri tome štedi i unapređuje svoje podanike, dobio bi od suvremenika najveću hvalu i slavu.

Ali Justinijanove ideje o veličini carstva bile su usko vezane s idejom o veličini suverena, pa je on svoju suverenu vlast shvatio tako apsolutistički i autokratski, kao niko posle njega. On se jednako, kao nijedan vizantiski vladar ni pre ni posle njega, udubio u dogmatičke probleme i nije trpeo nikakvu crkvenu vlast nad sobom.

Motivi koji istoriska lica pokreću na delo vazda su više ili manje lični, i udruženi željom za slavom, pa zato je teško odvajati u jednoj istoriskoj osobi lične od istoriskih motiva. Lični motivi pokreću dela svih nas i običnih smrtnika; pitanje je samo, jesu li oni stavljeni u korisnu službu ljudske zajednice, ili ne. Justinijan kao i Teodora bili su vođeni jakim ličnim ambicijama, pa su zato nužno činili mnoga zla dela. Da su se oni trudili svoje ambicije stavljati i u službu zajednice, o tome svedoče i dobra dela, koja su činili i koja su od njih ostala.

Kad je godine 518 umro car Anastasije, ne odredivši naslednika, hteo je eunuh Amancije svoga nećaka proglasiti carem, pa je u tu svrhu podmitio zapovednika dvorske garde (comes excubitorum) Justina, rodom iz Ilirije. Ovaj upotrebi priliku i dobijeno blago te se sam proglasi za cara, a senat i puk pristanu uz njega. Vidi se, na istoku su još živele stare metode rimskih pretorijanaca. Justinovo vladanje (518-527) proteklo je bez važnijih događaja, više kao priprava za dugotrajno vladanje njegova nećaka Justinijana. Najznatniji događaj bio je taj, da je 519 postignuta verska unija s Rimom, zaslugom pape Hormizda, a možda i na poticaj prestolonaslednika Justinijana. On je tada već maštao o obnovi zapadno-rimske imperije, a ta se ne bi dala ostvariti bez verske zajednice Istoka i Zapada. Dakle je i taj događaj priprava za najbližu budućnost.

Peto i šesto stoleće ispunjavaju na istoku neprekidne žestoke verske i crkvene borbe, tako da se s njima u istoriji mogu uporediti samo religiozne borbe XVI stoleća. Iza milanskog edikta počeli su carevi određivati šta treba verovati, a šta ne. Pretsedali su i sinodima i na vaseljenskim saborima, na kojima su se rešavala dogmatička pitanja, a pristalice protivnog mišljenja sudile su se na izgon ili na smrt. Tada su se razbuktale verske strasti najviše zbog pitanja, da li su u Isusa dve prirode, božanska i čovečja, ili samo božanska. Pristalice vere u jednu prirodu Hristovu zvali su se monofiziti, a njihovu je nauku bio osudio četvrti ekumenski sabor u Halkedonu, 451 godine. Međutim je car Zeno 482 proklamovao svoj Henotikon koji se oslanjao na dogme nikejskog i efeskog sabora, a nije priznavao halkedonske. Naravna posledica Henotika bio je raskol s Rimom i jako širenje monofizitske nauke na Istoku. Kad je, kako je rečeno, godine 519 opet uspostavljena unija s Rimom, osuđen je duhovni vođa tadašnjih monofizita Sever iz Antiohije, o kojem će još biti govora. S monofizitima se tada, za Justina, postupalo s najvećom strogošću: preko 50 biskupa bude lišeno časti i prognano. Samo Egipat ostade pošteđen; tamo se skloniše, kao u azilu, prognanici iz Sirije i Male Azije, ali tamo se i oni sami pocepaše na manje sekte. Unija s Rimom i uspostava halkedonskih dogmi bile su teška politička zabluda. U Egiptu, Siriji, Palestini i Maloj Aziji opaža se tada snažno buđenje narodne svesti, doduše ne u modernom smislu, nego prema duhu vremena, skriveno iza verskih osećaja. Istočne su pokrajine pod pritiskom halkedonskih dogmi osećale neprijateljski prema državi i čekale čas, koji se već približavao invazijom Arapa, da se otcepe od carstva.

Kad je Justin umro, postao je Justinijan samovladar. Justinijanovo carstvo obuhvatalo je Balkansko poluostrvo (izuzev Dalmacije), Malu Aziju, Siriju do Eufrata, Egipat i

Kirenajku. Država se delila na 64 eparhije i 2 prefekture. Prefektura Orijent imala je pet dijeceza: Trakiju s glavnim gradom Carigradom, Aziju s Laodikejom, Pontus s Ankirom, Orijent s Antiohijom i Egipat s Aleksandrijom. Prefektura Ilirik delila se u 13 provincija, a glavni grad joj je bio Tesalonika, posle Justiniana prima.

U prvoj polovini njegova vladanja (vladao je od 527 do 565) bio je ministar finansija Jovan Kapadokiski, prefekt pretoriski,[1] po karakteru makijavelista i jako omražen zbog svoje bezobzirnosti. On je, ne štedeći nimalo podanike, najrazličnijim načinima punio državne kase i tako bio Justinijanu od neprocenjive vrednosti kod ostvarenja njegovih ratnih osnova. Kako su car i carica različito sudili o Jovanu Kapadokiskome, o tome će još biti govora. Baš zbog njegovih nasilja, ali i zbog Justinijanove nepopularnosti nastala je 532 godine buna u cirku, nazvana Nika.

U cirku ili hipodromu bio je kod trka sakupljen ceo Carigrad. Ono što su turniri u srednjem veku, borbe s bikovima u Španiji, konjske utakmice ili nogomet u moderno doba, to su u Vizantiji bile utakmice u hipodromu. Istorija hipodroma jako dobro ilustruje život i običaje u Carigradu i istoriju Vizantije uopšte.

Stranke u cirku delile su se u glavnom u dve grupe u Zelene (Prasine) i Modre (Venete). Kad je novi car prvi put prisustvovao trkama morao je osvanuti s bojom one stranke, uz koju je pristajao. Kako je Justinijan pristajao uz Modre, naravno je, da je stranka Zelenih pretstavljala opoziciju, i to ne samo političku i administrativnu, nego i versku. Ako je dvor bio uz ortodoksiju, opozicija bi pristajala uz jeretike. U ove dve stranke nisu se delili smo trkači, već i svi članovi cirkovnih klubova, svi gledaoci i povrh toga i svi građani Carigrada, ako i nisu mogli igrama prisustvovati. Gledaoci u cirku nisu sedeli nikako drukče, već na jednoj strani Zeleni, a na protivnoj strani Modri. Svaka

[1] „praefectus praetorio Orientis“ upravljao je više nego polovinom carstva.

od stranaka bila je organizacija s pretsednikom, činovnicima, imetkom, stajama, konjima, kolima, čuvarima medveda i pelivanima, koji su za vreme pauza zabavljali publiku. I drugi veliki gradovi carstva, kao Antiohija, Aleksandrija, Tarz imali su svoje hipodrome s istom organizacijom.

Budući da puk u Carigradu nije više imao nikakve slobode ni prava zbog apsolutističkog sistema, hipodrom mu je pružao poslednje utočište za izraz svojih raspoloženja. U cirku je puk mogao da zahteva od cara niže cene za životne namirnice, mogao je da se prituži na činovnike, a mogao je i da formuliše dogme, uz koje je pristajao. U hipodromu slavio se i triumf nad neprijateljem. U vreme između dve trke prolazila bi povorka pobedničke vojske sa zarobljenim kraljem, vojnicima, blagom, oružjem i ratnim spravama. U hipodromu morao je gdekad i krvnik da izvrši smrtnu kaznu nad osuđenim.

Justinijan za cirkusne bune Nike 532 umalo nije izgubio svoj presto. U najkritičnijem momentu, kad je već car svu nadu izgubio, spasla je carica Teodora situaciju. Obećanjima i darovima pridobio je dvor u poslednji čas Venete; vojvode Velizar i Mundo ugušiše ustanak, a otpušteni činovnici zauzeše opet svoja mesta.

Tako je Justinijan započeo svoju apsolutističku vladavinu. Iste godine 532 u jesen sklopio je s Perzijom „večni mir“, što mu je omogućilo prvu ofanzivnu akciju na Zapadu. Kraljevstvo Vandala u Africi pokazivalo je već davno znake propadanja. Ilderika, koji je pristajao uz Vizantiju i uz katolicizam, sruši Gelimer, vođa „nacionalne politike“. To je Justinijan upotrebio za povod svojim osvajačkim osnovama. Njegov vojskovođa Velizar svladao je za 4 meseca Vandale, zarobio Gelimera i doveo ga u carigradski hipodrom, gde je ovaj, kad je video sjaj i raskoš, uzviknuo poznate i mnogo spominjane reči: „Vanitas vanitatum et omnia vanitas!“ Bilo je to 534 godine.

Neposredno iza osvojenja Afrike započeo je car i svoje vojne operacije protiv Istočnih Gota u Italiji, koje su potrajale gotovo 20 godina. Umorstvo Amalasunte, kćeri Veli-

kog Teodorika i prijateljice Rimljana bio je ovaj put povod ratu. Na početku rata 535 osvoji Velizar Siciliju i prodre u južnu Italiju. Dotle ubiju Goti Teodahada, naslednika Amalasunte i proglase carem Vitigeza. On napusti Rim i povuče se u Ravenu. Njegova ženidba s Matasuntom, Amalasuntinom kćeri trebala je legitimisati njegov dolazak na presto. Budući da je Velizar zauzeo Rim, osvane Vitigez sa celom vojnom snagom Gota pred Rimom. Nakon borbe od godinu dana Velizar je Rim odbranio, premda je iz Carigrada dobivao slabe pomoći. Kada je 538 Vitigez napustio Rim, osvane eunuh Narzes u Italiji s istom vlasti i moći kao Velizar. Iduće godine osvoji Velizar Ravenu, no u taj čas omela je Perzija sve daljne uspehe vizantiske. Perziski vladar Hozroje zapretio je Siriji, pa je Velizar, nakon što je tek osvojio celu Italiju, morao preuzeti vođstvo u perziskom ratu. Bilo je to 540 godine. Nesretna politika vizantiska u Italiji učinila je, da se opet javila „nacionalna“ stranka. Godine 541 proglase Goti Totilu kraljem i započnu s osvajanjem Italije. Ma da se Velizar vratio, Totila je ipak 546 osvojio Rim. On je po drugi put taj grad zauzeo 549, i postao za neko vreme gospodar gotovo cele Italije. Sad je Justinijan smislio novu osnovu. Hteo je Italiju kao sekundogenituru (koja će spajati interese gotske s vizantiskima) predati svome nećaku Germanu, drugom mužu Matasuntinom. No German je iznenada umro usred priprema za rat s Gotima, pa je car morao eunuha Narzesa poslati da osvoji Italiju. Ovaj kod Tagine 552 odlučno porazi Gote. Poslednji gotski kralj Tejas potučen je 553 u Kampaniji, gde se do poslednjeg časa očajnički borio. Godine 554 bila je i u Španiji potrebna intervencija carskog oružja protiv Zapadnih Gota. Za čitavo vreme gotskih ratova prodirali su Huni i Sloveni preko donjeg Dunava. Justinijanove utvrde na Dunavu pokazale su se preslabe, a njegova politika darivanja i podmićivanja mamila je varvare uvek iznova.

Unatoč „večnome miru“ (od 532) započne 539 perziski vladar rat, jer su mu smetali Justinijanovi uspesi na Zapadu. On upadne u Siriju, osvoji Antiohiju i opsedne uzalud Edesu. Premda je 545 sklopio primirje, rat se ipak

vodio dalje u Lazici i među arapskim plemenima, angažovanim u toj borbi, dok nije 562 sklopljen 50-godišnji mir koji je uspostavio status quo.

Nije nikakvo čudo, da su se Justinijanovi podanici tužili na teške poreze. Silni ratovi gutali su goleme svote novaca, k tome se i gradilo mnogo, kao nikada pre. Osnivali su se novi gradovi, mostovi, ceste, utvrde na granicama i povrh toga gradilo se mnoštvo crkava i manastira. Aja Sofija u Carigradu, El-Aksa u Jerusolimu, San Vitale u Raveni svedoče još danas o velikim i genijalnim podvizima onog doba. Tada je nastao vizantiski stil, koji je mešavina grčko-rimskih i orijentalnih, najviše sirskih elemenata. Kako je umetnost svakog doba odraz duha vremena, tako se i u tome stilu izražava stapanje tih dveju osnovnih kultura.

Justinijan nije radio samo na jedinstvu države i crkve, već i na jedinstvu zakona i prava. Dao je pod vođstvom Tribonijana[1] da jedna komisija pravoznanaca sakupi sva prava i zakone u jednu zbirku. Godine 529 bi dovršen „Codex Justinianeus“, zbirka carskih zakona počevši od, Hadrijana; 533 budu proglašena „Digesta“, zbirka starog rimskog prava i „Institutiones“, pravna priručna knjiga. Godine 534 osvane drugo ispravljeno izdanje „Codexa“ pod imenom „Codex repetitae praelectionis“ i „Novellae (leges)“ zakoni koje je Justinijan izdao na grčkom jeziku. Po ovim knjigama učilo se otsad pravo na državnim pravnim školama u Carigradu, Rimu i Beritu. Kakav je džinovski posao bio redigovanje rimskog zakona i prava, dosta je, ako se spomene, da je komisija samo zbog „Digesta“ morala pročitati nekih 2000 dela u 3 miliona redaka! Kulturna vrednost toga zbirnoga dela neprocenjiva je. Rimski zakoni i pravna znanost bili su pre Justinijana rasejani u čitav kaos od spisa i edikata. Kako su varvari gospodovali na Zapadu, mnogo bi se toga bilo izgubilo zauvek, da nije Justinijan u pra-

[1] bio je „quaestor sacri palatii“.

vi čas svojom akcijom najveći deo spasao od propasti i predao budućim pokolenjima u nasleđe.

Već je spomenut cezaro-papizam Justinijanov. Nijedan vladar pre njega nije energičnije kontrolisao sve crkvene poslove i bio stvarno „basileus“ i „hiereus“ u isti mah. Kakve su crkvene i političke borbe pokretale njegovo doba, o tomu će još biti govora, jer je u njima uz Justinijana kao glavni junak sudelovala i carica Teodora.[2]

[2] Za ovaj prikaz v. Gelzer, Abriss der byz. Kaisergesch. u Krumbacher, Gesch. d. byz. Litteratur; Rambaud, Études sur l'histoire byz. Paris, 1922; Grupe, Kaiser Justinian, Leipzig, 1923; Bury, A. History of the later Roman empire, London 1923, vol. II, pag. 1-27; Успенскій, История Византійской имперіи, С. Петербургъ, 1912, pag. 410—424. — Успенскій, Партіи цирка и димы въ Константинополѣ, Виз. Врем. I, 1894, pag. 1—16. — Vasiliev, Histoire de l' empire byzantin, Paris, 1932, pag. 169-220.

II

Teodora prema izvorima šestoga stoleća

1. Do poznanstva s Justinijanom

Mesto, gde je Teodora provela najranije detinjstvo i gde je primila prve utiske, značajne za formiranje njenog karaktera bio je carigradski hipodrom. Za cara Anastasija (vladao od 491—518) umro je stranci Prasina medvedar[1] Akacije, ostavivši udovu sa tri kćeri koje su se redom po starosti zvale Komito, Teodora i Anastasija. Komito[2] je tada bila jedva dostigla sedmu godinu. Ovo je bio Teodorin prvi jači doživljaj iza kojega je sledila podvostručena beda i neimaština.[3] Mati se ponovo udala za čoveka koji je preuzeo i službu medvedara, no njegov pretpostavljeni (neki Asterije) otpusti ga naskoro iz službe. Mati, samo da dođe do službe i kruha, upotrebi priliku, te prigodom jedne svečanosti u hipodromu javno izloži svoje tri kćerkice, ovenčane vencima (znak nevinosti, da postignu što veće sažalenje), da mole milost kod Zelenih. No uzalud. Nato se protivna stranka Veneta smilovala i primila njihovog oćuha za svog hranitelja zveri. Ovo Teodora nije nikad zaboravila stranci Veneta. Ona ju je štitila verno do kraja svog života.

[1] U grčkom tekstu „ἀρκοτρόφος“, što bi značilo hranitelj medveda, v. H. A. ed. Haury, cap. 9, pag. 56.

[2] Spominje je Malalas, ed. Bonn, pag. 430; udala se za „Ztittasa“ koji je zaslugom cara postao „magister militum“ u Armeniji. Nijednom se reči ovde ne označuje poreklo caričine sestre. Uspor. i Theophan., ed. de Boor, pag. 175, gde se za Situ veli „ἄνδρα πολεμικὸν καὶ ἱκανώτατον.“

[3] O Teodorinoj mladosti govori H. A. cap. 9, pag. 56—65.

Jasno je, da su sve tri sestre ostale u okolini u kojoj su odrasle. Tamo su tražile i zaradu i postale glumice. Teodora je postala mimska glumica i lakrdijašica. Ako je istina, što Prokopije veli, bila je u Carigradu tako ozloglašena, da su joj se ljudi na cesti uklanjali.[1] Jedanput, čini se, da je iskru pravoga oduševljenja osećala za svog ljubavnika Hekebola, prefekta u Pentapoli (u Libiji) tako, da se odlučila ostaviti Carigrad i poći s njim na dalek put. No i u njemu se razočarala, pa kad ju je ostavio, ode u Aleksandriju, odakle se nakon nekog vremena vratila opet u Carigrad, Ovde se desi za nju nešto neočekivano. Ljubav Justinijana. nećaka tadašnjega cara Justina (vladao od 518—527) preobrazi iznenada njen način života. Justinijan je svojoj ljubavnici pribavio velik ugled time, što joj je podelio čast patricijke i obasuo je bogatstvom. No dok je živela carica Eufemija, žena Justinova, Justinijan nije mogao s Teodorom sklopiti brak, jer se carica toj nejednakoj vezi uporno protivila.[2]

2. Odnos carice prema caru

Kad je umrla carica Eufemija, obavi se venčanje Justinijana i Teodore. Ni to nije išlo bez zapreka, jer po tada postojećim zakonima nije bilo ljudima senatorskog reda (u koji je spadao i nećak carev) dozvoljeno sklapati brak sa sluškinjama, oslobođenim ropkinjama, glumicama, bludnicama ili njihovim kćerima.[3] Car Justin je tada već bio vrlo star, pa ga je Justinijan lako mogao nagovoriti, da poništi stari

[1] Jovan Efeski potvrđuje nisko poreklo carice u delu Commentarii de beatis orientalibus ed. Douwen-Land, pag. 68 rečima „τὴν ἐκ τοῦ πορνείου“ (t. j. iz javne kuće) za koje Bury, op. cit. pag. 28 misli, da su interpolacija. Diehl u Théodora impératrice de Byzance pag. 67 veli, da Jovan Efeski tom jednom reči u celosti potvrđuje ono, što je Prokopije naširoko pričao o njenoj mladosti.

[2] Premda je car Justin bio niska porekla, i rodom iz Ilirije, neuk i priprost, Justinijan je živeći na dvoru svoga ujaka stekao visoko obrazovanje, kako se to vidi iz Novela.

[3] H. A. cap. 9, pag. 65. V. i Notae Alemanni u ed. Bonn, pag. 387.

zakon, i da ga zameni novim, za njega povoljnijim.[1] U devetoj godini vladanja svojega, god. 527, uze Justin nećaka Justinijana za druga u vlasti i proglasi ga cezarom. Malo zatim umre car Justin i odonda je vladao Justinijan sam s Teodorom.[2] Teodora je već kao patricijka imala upliv na Justinijana. Kao takva ona se zauzela za prognanog sveca Maru i suzama je delovala na Justinijana tako, da je car Justin morao dati dopuštenje svecu da ode iz Petre u Aleksandriju.[3]

Tako se ona s vrlo niskoga uspela na najviše mesto u carstvu. Pravo veli Prokopije[4], Justinijan se nije ništa nje stidio, premda je imao velik izbor iz čitavog carstva rimskog, pa je mogao da odabere odličnu ženu, plemenita roda, obrazovanu i poštenu. Teodora je bila po svom poreklu, odgoju i naobrazbi inferiorna caru, ali je zato imala fizičku

[1] V. Codex Justinianeus, l. V, 4, 23; pag. 411, ed. Krueger, Berlin, 1877, ali je značajno, da u njemu spominju samo „mulieres scenicas,“ tako da je stari zakon izmenjen, samo zbog Teodorinog slučaja. To je moglo biti posle treće godine vladanja Justinovog, kad je pretoriskom prefekturom upravljao Demosten, na koga je zakon upravljen, dakle 522, ili, jednu, dve godine kasnije. Za Teodoru pretpostavljaju istoriografi, da se rodila oko god. 500, pa je u to doba bila u početku dvadesetih godina.

[2] H. A. pag. 65 „μόνος δὲ Ἰουστινιανὸς ξὺν τῇ Θεοδώρᾳ τὴν βασιλείαν ἔσχεν.“ J. E. comm. de b. o. pag. 68 o Teodori „quae illo tempore patricia erat .... cum Justiniano Rege regnavit.“ Malalas, ed. Bonn, pag. 422 „μετὰ τῆς Αὐγούστας Θεοδώρας“. Da su i carice imale udela u vlasti u Vizantiji nije bilo ništa neobično, v. o tome Diehl, Figures Byzantines 1re série i Rambaud, Études sur l' histoire byzantine. Ipak nije običajno da kroničari, a napose Malalas, uz ime carevo, kad govore o promeni u vlasti dodavaju i ime carice. Znači, da se ona samostalno u vlasti isticala, kao što se i iz daljneg pričanja vidi i da je time osobito delovala na puk, čiji nam je reprezentant priprosti pisac tih reči.

[3] „.... Justinianum .... summo opere oravit ut avunculum rei certiorem faceret, quo auctore afflicti animum reciperent; id quod etiam lacrimis ipsa impetravit. Tum .... mandatum editum est ut irent Alexandriam,“ t. j. Mara i oni koji su zajedno s njime bili u progonstvu. V. Jovan Efeski, Commentarii de beatis orientalibus, pag. 68.

[4] H. A. c. 10, pag. 66.

superiornost; bila je bleda, no lepa lica, malena uzrasta, ali živahnih očiju i vatrena pogleda.[1] Unatoč Teodorinoj prošlosti niko se nije opirao protiv nje pri stupanju na presto, ni u senatu, ni u dvoru, ni u vojsci.[2] To je svakako postigla Justinijanova apsolutna vlast. Kako je ona kao žena i carica bila svojevoljna, kako se otimala o vlast, te bila vazda u opoziciji prema caru, o tome nam najbolje svedoči njeno držanje za bune, nazvane Nika.

Na početku vlade Justinijanove godine 532 buknula je u Carigradu buna, koja je poznata pod imenom Nika.[3] Uzroci koji su izazvali tu strašnu uzbunu mnogobrojni su i različiti. U gradu je uglavnom postojala trostruka opozicija protiv Justinijana: dinastička, politička i religiozna. Rođaci cara Anastasija hteli su srušiti Justinijana, a u borbi su se oslanjali na monofizitsku stranku Prasina. Politička opozicija bila je upravljena protiv administracije, a u prvom redu protiv ministra pravde, znamenitog, ali neskrupuloznog Tribonijana i protiv pretoriskog prefekta Jovana Kapadokiskog, čoveka bez obrazovanja i časti. Religioznu opoziciju izazvali su monofiziti. Interesantno je zabeležiti da su cirkusne stranke Prasini i Veneti za vreme bune zaboravili svoja stara neprijateljstva i da su se složili protiv Justinijana i njegovih ministara. Policajna vlast bila je tada u rukama gradskog prefekta Eudemona.[4]

U januaru te godine održavale su se velike utakmice u hipodromu, za vreme kojih nasta kobno rečkanje između cara i Prasina, jer su se ovi caru po njegovu glasniku po-

---

1 H. A. c. 10, pag. 67/68.

2 H. A. c. 10, pag. 66/67.

3 Proc. B. P. I. c. 24, pag. 123—134; Malalas, pag. 473—477; Euagrius, H. E. l. IV, c. 13, pag. 163 (ed. B. et Parm.); Theophanes, Chronogr. pag. 185 (ed. de Boor); Chronicon Paschale, ed. Migne, s. gr. tom. 92, pag. 874—890; Zacharias Rhetor, (ed. Ahrens u. Krüger, 1898), c. 14, pag. 188/189.

4 v. Vasiliev, Histoire de l' empire byzantin I, Paris 1932, pag. 204 do 207 i Успенскій, История Византійской имперіи, 1912, I, pag. 507—511.

tužili na kubikulara Kalopodija.[1] Upleli su se i Veneti. Nastade velika graja i vika te psovanje jedne stranke na drugu, tako da je razdraženost između obeju stranaka narasla do krajnje mere. Došlo je i do uličnih izgreda između Veneta i Prasina. Kad je gradski prefekt Eudemon osudio na smrt neke strančare radi ubistava, što su ih u besu počinili protiv svojih protivnika, padoše dvojica od njih s vešala, jedan Prasin, drugi Veneta. Svetina ih skloni u crkveni azil i zamoli u cara za njih pomilovanje. Kad ta molba bi odbijena, slože se obe stranke protiv vlasti i raziđu se besneći po gradu, a za zajedničku lozinku uzeše reč „nika“ (t. j. vince, pobedi!), po kojoj se buna i prozva. Od 14 do 18 januara Carigrad je bio pozorište strahovitih scena, nasilja i grabeža. Buntovnici provale u tamnice, oslobode utamničene, a straže poubiju. Kad je car dočuo, da buntovnici traže smrt pretoriskog prefekta Jovana Kapadokiskog i kvestora Tribonijana,[2] ukloni on obojicu, a na njihovo mesto postavi druge. No uzalud. Po gradu se nastavi buna, usto pokolj i požar. Buntovnici dovedu na Konstantinov trg Ipatija, sestrića cara Anastasija i protiv njegove volje proglase ga za cara.

Car se dotle nalazio u dilemi, da li da bega ili da se bori. Srećom su se tada u Carigradu nalazili Velizar i Mundo, najbolje careve vojskovođe. Oni odluče, da navale na svetinu u hipodromu. I doista kad su na dve strane nahrupili u hipodrom, a doskora im se pridružio i Narzes, nasta strava, komešanje i klanje. Ipatija i brata njegova Pompeja uhvate i predadu caru, koji ih dade smaknuti.[3] Prema Pro-

---

1 Taj se zanimljivi dialog između careva glasnika i prasinske opozicije nalazi u Theophanis Chronographia, ed. C. de Boor, pag. 183, 184, a delimično i u Chron. pasch. pag. 874/5 u Migne, Patr. s. gr. tom, 92.

2 Chr. pasch. pag. 875 ne spominje Tribonijana, već kvestora Rufina.

3 Po Zach. Rhet. ed. Ahrens u. Krüger, pag. 189, c. 14 car je hteo da ih ostavi na životu, ali se carica zaklela, da će ih ubiti. Zato ih odvedu do mora i bace u nj. — Prema Chron. pasch. pag. 887, izbacilo je more telo Ipatijevo, pa ga je car dao pokopati među zločincima s natpisom: Hic situs est imperator Luppae. Posle je telo preneseno u dostojniji grob. — O njihovoj smrti v. Jor-

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НОВИ САД

kopiju stradalo je taj dan 30000 ljudi. Buntovnici su najstrože kažnjeni, a mnogim senatorima, što uz Ipatija pristadoše, konfiskovan je imetak.

Strašan je bio bes razularene svetine, koju Justinijan baš zbog popuštanja i blagosti nije mogao zauzdati. Car je mnogo popustio, kad je po želji buntovnika uklonio svoja dva visoka činovnika Jovana Kapadokiskog i Tribonijana. Vidi se, nije on tada bio dovoljno popularan, da bi na taj način mogao steći simpatija. Trebalo je, dakle, silom svladati protivnike. No veća sila bila je na strani protivnika, a car se nije više mogao pouzdati ni u svoje dvorske čete, već je sve zavisilo od Velizarovih i Mundovih vojnika. Zato se car kolebao, pa kad je još dočuo, da su na Konstantinovu foru odabrali protucara, većao je sa svojim doglavnicima u dvoru, da li je bolje opreti se, ili, na lađama baciti se u beg.[1] Mišljenja su o tome bila pocepana, dok nije carica Teodora, prisutna u tome veću ovako progovorila[2]: „Po mom mišljenju, ne podnosi ovaj čas prigovor, da se ne dolikuje ženi savetovati muževe, već ako ona kukavice ohrabruje, treba videti, čini li to s pravom, ili ne. Naš je položaj dospeo u najveću opasnost, pa se moramo svi složiti u tome, kako ćemo najbolje izbeći zloj sudbini. Ja držim, da se moramo za našu korist najodlučnije odreći bekstva, pa makar donelo spas. Svaki čovek mora jednom umreti, no onaj koji je jednom uživao vlast, ne može podnositi, da u progonstvu živi bez svog pređašnjeg dostojanstva. Neka ne dopusti Bog, da me ikada vide lišenu svoga grimiza, ili da živim ma i jedan dan, kad me više ne bi pozdravljali kao gospodaricu. Ti pak, care, ako hoćeš izbeći, ništa te ne pre-

danis Romana et Getica, ed. Mommsen, pag. 47 i Victoris Tun. Chronicon, ed. Mommsen, pag. 198.

[1] Theophanis Chronogr. pag. 185, veli, da se pročulo, da je car sa caricom pobegao u Trakiju, i da su nato Ipatija proglasili carem, a Chron. pasch. pag. 883 dodaje, da je tada Ipatije sedeći na carskome prestolu u hipodromu dopustio, da puk baca pogrde na Justinijana i Teodoru. Bilo bi zanimljivo znati, kakve su to pogrde bile obzirom na Teodoru.

[2] B. P. c. I, c. 24, pag. 129/130.

či, ima dosta novaca, eno mora, eno lađa. Ali pazi, ako odavde izbegneš, da te ne zadesi mesto slatkoga spasa nepoznata smrt. Meni se ipak sviđa stara ona reč, da je grimiz najlepši mrtvački pokrov.“ Kad je to carica izrekla, ohrabri sve prisutne tako, da su samo o tome raspravljali, kako da se odbrane. I onda su Velizar i Mundo, ovaj s četom Herula, onaj sa svojim doriforima i hipaspistima navalili u hipodrom i svladali buntovnike.

Ovaj govor imade u sebi mnogo životne istine i vernosti prema svemu, što se o carici zna iz Tajne istorije, i slaže se sa stvarnom situacijom, a nalazi se zabeležen u jednom priznato objektivnom delu Prokopija. Ove stranice iz Prokopija dokazuju, da Teodora nije volela cara kao čoveka, već da ju je samo vlast njegova privlačila, jer u momentu opasnosti baca ona sve na kocku, samo da tu vlast održi i bez obzira na cara.

Videćemo još na mnogim primerima, kako se ona ni u kom pogledu nije prilagođavala caru, ni kao čoveku, ni kao vladaru, nego je s nasladom i bezobzirno iskorišćavala položaj, do kojeg se popela, za sebe i za svoje ciljeve.

Prokopije veli doduše,[1] da su oni sve poslove zajednički obavljali,[2] premda se mnogima činilo, da se u mišljenju i pothvatima razilaze. Ipak da su ljudi napokon shvatili, da oni hotimice hine razrožnost iz političkih razloga, t. j. da na taj način razoružaju protivnike. Ovde dolazi u obzir pre svega tobožnje hinjenje u veri,[3] a zatim u postupku pre-

[1] H. A. c. 10, pag. 68.

[2] Novell. 8, pag. 67. u ed. Kroll, III, Berlin 1912. „Ταῦτα ἅπαντα καθ' ἑαυτοὺς βουλευσάμενοι, κ'ανταῦθα κοινωνὸν τοῦ βουλεύματος παραλαβόντες τὴν ἐκ θεοῦ δεδομένην ἡμῖν εὐσεβεστάτην σύνοικον καὶ τῇ σῇ γε ὑπεροχῇ τὸ πρᾶγμα κοινωσάμενοι . . . . . “ etc. Ove reči ništa ne dokazuju za potpunu duševnu harmoniju između cara i carice, nego, kako se i iz mnogih drugih primera vidi, car se obazirao na caričine zahteve kolikogod je u svojim političkim i imperijalističkim ciljevima mogao, a katkad i više nego što je smeo i mogao sa stanovišta doslednosti i državnih interesa. „ . . . . τὴν ἐκ θεοῦ δεδομένην ἡμῖν“ aluzija je na ime Teodora.

[3] Zato što je Justinijan postao pri kraju svog života jeretik (aftartodoketa) Aleman je verovao (v. Prokopija, ed. Bonn, pag. 396), da

ma cirkovnim strankama. Da je Teodora u verskom pogledu simpatisala s monofizitima,[1] potvrđuje Evagrije[2], a da je ona iskreno, a ne hinjeno njima naginjala to će se videti iz prikaza njene crkvene politike. Najposle da su oni hinili hotimice, onda bi u njihovim delima morao biti neki sistem. Teodora je svojom sklonošću veoma pojačala stranku monofizita, tako da je Justinijan, kad je uvideo, da ona preti time uništiti njegovo delo verskog jedinstva, morao energično progoniti monofizite.

Premda Prokopije na jednom mestu veli, da su car i carica pristajali uz stranku Veneta,[3] pa da su državu naprosto bacili u ruke ovih buntovnika, ipak na drugom mestu, kako je gore spomenuto, tvrdi, da je carica štitila Venete, a car ne, dakako hinjeno![4] U stvari znamo, da je careva stranka u hipodromu bila Venetska,[5] a inače je poznata iz carevih novela velika pravičnost njegova i sklonost da zaštićiva potištene i potlačene podanike.[6] Zato ovo mesto u Prokopiju

---

je on hinio u početku iz političkih razloga pristajanje halkedonskome koncilu. On, Aleman je to morao kao rimokatolik osuditi, pa veli: „Reliqua Justiniano flagitia fortasse condones, haec simulatione nihil tum orbi Christiano perniciosius potuit."

[1] O verskom hinjenju govori Prokopije u H. A. pag. 68, pa nadovezuje, da će još govoriti o tome pitanju. No ovo obećanje ne nalazi se potpuno ispunjeno u H. A. Iz ovoga mnogi zaključuju, da H. A. nije dovršeno delo. Kako ovo mesto Dan dovodi u vezu sa c. 27, gde se govori o jeretiku Arseniju, v. u njegovoj monografiji, Pr. v. C. pag. 457.

[2] Euagr. l. IV, cap. 10, pag. 160, ed. Bidez et Parmentier, 1898.

[3] H. A. c. 9, pag. 62.

[4] H. A. c. 10, pag. 68/69.

[5] Za cara Anastasija bila je na krmilu stranka Prasina. Za Justina i Justinijana ova je stranka stupila u opoziciju protiv dvora, držeći se rođaka Anastasijevih i s njima zajedno čekajući zgodan čas za državni prevrat. Oni su za bune Nike Ipatija, nećaka Anastasijeva proglasili za cara.

[6] E. Grupe (Kaiser Justinian, Leipzig 1923) je dokazivao pomoću analize carevih 168 novela, da je njegovo glavno nastojanje bila „aequitas" (pag. 43). Da on u praksi nije mogao svoje plemenite ideje provesti, tome je bila kriva u glavnom svemoćnost činovničkog aparata u provincijama, te ekonomski i politički uticaj velikog poseda, naročito u Egiptu.

možemo tumačiti samo tako, da je car pokušavao sprečavati Venete u njihovoj obesti i nasilju prema podanicima. U tome ih je opet sa svoje strane podbadala carica, jer joj je godila svaka nepravda i svako nasilje, koje se nanosi protivnoj stranci, koja je nekad prezrela molbe njene porodice. Kako se car često kolebao između svojih načela pravednosti i popuštanja Teodorinim ćudima proizlazi iz ovog slučaja. Jednom je Kilićanin Maltan,[1] zet referendara Leona, bio poslan u Kilikiju, da uguši bunu koja je tamo nastala. Tada su se stanovnici kilikiskog grada Tarsa, koji su bili Veneti i uživali caričinu zaštitu, javno na trgu pobunili. Maltan sakupi vojnike i prodre u Tars. Tamo se zametne boj u kojemu pade senator Damjan, pristaša Veneta. Na ovu vest uzbune se i Veneti u Carigradu. Car objavi, da će podići tužbu protiv Maltana, da umiri Venete, ali do parnice ipak ne dođe. Kad je Maltan došao na dvor, car ga primi ljubazno i časno, no kad je izlazio iz carskih odaja, dočekaju ga razbešnjeli Veneti, napadnu i izrane. Ipak, unatoč tome, buntovnici ostadoše nekažnjeni.[2] Ovaj primer jasno pokazuje kolebanje carevo. Njegov činovnik napada Venete, jer zna, da ih sme i mora napasti, ako podižu bunu. No kad se zbog pada senatora Damjana uzbune Veneti u Carigradu, uz koje je odlučno pristajala carica, on obećava parnicu protiv Maltana. Kad je pak namerno zabašurio stvar, onda se Veneti smelo (jer imaju moćnu zaštitu!) u samome dvoru osvećuju za nanesenu uvredu. Da je car bio slobodan i dosledan u rešavanju ovakovih sporova, on bi svakako morao kazniti krivce Veneta.

---

[1] H. A. c. 29, pag. 179. Aleman u belešci (u ed. Bonn), pag. 465, donosi, da je Maltan u 24. godini vladanja Justinijanovog bio u Kilikiji, a tada je carica već bila 3 godine mrtva. No budući da se u H. A. pag. 160 za Taršane veli: „Ταρσέων δὲ ὅσοι Βένετοι ἦσαν τῇ ἐκ βασιλέως παρρησίᾳ θαρσοῦντες", mora se pretpostaviti, da se to ipak desilo za života caričina i da je Maltan možda već onda, t. j. 3—4 godine ranije bio poslan u Kilikiju.

[2] Prokopije carevu dvoličnost pripisuje njegovoj nezasitnoj požudi za novcem (jer je navodno od Maltana primao novaca) i nehaju za pravni poredak u državi.

Sličan je slučaj i ovaj. Dvojica Kiličana, pristaše Veneta, navališe u buni na Kalinika, prefekta Kilikije, te tom prilikom probodu njegovog konjušara, koji je hteo da odbrani svoga gospodara. Kalinik svlada bunu, a glavne krivce kazni smrtnom kaznom. Kad je to saznala Teodora, da pokaže svoju sklonost prema Venetima, dade Kalinika, usprkos carevu protivljenju,[1] premda je bio nevin, pribiti na krst. I Evagrije beleži taj slučaj ovako: Na Kalinika, prefekta Kilikije navalili su Kiličani Paulo i Faustin u nameri, da ga ubiju. Zato, što ih je kaznio prema zakonu, bude pribijen na krst; tako bude kažnjen smrću zbog savesnosti i poštovanja zakona.[2] Oba se mesta u glavnom podudaraju, t. j. da je Kalinik nevin stradao. Prokopiju možemo verovati, da su Kiličani Paulo i Faustin bili Veneti, i da je carica prema tome htela svoju srdžbu iskaliti na Kaliniku. Da se car protivio umorstvu Kalinikovu, to je van svake sumnje, jer je ovaj postupao po njegovim zakonima, da suzbije buntovne elemente. I tako je Teodorina samovolja uticala na carevu pravdoljubivost.

Justinijan je imao prijatelja, kojima je dao veliku moć i bogatstvo, no čim bi se oni zamerili Teodori, odmah bi ih ona stala smatrati kao nevernike. Car bi u početku nastojao da parnicu vodi tačno po propisima, no ubrzo bí odbacio pravdoljubivost, a carica bi tada protiv njih najokrutnije postupala.[3] Mesto ovo očišćeno od običnih Prokopijevih prigovora i kleveta, opet može poslužiti kao primer careve popustljivosti, kad je u pitanju caričina uvređena taština.[4]

---

[1] H. A. c. 17, pag. 105. Prokopije veli, da se car lažnim suzama žalio zbog ovog slučaja, a ipak se nije ustezao da zapleni novac pokojnika; dakle Prokopije opet caru prebacuje kao obično himbu i gramžljivost za novcem.

[2] Euagr. l. IV, c. 32, pag. 181/2 ed. Bidez et Parm.

[3] H. A. c. 10. pag. 69/70.

[4] Na ovome mestu, čini se, da Prokopije misli na slučaj s Priskom, koga je car voleo, a koji se carici svojom ohološću zamerio i zato bio kažnjen, ma da se car tome opirao. O Prisku biće govora u poglavlju o političkom delovanju caričinom.

Zanimljiva je konstatacija, da u izvorima ne nalazimo nigde primera za caričinu odanost caru, ali zato mnogo primera odanosti careve. Nije on bio samo slab i popustljiv prema njenoj samovolji, već ju je u odanosti visoko digao kao na pjedestal, te njenim imenom nazivao tvrđave, gradove i pokrajine.

On je mnoge gradove sagradio ili obnovio, te ih po primeru svojih prethodnika nazivao svojim imenom ili imenom carice. U Armeniji obnovi grad Martiropolis i nadene mu ime Justinianopolis,[1] a u Dardaniji podigne rodno mesto svoje Taurezij, pokraj Bederijane, na glavni grad Ilirika i nazva ga „Justiniana Prima".[2] Pa kao što je Antiohija u

---

[1] Malalas, ed. Bonn, pag. 427.

[2] Proc. De aedif. l. IV, c. 1, pag. 105; Zacharias Rhetor, ed. Ahrens u. Krüger, pag. 168 spominje „castra Bederiana", koji je Justinian učinio velikim gradom i opskrbio vodovodom. — Grga Novak u raspravi: Justiniana prima - Skoplje? (u „Skoplje i južna Srbija," 1925) drži, da Justinianu primu treba tražiti u trouglu Niš-Sofija-Ćustendil, a ne u okolini Skoplja, kako je to većina naučenjaka činila. — G. Novak u raspravi „Kde ležela Justiniana Prima (Sbornik věnovaný Jaroslavu Bidlovi, v Praze 1928, pag. 47—57) ponavlja, da se Justiniana Prima nikako nije nalazila u blizini rimskog grada Scupi, već da je treba tražiti nedaleko Niša. — O tome gde je ležao taj grad postoje dva mišljenja: po jednom ga treba identifikovati sa Scupi (kod današnjeg Skoplja), dok ga po drugom treba tražiti severno odatle, negde kod Lebana. Tim pitanjem bavili su se već mnogi strani i naši naučenjaci. N. Vulić (Justiniana Prima u Glasniku Skopskog naučnog društva V, 2, 1929, pag. 45—50) upozorava na mesto blizu Lebana koje se zove „Caričin grad", a gde se nalaze prostrane ruševine nekog starog naselja. Vlad. R. Petković vršio je 1912 god. na tom mestu otkopavanja i otkrio je jednu veliku baziliku, za koju je držao da je iz Justinijanova vremena. Da li te ruševine pripadaju gradu Justiniana Prima, to pitanje zasada još nije rešeno. V. o tome još N. Vulić, Justiniana Prima u Glasu Srpske kr. akad. CLV, drugi razred, 78, pag. 53—62.

Za nas Jugoslovene od osobitog je interesa osnutak arhiepiskopije u gradu Justiniana Prima. F. Granić u „Osnivanje arhiepiskopije u gradu Justiniana Prima 535 godine posle Hrista" (u Glasniku Skopskog naučnog društva I, 1925, pag. 113—134) spominje, da je carevom inicijativom istočni Ilirik tada podeljen u dve posebne crkvene oblasti koje su se gotovo podu-

njihovo doba bila nazvana Teopolis, tako je tvrđava Anasarton prema Perziji dobila s građanskim pravom novo ime Teodorias.[1] Car je čitav niz mesta po carstvu nazvao imenom carice. Sjajne kupke u Kartagi dobiše ime Teodorijane.[2] Kad je car dao izvrsno utvrditi grad Bagu u okolici Kartage, prozovu ga stanovnici, dirnuti njegovim dobročinstvom, Teodorijadom.[3] U Miziji nosio je jedan novosagrađeni grad ime Teodoropolis[4] ; isto tako jedan na Dunavu, jedan u Rodopi i jedan u Trakiji.[5] Na moru (in regione mediterranea) jedna se tvrđava zvala „Pulchra Teodora“ [6], a čak u dalekoj Kolhidi jedan grad Teodorijada.[7]

Od delova pokrajine Sirije prve i Sirije druge sastavi car novu provinciju s metropolitskim pravom i nazove je Teodorijadom.[8] I iz ovih se primera vidi, da je car pred svetom očevidno uzvišavao caricu, možda baš zato, da tim spoljnim sjajem prekrije njenu tamnu prošlost, ali sigurno još i zato, da samu caricu odobrovolji.

I carigradski puk pogađajući glavni cilj Teodorin, ugađao je njenoj taštini. U Termama arkadijanskim nalazio se

---

darale s oblastima dveju građanskih dijeceza prefekture Ilirika : Dakijom i Makedonijom. Crkveno središte južne oblasti ostao je Solun, a crkvenim središtem nove oblasti i novim političkim središtem prefekture Ilirika postao je grad Justiniana Prima. Zbog ovog carevog akta kojim je on prekoračio krug svojih vladarskih prava, došlo je do spora između njega i pape. Taj se spor svršio kompromisom, tako da je papa zvanično priznat kao vrhovna crkvena instanca u oblasti arhiepiskopije Justiniana Prima, čime je arhiepiskopija izgubila karakter samostalne i nezavisne crkve. U teološko-crkvenim sporovima ona je stajala u opoziciji sa zvaničnom politikom crkve. Iz godine 602 imamo poslednji podatak o arhiepiskopiji Justiniana Prima, a posle toga ona nestaje s horizonta istorije.

1 Malalas, pag. 444.
2 Procop. De aedif. l. VI, c. 5, pag. 180.
3 „ „ „ l. VI, c. 5, pag. 181.
4 „ „ „ l. IV, c. 7, pag. 131.
5 „ „ „ l. IV, c. 6, pag. 128. c. 11, pag. 145 i 147.
6 „ „ „ l. IV, c. 11, pag. 149.
7 Agathias, u Migne, Patr. gr. 88, pag. 279.
8 Malalas, pag. 448.

kip carice, koji joj je grad postavio u znak zahvalnosti. „Krasan je kip, ali ipak ne dostiže lepotu carice, jer nju ljudska veština ne može prikazati, ni rečju, ni delom. Stup je grimizan i on sam već označuje, da je na njemu smeštena carica“.[1] I u tremu carske palače, koji se zvao Halke bio je ceo strop pokriven slikarijama. U sredini stoje car i carica, te vesela lica slave pobedu, a ispred njih se nižu zarobljenici, zatim kraljevi Gelimer i Vitigez, pa Velizar, senatori i vojska.

Iz svih ovih primera vidi se, da carica nije zauzimala sporedno mesto u carstvu, nego je priznavana od cara i naroda kao caru ravnopravan faktor u državi.

3. Caričino političko delovanje

Carica je imala ogromnog učešća u političkom životu Vizantije. Tu se ona pokazala aktivnom ili uz cara, ili samostalno, ili radeći baš protivno carevu nastojanju. No u svakom slučaju je pokazivala, da obilno iskorišćava položaj do kojeg se popela. Pokazivala se sad darežljivom, sad zaštitnicom, a sad opet osvetnicom i krajnje zabrinutom i za najmanji gubitak vlasti careve i svoje.

Prema Prokopijevim Historijama carica se svakom prilikom ističe uz cara u svim poslovima države. O darežljivosti njenoj i carevoj imade gotovo u svakom izvoru podataka.[2] Darovi su se poklanjali u političke svrhe. Tako za pregovaranja o miru između cara Justinijana i Koada, perziskog vladara, carica je poslala darove[3] perziskoj vladarki. Tako je i ženi iberskog kralja Zamanarsa, koja je s mužem došla na vizantiski dvor zbog skapanja saveza s Rimljanima, poklonila različne dragocene nakite.[4] Ibere, kav-

---

1 Proc. De aedif. l. I, c. 11, pag. 41/42.
2 Tu darežljivost Prokopije u H. A. nazivlje rasipnošću i donosi silu primera za to.
3 Malalas, pag. 467.
4 Theophan. Chron. pag. 216, red 10—14 „Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν τοιαύτην προαίρεσιν ἀποδεξάμενος, πολλὰ αὐτὸν ἐφιλοτιμήσατο καὶ τοὺς αὐτοῦ συγκλητικούς. ὁμοίως δὲ ἡ αὐγούστα τῇ αὐτοῦ γυναικὶ κόσμια παντοῖα διὰ μαργαριτῶν ἐχαρίσατο. καὶ ἀπέλυσεν αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν ἰδίαν βασιλείαν.“

kasko pleme, želeli su imati za saveznike i Rimljani i Perzijci, jer su oni u gorskim klancima mogli zaustaviti bujicu raznih naroda, što su onuda prodirali na jug, u pljačku, u kulturne države.

Carica se uz cara istakla darežljivošću prema Ilderikovoj deci i prema Gelimeru, posle osvojenja Afrike.[1] Ilderik je bio sin Vandala Hunerika i Eudoksije, koja je bila carskog porekla i koju su Vandali 455 god. u Rimu zarobili i odveli u Afriku. Ilderik je u Africi išao na ruku katolicima, te vodio politiku sklonu Justinijanu. Kad je uzurpator Gelimir, Arijanac, srušio ovoga, dalo je to povoda caru da zavojšti na Vandale u Africi. Ovaj je rat carev vojskovođa Velizar slavno dovršio, i u Carigradu, u hipodromu, proslavio triumf godine 534. Gelimir je od cara dobio posede u Galatiji, ali bez patriciskog naslova, jer se nije hteo odreći arijanizma.[2] Carica je velikim imetkom obdarila kćeri Ilderikove i njegov rod.[3]

Poslanici stranih država bili su od carice primani u posebnu audijenciju. Bilo je to oko 541 godine za rata s Perzijom, kad se Belizar kretao prema gradu Nizibu, a Hozroje boravio u Lazici. Među perziskim vojnicima u Lazici pronese se najednom vest o pobedonosnom prodiranju Velizarovom u Perziju, na što se mnogi uzbune zbog velikog napora koji ih je još čekao. Ugledniji u vojsci prebacivahu Hozroju, što je prekršio ugovor mira i prvi navalio na Vizantiju, te tako naneo uvredu državi, najodličnijoj po starosti i dostojanstvu.[4] Sad Hozroje, da ohrabri vojnike i da ih razdraži na rat, pročita caričino pismo, koje je nedavno poslano Zaberganu, njegovu poslaniku. Pismo je glasilo: „Kako smo odani prema tebi, Zabergane, mogao si uvideti, kad si s poslanstvom boravio kod nas. Ne sumnjamo, da si i ti

[1] Theophan. Chron. pag. 200, red 7—12.

[2] Kad je kasnije, god. 540, Velizar zarobio gotskog kralja Vitigeza, onda je car ovome, jer se odrekao arijanizma i primio katoličku veru, dao čast patricija.

[3] Procop. B. V. II, c. 9, pag. 458.

[4] H. A. c. 2, pag. 18. Perzijci su tek nedavno sklopljeni mirovni ugovor prekršili, jer su plenili po Mezopotamiji i opseli grad Daru.

odan našoj stvari, pa ako to hoćeš i potvrditi, onda svetuj kralju svome, da bude prijateljski raspoložen prema našoj državi. Ako to izvršiš, bićeš obasut najvećim dobročinstvima mojega muža, koji ništa ne poduzimlje bez moje volje.“ Kad je to pročitao, reče kralj Perzijcima, da se čudi, što nešto drže do države, kojom upravlja žena.[1] Na taj je način umirio pobunjene duhove.

Koliko je carica bila umešana u smrt gotske kraljice Amalasunte, teško je ustanoviti. Prokopije opširno priča[2] u knjizi o gotskome ratu, kako je Amalasunta, kći Teodorikova, vladala Italijom za svog malodobnog sina Atalarika. Kako je bila stroga i pravedna i prema Gotima i prema Rimljanima, mrzili su je Goti, a naročito Teodahad, sin Teodorikove sestre Amalafride. Kad je ona uvidela, kolika joj opasnost preti od opozicije, upusti se s carem Justinijanom u pregovore s namerom, da mu preda celu Italiju. Ali nakon smrti svoga sina ona ponudi kraljevsku čast Teodahadu u nadi, da će na taj način ublažiti i umiriti protivnike. Čim je Teodahad seo na presto, zatvori Amalasuntu u tvrđavu na jezeru Bolsenskom u Tusciji. Car Justinijan je u to Amalasunti poslao poslanika Petra, da dovrši s njom pregovore o predaji Italije i obeća joj svoju zaštitu. Kad je Petar prispeo u Italiju, umoriše je, valjda uz pristanak Teodahada, oni Goti, kojima se ona nekada bila zamerila.[3] Ovome dodaje Tajna istorija ovo: budući da je Amalasunta,[4] odrekavši se Gota, nameravala slobodno živeti u Carigradu, usprotivi se tome carica, zbog plemenita roda njezinog, kraljevskog dostojanstva, osobite lepote i hrabra duha. Bojala se carica lakoumnosti muža. Kad se Petar spremao na put u Italiju zbog pregovora između cara i A-

[1] U tim rečima nalazi se skriveno i Prokopijevo mišljenje i zlovolja zbog velikog uticaja Teodore na cara. V. H. A. c. 2, pag. 19.

[2] B. G. I, c. 2, 3, 4, pag. 10—24.

[3] Prema Jordanis Getica, II (ed. Mommsen, Berlin, 1882, pag. 136), zadavili su je u kupki pomoćnici Teodahadovi. Da je Teodahad sukriv kod umorstva svedoči i Liber Pontificalis (ed. Mommsen, Berlin, 1898, pag. 142) i Marcellinus u svojoj kronici (ed. Mommsen, M. G. H. A. A. XI. pag. 104).

[4] c. 16, pag. 100—101.

malasunte, obeća mu carica veliko bogatstvo, ako joj se pokori i pogubi kraljicu.[1] On u nadi na časti i bogatstva, čim prispe u Italiju, nagna Teodahada nepoznatim razlozima, da ubije Amalasuntu. Nakon toga se Petar doista popne do časti magistra.[2]

Posve dobro može se zamisliti, da je Petar spretno složio caričine želje s Teodahadovim, jer je i ovome smetala kraljica.[3] Ako i ne smatramo caricu kao jedinog krivca smrti, ipak ove reči Prokopija imadu neku unutarnju verovatnost, t. j. Teodora se bojala dolaska Amalasunte u Carigrad, jer bi bez sumnje njena vlastita veličina potamnila pokraj vrlina, koje je njena suparnica po rodu, odgoju i naobrazbi imala. A da je ona Petru dala tajnu i caru oprečnu zapovest, da se kako bilo spreči kraljičin dolazak u Carigrad, i to nije neverovatno prema onome, što je dosad o caričinoj samovolji i taštini rečeno.[4]

---

1 Prokopije se izvinjava na tom mestu, da u B. G. zbog straha od carice nije mogao reći pravu istinu, t. j. da je Amalasunta umorena krivnjom carice.

2 H. A. c. 24, pag. 150 spominje još jednom Petra kao vrlo pohlepna magistra officiorum i dodaje, da je bio začetnik smrti kraljice. O Petru v. i Krumb. Gesch. d. b. L. pag. 237, jer se on istakao i kao pisac dvaju dela od kojih su ostali fragmenti. Fragmente njegova dela περὶ πολιτικῆς καταστάσεως upotrebio je Konstantin Porfirogenet u delu o ceremonijama dvora vizantiskoga.

3 V. Cassiodori senatoris Variae, l. X. ep. 20 (ed. Mommsen, M. G. H., A. A. XII), gde Teodahad u pismu carici spominje ovo: „Nam et de illa persona, de qua ad nos aliquid verbo titillante pervenit, hoc ordinatum esse cognoscite, quod vestris credidimus animis convenire. desiderium enim nostrum tale est, ut interveniente gratia non minus in regno nostro quam in vestro iubeatis imperio.“ Ovo uvijeno mesto ipak jasno kazuje, kako su se težnje Teodahada i carice ukrštale na jednoj istoj osobi. Zato i jest ta smrt tako zagonetna, jer su je tri faktora želela: carica, Teodahad i Goti.

4 Bury u: History of the later Roman empire, II, (1923), pag. 165 ss veli, da nema ništa neverovatno u tome, da je Teodora bila upletena u zločin. Ona je u osam godina svoje vladavine tada već pokazala svoju neskrupuloznost, kad je u opasnosti njena moć. Amalasuntine prednosti bile su kraljevsko poreklo i čist privatan život, što je Teodoru moralo osobito smetati. Direktno joj se zločin iz izvora ne da dokazati. Indirektni dokazi jesu: dopisivanje ravenskog

Carica je s ravenskim gotskim dvorom održavala diplomatske veze. Sačuvana su pisma kraljice Amalasunte, kralja Teodahada i kraljice Gudelive upućena carici s velikim strahopoštovanjem i s nastojanjem, da se stekne njena pažnja. Ravenski dvor je očito znao za veliki upliv caričin na cara, što više s tim je i računao, kadgod bi kakvo poslanstvo bilo otpravljeno na dvor vizantiski. Kraljica Amalasunta piše 534 godine, dakle nedugo pre svoje smrti, carici, te izražava nadu, da će joj poslanici, kad se budu vraćali, doneti znak caričine sklonosti.[1] Po svoj prilici bila joj je dobro poznata moć Teodore na cara, a nije slutila, da će joj baš ta moć biti pogibeljna i da će i sam život njen zavisiti od te moći. Teodahad sumnjiv je zbog smrti Amalasunte nesamo zato, što je ubojice kraljičine držao visoko u časti, već i zato, što je u jednom pismu,[2] upravljenom Teodori, govorio vrlo tajnovito o nekoj osobi, na kojoj da je izvršeno to, što se slaže s naumima caričinim. Pismo je puno laskavih reči, kađenja i dodvoravanja. Gotski kralj veli, da zna, da štogod postigne kod cara ima pripisati i njenoj volji i poticaju. Spominje i neka obećanja, koja je carica njemu učinila, a na čije izvršenje on čeka. Izdajstvo[3] gotskog kralja izbija iz reči, da mu je želja, da carica vlada nemanje u njegovu kraljevstvu, negoli u svome. To je pismo pisano 535, dakle očito posle smrti Amalasunte, zbog čega jače izbija sumnja o sukrivnji kod rečenoga umorstva.

---

dvora s caricom, gde se 1) Petar spominje kao poverljiv agent carice (ep. 23 kod Cassiod.) i 2) gde se vidi nalog carice Teodahadu, da svaku molbu, koju upravlja na cara najpre ima njoj podastreti (ep. 20) i 3), gde Gudeliva veli u pismu poslanom neposredno posle zločina „da se dogodila jedna stvar, koja bi nas Vama mogla učiniti dražima.“ (ep. 21). Ovi indirektni dokazi ne bi naravno bili dovoljni, veli Bury, da je osude na jednom redovnom sudu. Nikakav javni tužitelj ne bi mogao na temelju toga postupati. Ali, gde sud nema pravo da osudi, tamo javno mnenje ima prava da kaže, da je jedna optužba opravdana.

1 Cassiodori senatoris Variae (ed. Mommsen, M. G. H., A. A. XII. Berlin, 1894) liber X, ep. 10.

2 Cassiodorus, op. cit. ep. 20.

3 t. j. izdajstvo obzirom na ponudu, da proda Tusciju Justinijanu.

I kraljica Gudeliva piše god. 535 carici,[1] da bi ona i njen muž Teodahad stekli milost kod nje. Kraljica veli, da se uzda u nju, jer se dogodila jedna stvar, koja bi nju i njenog muža morala učiniti dražom carici. Pismo je kanda pisano za vreme prvih pretnja carevih zbog rata. Kako je poznato car je smrt Amalasunte upotrebio kao casus belli. Gudeliva spominje zasluge Teodahadove i nada se, da će carica moći cara odvratiti od rata, „jer se ne dolikuje, da bude razdor između rimskih država". Iste nade ponovila je Gudeliva u drugom jednom pismu, a i Teodahad.[2] No car se očito nije dao u svojim ratnim osnovama ničim smesti i rat je ipak 535 godine buknuo, a svršio se potpunom propašću gotske države u Italiji.

Ni Justinijan, ni Teodora nisu bili u svojim prijateljstvima sentimentalni, nego pre svega političari. Takav je bio caričin odnos prema Antonini,[3] ženi vojskovođe Velizara.

Antonina bila je kći nekoga kočijaša i jedne cirkuske prostitutke.[4] Provela je mladost vrlo razuzdano, a kad se udala za Velizara, postala je preljubnicom. Ispočetka je doduše tajila svoju ćud, ne zbog muža, već zbog straha od carice, koja ju je veoma mrzela. No ona je caricu poslušnošću umekšala, te joj pomogla najpre da upropasti papu Silverija, a zatim Jovana Kapadokiskog. Kad je ovako stekla sklonost caričinu, nije se više plašila da javno nastavi život razvrata.[5]

Kako je Antonina bila upletena u propast pape Silverija, to ne saznajemo iz Tajne istorije. Saznajemo jedino, da je ona u kritičnom času s Velizarom bila u Italiji, i da je zločin izveo jedan od njenih slugа, po imenu Eugenije,[6] koji je bio njen „minister sceleris" u sličnim zgodama.

---

[1] Cassiodorus, op. cit. ep. 21.

[2] Ep. 23 i 24.

[3] Prokopije je Antoninu morao izvrsno poznavati, jer su se oboje nalazili u Velizarovoj blizini, na vojnama protiv Perzijaca, Vandala i Gota.

[4] H. A. c. 1, pag. 6.

[5] H. A. c. 1, pag. 7.

[6] H. A. c. 1, pag. 10. U odlomku, koji dolazi iza ovog pričanja veli se, da su tada Velizar i Antonina boravili u Italiji. Zašto je carica želela, da se makne papa Silverije, to nam otkriva Liberatus (Breviarium) i Vitae pontificum (a Petro usque ad Nicolaum I), poznate pod imenom Liber pontificalis (gl. poglavlje o caričinoj crkvenoj politici.) Zna se, da je Teodora posle smrti pape Agapita (god. 536) htela učiniti papskog nuncija u Vizantu, Vigilija, njegovim naslednikom uz uslov, da poništi Halkedonski koncil. U Rimu, koji je tada bio u rukama Gota, postavi kralj Teodahad Silverija za papu, a on je Rim predao Velizaru. Kad Velizar Silverija nije mogao predobiti za želju i zahtev carice, skidoše ga on i Antonina s časti i prognaše ga. U progonstvu pogine 537 god. a nato postane papom Vigilije. Diviti se moramo velikome udelu vlasti, koji je car dao Teodori. Bila je u neku ruku carev ministar crkvenih poslova.

Jovan Kapadokiski bio je dva puta pretoriski prefekt prefekture Oriens i konzul za cara Justinijana. Da dobijemo potpunu sliku o odnosu Antonine prema carici, potrebno je saznati istoriju Jovanovog sloma.[1] Jovan je bio posve neobrazovan, no kao činovnik vrlo mudar i vrlo korumpiran, a u privatnom životu razvratnik par excellence. On i kvestar carev Tribonijan bili su jednako lakomi na dobitak i vrlo podmitljivi. Za glasovite bune Nike, godine 532, morao je car obojicu ukloniti iz službe, jer je bes razjarene svetine bio uperen i protiv njih. Nedugo posle bune Nike opet je Jovan bio uspostavljen u svoju staru službu. Njega je carica žestoko mrzela zbog prestupaka i uvreda, koje joj je naneo.[2] On ju je bez obzira na carevu neizmernu ljubav prema njoj, kod cara opadao[3] i gotovo uzdrmao njegovu odanost. Naravno, da je to bio čas, kad je ona uvidela, da opasnog svog takmaca mora ukloniti s puta, ako neće da žrtvuje i najmanju senku gubitka vlasti. Smišljala je da ga ubije : kako, to nije znala. Jovan je slutio, što se sprema i ipak se

---

[1] O Jovanu ima opširnih vesti u : B. P. l. I, c. 24, c. 25, pag. 123 do 142 ; l. II, c. 30, pag. 296—304 ; H. A. c. 2, pag. 15 i c. 17, pag. 111.

[2] V. B. P. l. I, c. 25, pag. 134 i dalje. Tome dodaje H. A. c. 17, pag. 110, da je carica kaznila Jovana ne zbog prestupaka protiv države, što su i mnogi drugi nekažnjeno činili, već zbog ličnih uvreda.

[3] H. A. c. 17, pag. 110, dodaje, da je Jovan skoro uspeo, da cara razdraži protiv carice. „ὥστε αὐτῇ καὶ τὸν ἄνδρα ἐκπεπολεμῶσθαι παρ' ὀλίγον ἐλθεῖν."

uplašio. Nije imao mira ni danju, ni noću, pazio na svačije korake i uvek mislio, da se pojavljuje za njega od carice najmljeni ubojica. Bojao se, premda je bio opkoljen, kao još nikada nijedan prefekt, hiljadama kopljanika i štitonoša. Prokopije priča ovo mesto vrlo živo: vidi se, da se pripravljala borba na život i smrt, kao između dve zverke.[1]

U to se vreme iz Italije vratio Velizar s Antoninom u Carigrad, jer je po pozivu carskom imao primiti voćstvo rata protiv Perzijaca, budući da je tada (god. 540) perziski vladar Hozroje navalio na rimsku državu. Velizar ode na istok, a Antoninu ostavi u Carigradu. Ona je spretno upotrebila potajni rivalitet, koji je postojao između moćnog prefekta Jovana i njenog muža, toliko proslavljenog u vojnama s Vandalima i Gotima. Da ugodi carici, izmislila je sledeći način da upropasti Jovana. Stupila je u prijateljske veze s njegovom kćeri Eufemijom, te joj se tužila zbog tobožnje careve nezahvalnosti prema Velizaru, koji mu je daleko razmaknuo vlast rimsku. Time je izazvala Eufemiju i od nje doznala za Jovanovo nezadovoljstvo tako, da joj je predložila, neka oca nagovori na tajni sastanak s njom zbog priprema i dogovora za zaveru protiv cara.[2] Carica je to saznala od Antonine, odobrila i potaknula je, da što pre izvrši naumljeno. Kad je pak carica upozorila cara na zaveru, pošalje on jaku četu vojnika na mesto tajnog sastanka, da poseku Jovana, ako bi on doista hteo pokrenuti bunu. Istodobno pošalje car i jednoga od svojih pouzdanika Jovanu, da ga odvrati od potajnog sastanka s Antoninom. Jovan unatoč tome ode na određeno mesto, a kad su usred njihovog razgovora carski vojnici navalili, spase se Jovan begom u grad, skloni se u hram i ostavi ovako carici vremena, da iskali svu svoju mržnju protiv njega. Ona učini, te ga Justinijan liši službe, silom rukopoloži za sveštenika i zapleni njegov imetak.

---

[1] B. P. l. I, c. 25, pag. 136 i dalje.

[2] H. A. c. 2, pag. 15 dodaje, da se Antonina Jovanu i kćeri njegovoj opetovano zaklinjala i sveto obećavala, da neće ništa prevarno poduzimati protiv njih.

Prokopije ne sumnja, veli, da bi mu car sve bio oprostio, da se obratio njemu za pomoć. Dobar deo zaplenjenog imetka povrati car Jovanu, jer je još uvek bio blag prema njemu.[1] Dok je Jovan kao sveštenik boravio u Kiziku, pade na njega sumnja zbog ubistva tamošnjeg biskupa Eusebija, te ga zato liše i poslednje časti i imetka i prognaju u Egipat. Carici to sve nije bilo dosta,[2] nego je tražila način da ga posve uništi. Jednom se namerila na dvojicu Prasina iz Kizika, za koje se govorilo da su navalili na biskupa, te jednoga od njih nagovori, da lažno posvedoči kako je Jovan kriv zbog onoga umorstva; drugoga pak nikako nije mogla prisiliti na lažno svedočanstvo. Stoga carica nije uspela, da se potpuno oslobodi Jovana. Tek posle smrti caričine (548) vratio se Jovan na poziv carev u Carigrad, gde je vršio svešteničku službu.[3]

Iz ove istorije Jovanove četiri su momenta vrlo karakteristična zbog carevog kolebanja između Jovana i carice. 1) Da je Jovan kod cara opadao caricu i gotovo uspeo da ga razdraži protiv nje. 2) Kad je već sve bilo dogovoreno i Antonina spremila zasedu Jovanu, da ga prikaže kao zaverenika protiv cara, onda car poručuje Jovanu šta se sprema i opominje ga, da se okani sastanka s Antoninom. 3) Kad je car Jovanov imetak zaplenio, vraća mu od toga jedan deo. 4) Car je napokon Jovana prepustio sudbini, ali, čim je carica umrla, pozove ga natrag iz progonstva. Osobito je značajno, da car nije otvoreno sprečio Antonininu i caričinu zasedu, nego je samo potajno Jovana upozorio na njih. Borba između cara i carice uopšte, kako smo videli, nije bila otvorena, već prikrivena, a budući da je caričina volja bila bezobzirnija, završavala se borba, ako već ne kompromisom, onda pobedom njezinom.

Ima još jedan suvremenik, koji bez mržnje piše o caru i carici, a u bitnosti potvrđuje Prokopijev prikaz o odnosu

---

[1] B. P. I, c. 25, pag. 140.

[2] H. A. c. 17, pag. 111.

[3] B. P. l. II, c. 30, pag. 303.

carice prema Jovanu Kapadokiskom.[1] Taj isti pisac cara hvali, te ga svakom prilikom nazivlje dobrim i blagim.[2] Za Jovana Kapadokiskog veli, da je bio prijatelj carev i da se tako popeo do časti prefekta.[3] Na dva mesta tvrdi, da je Jovan činio svoja bezakonja bez careva znanja,[4] jer se niko nije usudio pomenuti njega pred carem drukče osim sa pohvalom. Toliki je strah i trepet bio od njega; jedino carica, umna i pravedna, „jer nije podnosila upropašćavanje podanika" uputi cara u pravo stanje stvari.[5] Premda nas pisac tih reči želi uveriti, da je car bez krivice, ipak mu to nije uspelo, jer kad je on već jednom rekao, da je Jovan caru bio simpatičan, onda je posve u skladu s tim i to, da car nije ništa znao o bezakonjima njegovim, t. j. nije hteo ništa da zna, već je žrtvovao dobro svojih podanika.[6]

Niko se dakle nije usudio kod cara obediti svemoćnoga prefekta — osim carice. Ona pristupi caru s teškim razlozima, te mu otkri nesamo kakva opasnost i propast preti podanicima, već i samoj njihovoj vlasti. Videli smo iz Prokopija, kako ona nije podnosila, da iko bude moćan na dvoru u njenoj blizini, a pažnja careva prema prefektu i prefektova moć smetale su joj.[7]

---

[1] Joannis Lydi De Magistratibus P. R. libri tres (ed. R. Wuensch, Lipsiae, 1903. Bibl. Teubn).

[2] Op. cit. l. III, c. 57, pag. 146/7; u c. 69, pag. 160: „τοῦ γὰρ ἡπιωτάτου βασιλέως", malo dalje na istoj strani: „εἰκὸς οὖν ὁ βασιλεύς, καλὸς ὢν καὶ πρὸς ἀμύνην τῶν κακῶν βραδύς", što je uostalom očito u kontradikciji s cap. 55, III knjige, pag. 144, gde se veli za cara: „Ἰουστινιανὸν τὸν πάντων βάσιλέων ἀγρυπνότατον."

[3] C. 57, pag. 146/7 „παρεισδύς οἰκειοῦται τῷ βασιλεῖ."

[4] Op. cit. c. 61, pag. 151/2: „ὁ δὲ ὕπαρχος ἀγνοούσης τῆς βασιλείας" i c. 69, pag. 160 „τοῦ γὰρ ἡπιωτάτου βασιλέως μηδὲν τούτων ἐπισταμένου."

[5] C. 69, pag. 160/1 „ . . . . μόνη ἡ ὁμόζυγος γυνή, κρειττων τῶν ὄντων, ὁτεδήποτε ἐπὶ συνέσει καὶ συμπαθείᾳ τῶν ἀδικουμένων ἀγρυπνοῦσα, μὴ φερουσα τὸ λοιπὸν περιορᾶν τὴν πολιτείαν βυθιζομένην," etc.

[6] Zach. Rh. pag. 188 veli, da je Jovan bio jako u volji caru „an den sich Schmeichler und Helfer hängten."

[7] Bury, op. cit. pag. 39 veli, da je Teodora caru otvorila oči, jer bi njegova pozicija trpela, kad bi Jovan nastávio sa svojom upravom. Justinijan je odgađao, dok nije bio prisiljen događajem, koji ga je mogao stati prestolja.

Treba da se vratimo Antonini, koju je carica cenila zbog lukavosti i spretnosti. Međutim, sklonost je s obadve strane bila proračunana. Carica je preko Antonine mogla držati u šahu Velizara, čija je velika slava i moć također mogla postati opasna po cara i caricu. Antonina je mogla pod zaštitom caričine sklonosti slobodno i nesmetano živeti. Njen odnos prema Velizaru bio je srodan odnosu carice prema caru.[1] Bila je potpuna gospodarica svojega muža, koga je pratila na svim vojnama, kako je to Prokopije na više mesta zabeležio. Na putu u Afriku ona je zavolela Velizarova posinka Teodosija. Kad su odali njene intimne sastanke Velizaru, ona kazni okrutno krivce,[2] a kad je ponovno ušla u intimne veze s Teodosijem, dignu se protiv ovoga njezin sin iz ranijega braka, Fotije. On se u vojni protiv Perzijaca, kad je Antonina, mimo običaj, ostala u Carigradu (da bi se mogla sastajati s Teodosijem), približi Velizaru i složi se s njim u tome, da će Teodosija uhvatiti i onemogućiti, da dalje sramoti porodicu njihovu. Dotle je Antonina pripravila u Carigradu zasede Jovanu Kapadokiskom i upropastila ga. Onda Teodosije ode u Efez, a ona se uputi na Istok k Velizaru.[3] Fotije tada odjuri u Efez, gde je uhvatio Teodosija, te ga sa jakom četom vojnika poslao u Kilikiju, a sam se vratio u Carigrad. Međutim je carica to saznala i odlučila je, Antonini za volju, da oslobodi Teodosija. Zato pozove natrag u Carigrad Antoninu zajedno s Velizarom i započne istraživati, gde se nalazi Teodosije (koga je Fotije tajno držao u Kilikiji). Ona je neke rođake i prijatelje Fotijeve i samoga Fotija mučila i bičevala samo

---

[1] Na ovoj se srodnosti porekla i sudbina obeju žena temelji legenda, koju je zabeležio Aimoinus Floriacensis (v. poglavlje: Izvori posle smrti carice Teodore).

[2] H. A. c. 1, pag. 9 i 10.

[3] Prokopije, H. A. c. 2, pag. 16 i 17 zamera Velizaru, što je na glas, da Antonina dolazi zapovedio, da se vojska zaustavi u prodiranju u neprijateljsku zemlju, čim je naneo štetu Rimljanima, a učinio uslugu Hozroju, koji se tada mogao nesmetano vraćati iz Kolhide. „A i Rimljani", veli Prokopije, vrlo su Velizaru zamerili, što je zapostavio državne interese svojim privatnim."

da sazna gde se nalazi Teodosije.[1] Napokon je carici uspelo, da pronađe Teodosija, te ga dozove u Carigrad i vrati Antonini. Ova, obuzeta neizmernom radošću, obeća carici besmrtnu zahvalnost, te je nazva spasiteljicom, dobročiniteljkom i gospodaricom.[2] Fotija je carica držala u tamnici, okovanog. Njemu je s teškom mukom, nakon trećeg pokušaja, pošlo za rukom da pobegne u Jerusolim, gde je stupio među monahe i tako izbegao daljoj caričinoj okrutnosti.[3]

Odnos carice prema Antonini, usluge i predusretljivost koju joj je pokazala, ne bi bile lako objašnjive, da s tim u vezi nije bio čitav kompleks osnova, kako se vidi iz daljnega pričanja Prokopijeva. Za četverogodišnjega rata s Perzijom, koji je počeo 540 godine, javi se na Istoku kuga. Godine 542 osobito se jako širila u Carigradu tako, da je i sam car oboleo.[4] I već se govorilo, da je i umro. Taj glas dopre i do vojničkih tabora na Istoku, gde se među časnicima stalo kombinovati o carevu nasledniku. Kad se car stao oporavljati, oficiri su u taboru krivnju zbog one glasine svaljivali na Velizara i na njegova doglavnika Buza, konzulara i vojnog magistra u Orijentu. O tome je saznao i dvor, a Teodora plane srdžbom te zapovedi, da svi krivci zbog širenja one glasine odmah dođu u Carigrad. Buza po-

---

[1] Kako je ona prema H. A. kaznila senatora Teodosija, koji se Fotiju pridružio na putu u Efez, to prevršuje svaku meru fantastičnosti i sadizma. Izvesna doza sadizma i okrutnosti posve se slaže s njenim karakterom, ali ne smemo zaboraviti, da neurotik Prokopije jedan deo svojih strasti iživljava u fantaziji pišući H. A.

[2] H. A. c. 3, pag. 20, 21, 22. Čitav prikaz sastanka Antonine s Teodosijem, vrlo se dobro slaže s razvratnim tipom njenim.

[3] H. A. c. 3, pag. 23. Prokopije se zgraža zbog caričine silovitosti, jer se nije ustručavala dati Fotija odvući iz hrama, kamo se u begu svom sklonio od neprijatelja. I Aleman zadržava se kod toga greha njenog i navodi još jedan primer (v. notae Alemanni, pag. 354); treba uzeti u obzir celu osobu i karakter da se shvati, kako carica nije imala nikakvih unutarnjih otpora, kad se radilo o njenoj vlasti. Svakako začuđuje njena silovitost prema slabiću Fotiju, koji se njoj lično nije zamerio i koga se ona nije morala bojati.

[4] H. A. c. 4, pag. 24 ss.

zove u ginecej i baci ga u tamnicu, kamo se iz gineceja dolazilo tajnim i podzemnim hodnicima. Tamo ga je zadržala dve godine i četiri meseca, a onda pustila na slobodu. I Velizar je bio teško kažnjen, premda je i on bio nevin. Kao i Buza, njega je car, na zahtev Teodore, otpustio iz službe, a na njegovo mesto postavio vojskovođu Martina.[1] Velizar je imao svoju ličnu gardu, koja se sastojala iz dorifora i hipaspista, što ih je sakupio na svoj trošak. Ovu mu gardu car oduzme i razdeli među dvorjanike i eunuhe, a prijateljima Velizarovim zabrani da s njime saobraćaju. Velizar je na taj način bio lišen svih znakova svojega nekadašnjeg dostojanstva. Pa i na samome dvoru nisu ga više primali onako, kako bi mu pripadalo prema silnim njegovim zaslugama. On je to sve vrlo pasivno snosio. Bojao se naročito ubojica iz potaje. Bio je doista kažnjen nesrazmerno prema nedokazanoj sumnji, koja je pala na njega.

Dok se on nalazio posve u vlasti carice i Antonine, koja je vrlo rado podnosila poniženje njegovo, vrati se on iznenada u milost na dvoru.[2] Carica pošlje jedne večeri k Velizaru svoga poslanika Kvadrata s pismom ovoga, po prilici, sadržaja: „Šta si protiv nas počinio, dobro znaš; ali jer sam vrlo mnogo obvezana tvojoj ženi, s toga razloga ti opraštam zločinstva tvoja, te njoj prepuštam život tvoj; po njoj se u budućnosti možeš nadati spasu i bogatstvu, a svoju zahvalnost prema njoj pokazaćeš delima.“[3] Ovo pismo

---

[1] Zach. Rh. č. 2, pag. 169 govori o vrlinama Velizarovim. Veli, da nije bio podmitljiv, da je voleo seljake i štedio ih u ratu; c. 6, pag. 174, o porazu carske vojske kod Tanurina blizu Eufrata i o tome, kako je Velizar za kaznu lišen svoje časti, a na njegovo mesto postavljen Konstantinos; o Velizaru v. još pag. 204. ss.; Jordanis, Romana, ed. Mommsen, pag. 50/1.

[2] Prokopije na ovome mestu ne štedi Velizara, već ga prikazuje kao veliku kukavicu i strašljivca (c. 4, pag. 28, 29.)

[3] Velizar je posle Aleksandra Velikog legendama i pričama najproslavljeniji grčki vojskovođa. Oko njegovog imena splele su se priče u najrazličnijim verzijama. Naročito je omilela verzija po kojoj je Velizar stradao zbog dvorskih intriga, a car ga dao oslepiti, tako da je po raspućima morao prosjačiti. U toj poslednjoj tački, čini se, da je legenda Velizarova zbrkana s istorijom Jo-

izazove kod Velizara toliko veselje, da se u opojenosti od sreće nazvao ne mužem, već vernim robom Antonininim. To baš i jest ono, za čim je carica išla. Njena rafinovanost u borbi za održanje potpune moći nadmašuje svako očekivanje. Vrlo je dobro uvidela, da Antonina ima svoga muža potpuno u vlasti i da nema većih ambicija od udovoljavanja svojim strastima, i, najposle, da se ona dâ dobro upotrebiti zbog svoje neskrupuloznosti, kako to pokazuje primer s Jovanom Kapadokiskim. Zato joj je carica i tražila i vratila ljubavnika i dala joj slobodu za razvratan život, da je samo što čvršće veže za sebe. Kad je to jednom postigla, bila je carica sigurna i od Velizara. A Velizarova slava i njegova velika popularnost bili su pravi spiritus movens, koji je caricu nagnao na sve te korake. Nije joj se činilo neverovatnim, da bi on u danom času s odanom vojskom mogao dići prevrat. Trebalo ga je zato poniziti, onemogućiti i omraziti. To je i postigla. Čim je ulovila najmanju sumnju Velizarove nevere, odmah se dala na posao, da ga za vazda učini bezopasnim. Teren je za to bio pripravljen, jer je Antoninu imala na svojoj strani. I kad joj se poniženje i sramota Velizarova učini dovoljnom, ona ga oslobodi uz uslove, koji su bili teži od dotadašnje neslobode, tj. prisilila ga je, da se u svemu pokori Antonini, a preko nje i njoj. Car je pri svemu ovom bio u pozadini. Oduzeo je doduše Velizaru voćstvo u perziskom ratu i predao drugome, no na zahtev carice. Ona je glavno lice. Jovana se ona bojala, jer je imao upliva kod cara i uklonila ga s puta ne zato, što je učinio tolika nasilja, već iz straha da bi on njoj mogao umanjiti vlast. Velizara se zapravo imao sa-

---

vana Kap. o kome Prokopije u B. P. l. I, c. 25, pag. 141 veli, da je za progonstva u Egiptu prosjačio. (v. notae Alem. pag. 356). Daljnim dokazom popularnosti Velizarove jest gore pomenuto pismo caričino Velizaru iz H. A. c. 4 koje je zasebno prepisivano i izdavano u docnijoj vizantiskoj literaturi. (v. Krumb. op. cit. pag. 827). O Velizaru v. N. Lebermann, Belisar in der Litteratur der rom. u. germ. Nationen, Nürnberg, 1899. — Za nas je od važnosti činjenica, da je Marmontelov popularni roman „Bélisaire“ s franc. jezika preveden na slaveno-srpski od Pavla Julinca 1776-7.

mo car bojati, no on bez caričinog nagovora sigurno ne bi ništa poduzeo da mu smanji ugled, jer nije nalazio povoda za to. Car, ali još više carica, odlično su se razumevali u veštini lomljenja odveć proslavljenih velikodostojnika.

Neki sirski pisac[1] priča pristrasno, kako je blaženi stilit Zora bio god. 535 u sporu s carem zbog dogmi halkedonskog koncila i kako je prorekao, da će Bog na samome caru dati znak, da su krive dogme koje on zastupa.[2] Sledeći dan car doista poludi i gotovo posve izgubi ljudski lik. „Quare uxor ejus, ut erat callidissima, eum in thalamo secreto abscondidit, ne forte fama in vulgus exiret eum jam mortuum esse, neque ullum nisi duos medicos duosque cubicularios eum adire sivit.“ Zatim pošalje carica po Zoru, da se pomoli Bogu za cara i obeća mu, da će car uspostaviti crkveni mir. Svečeve molbe je Bog uslišao i cara ozdravio, ali car ipak nije ublažio progona protiv jeretika. Budući da ne možemo uzeti za činjenicu, da je car izgubio ljudski oblik, a Zora učinio čudo te mu ga povratio, ostaje nam svakako kao jezgra te priče ovo: da je carica svojim vezama sa stilitom Zorom htela da izgladi spor između njega i cara i da joj je to uspelo. Taj pisac mora da je dobro poznavao caricu, jer je prikazuje kao vrlo prevejanu i zabrinutu za svoju vlast. I sad je vidimo, kao ono za vreme kuge, u strahu, da ne bi ko dočuo za nevolju carevu ili razglasio da je umro, te tako dao povoda kakvoj uzurpaciji prestola, pri kojoj bi ona bila isključena i izgubila moć zauvek. Uvek se ona pokazuje ista, i za bune Nike, i pred Zorom i za vreme kuge u Carigradu.

Istorija caričinog prijateljstva s Antoninom ima svoj epilog. Kako je Velizar bio vanredno bogat i imao kćer Joaninu, odluči carica, da ga još bolje sputa, da zaruči Joaninu[3] s Anastasijem, unukom svojim po kćeri. Na taj način nadala se, da će deo njegovog velikog bogatstva preći u ruke

---

[1] Jovan Efeski, comm. de beatis orientalibus (ed. Douwen-Land, Amstelodami, 1889).

[2] Ibidem, pag. 10/11.

[3] H. A. c. 4, pag. 29.

Anastasiju.[1] U doba, kad se imalo obaviti venčanje bio je Velizar sa ženom na vojni u Italiji.[2] Carica u strahu, da se zaruke ne razvrgnu do povratka Antonine, preda devojku Anastasiju bez ikakvih formalnosti. Nakon osam meseci njihove slobodne ljubavi, umre carica, a Antonina se vrati u Carigrad, otme Anastasiju devojku i udade je za drugoga. Vidi se, na kakvom temelju je počivalo prijateljstvo Antonine, kad je sa smrću carice prestala svaka obveza i odanost prema njenome rodu.

Kolik je bio caričin udeo u vlasti, kazuje nam još i sledeće. Njoj se jednom zamerio činovnik carske kancelarije Prisk, pa je po njenoj naredbi kažnjen konfiskacijom dobara i na silu rukopoložen za đakona u Kiziku.[3] Značajna je primedba Prokopijeva, da je carica uzaludno rovala protiv njega denuncijacijama kod cara. Kako ovaj put nije mogla cara predobiti za svoje ciljeve, izda sama nalog, da se Prisk uhvati i silom rukopoloži. Car se iza toga nije tome više opirao.[4]

Ima i obratan slučaj, kako je Teodora bila sklona jednom službeniku, koga je car hteo uklonuti iz službe. Kako se protivnost između cara i carice svršila kompromisom kazuje sledeće. Na mesto nekadašnjeg pretoriskog prefekta Jovana Kapadokiskog postave carica i car najpre Teodahada, a onda Sirca Petra Barsima, menjača, koji se znao osobito dodvoriti carici.[5] Međutim kad je car sa sviju strana

---

1 Prokopije ovo, kao i slične motive pripisuje nezasitnoj požudi za novcem, što ne će bar u ovom slučaju biti glavni motiv, već strah od njegovog ugleda, koji je delimično samo skopčan i s ogromnim imetkom njegovim.

2 H. A. c. 5, pag. 33/34.

3 Theophanes, op. cit. pag. 186.

4 On je po navadi hinio, da ništa ne zna i konfiskovao Priskov imetak, veli Proc. H. A. c. 16, pag. 101.

5 H. A. c. 22, pag. 133—140. Ako je istina sve zlo, što Prokopije o njemu navodi, onda je bio Petar posve kriminalan tip. On je krao i varao, gdegod je mogao na najveću štetu i vojske i pučana. Pljačkao je provincije, prodavao časti, špekulirao sa žitom, koje se lađama dovozilo u prestonicu za ishranu puka, i vojnicima uskraćivao plate. Po jednoj primedbi Prokopija, moglo bi se pomisliti

počeo primati tužbe zbog njegove nesavesnosti, odluči da mu oduzme službu. Teodora je odvraćala cara od toga, jer je prema Barsimu bila dobro raspoložena.[1] Premda je car njega ipak uklonio iz pretoriske prefekture, postavi ga malo kasnije na čelo državnoj blagajni, jer ga je na to prisilila Teodora.[2]

Iz većine ovih primera vidi se koliko su se car i carica razilazili u metodama i ciljevima same politike. Cara u pravednim i čovekoljubivim pothvatima sputava vlastohlepna žena, čijim se ćudima morao prilagoditi, jer je ta ista žena, koju je on iz kala ljudskog društva uzdigao do prestola, njemu spasla presto u kritičnom času, kad su mu život i moć bili u opasnosti.

Okrutan i nepravedan bio je caričin postupak protiv Bazijana i Diogena.[3] Bazijan je bio slavna roda, a pripadao je stranci Prasina. Jednom se narugao Teodori, pa ga je to stalo užasnih mučenja i života. Carica je osobito besnila protiv patriciskog staleža. I Diogena je mrzela, jer je bio ugledna roda, k tomu u volji caru, a po stranci Prasin. Protiv njega se vodila parnica, jer je bio okrivljen zbog nemorala, no kad je carica uzalud tražila lažne svedoke, koji će potvrditi njegovu krivicu, bude oslobođen od optužbe. Ovaj poslednji slučaj baca svakako malo povoljniju svetlost na cara, (koji nije pošao u tom slučaju carici u susret) i na sudove, nego što bi to Prokopije prema ostalom pričanju želeo.

---

kod njega i na kleptomaniju, jer je sâm jednom rekao, da strada zbog prstiju koji greše.

1 Ovu preveliku sklonost carice prema Barsimu tumači Prokopije tim, da je Petar predobio duh Teodorin čarolijama. Isto tako veli, da je carica cara predobila ne svojim čarima, već silom demona (pag. 138).

2 H. A. pag. 139. Čini se, da je ona zaštićavala Petra zbog toga što joj se znao dodvoriti, a da se ne radi o kakvoj ljubavnoj vezi. Prokopije sigurno ne bi u tom slučaju propustio, da s navadnom pikanterijom priča detalje te ljubavi. Značajno je, da Prokopije glumici Teodori prišiva sve moguće ljubavne avantire, no carici ne.

3 H. A. c. 16, pag. 103/104.

Ne smemo smetnuti s uma, da se Teodorina borba za moć ispoljavala u despotičnosti, što nije samo u vezi s njenim karakterom, već i s tradicijama carskog dvora.[1]

Upada u oči, da mnogi od spomenutih primera i prizora u kojima je Teodora živo učestvovala nose u sebi dramatske elemente. Dramatski pesnik našao bi ovde bogatog materijala, kao u slučaju s Jovanom Kapadokiskim, u aferi s Velizarom, u prijateljstvu između carice i Antonine, pa i Prisk, Barsim, Bazijan i Diogen mogli bi poslužiti kao zahvalan siže u jednoj dramatskoj obradi. Život i životna vernost tih prizora imadu svoj koren u antagonizmu dvaju potpuno oprečnih karaktera. Budući, da se radilo o moćnim osobama carskoga dostojanstva, jasno je, da je najbliža okolina na dvoru u prvom redu morala biti objekt toga antagonizma.

4. Caričina crkvena politika

Car Justinijan bio je duboko ubeđen da jedinstvo države zahteva ujedinjenje svih podanika u jednoj veri i u jednoj crkvenoj organizaciji i stoga je smatrao, da ima prava određivati dogme i vladati celokupnim klirom. Držao je da će sve što bude učinio u interesu crkvenog i verskog mira biti od koristi i za državu. Njegovu epohu nazivlju klasičnim dobom cezaropapizma.

Justinijan se nadao da će odluke halkedonskog koncila poslužiti kao baza za izmirenje monofizita i duofizita. No na Istoku obe su verske stranke bile daleko od izmirenja i kompromisa, pa se u Siriji, Palestini i Egiptu digne žestoka opozicija protiv carevih težnja oko jedinstva vere i crkve. Zbog toga stajao je Justinijan pred teškim, gotovo nerešivim problemom. Jedinstvo između Istoka i Zapada, t. j. između Carigrada i Rima bilo je provedivo samo na te-

[1] Панченко (О тайной исторіи Прокопия, Виз. Врем. III. pag. 116) veli, da je Teodora svoju vlast pokazala ili posretstvom suda (u slučaju s Diogenom) ili svojim uticajem na cara (u slučaju s Jovanom Kapadokiskim, Priskom, Barsimom) ili pak narušavajući svako pravo (u slučaju s Kalinikom i Fotijem).

melju dogmi halkedonskog koncila, dok bi se uzbunjene istočne provincije dale primiriti samo po cenu tih dogmi. Car se u svojoj crkvenoj politici oslanjao vazda na dogme halkedonskog koncila, ali je u isti mah nastojao da zadobije monofizite i da dogmatski zbliži obe protivne stranke.[1]

Carica Teodora imala je vrlo veliku ulogu i u crkvenim pitanjima i verskim pokretima svoga doba. U političkim poslovima videli smo, da je zaštićavala ortodoksnu (duofizitsku) stranku Veneta, a bila neprijateljica monofizitskih Prasina. U crkvenim poslovima moćno je zaštićavala monofizite. Kako se ona našla u kolu monofizita, to iz izvora ne saznajemo. Francuski istorik Dil[2] u svojoj monografiji o carici misli, da je ona u mladosti poznala u Aleksandriji patrijarha Timoteja, i da je on možda uticao na nju; a možda je i Severa u Antiohiji[3] slušala i tako upoznala religiozne probleme svoga doba. Ako ovo naslućivanje Dilovo stoji, onda se kod nje radi o fiksacijama iz mladenačkog doba,[4] koje su se kasnije, kad je živela na ortodoksnome dvoru stavile u službu verske politike. Na prvi mah se čini, da je carica uvidela, da je preko potrebna mudra državnička tolerancija prema jednoj u istočnim provincijama carstva tako raširenoj i silnoj sekti. No videćemo, da je ona, protivno carevu nastojanju, tako moćno zaštićavala monofizite, da se njihov broj jako uvećao. Izgleda dakle, da ona nije tolerantno, nego propagatorski postupala. To dovodi u sumnju versku i crkvenu slogu cara i carice. Ona je upravo razarala trud i nastojanje njegovo oko unije.

Kad su po naredbi cara Justina po svim crkvama proglašavali zaključke halkedonskog koncila,[5] žestoko se to-

[1] V. Krüger, Handbuch der Kirchengeschichte I, 1923, pag. 234—253; Vasiliev, Histoire de l' empire byzantin, I, Paris, 1932, pag. 195 do 203.

[2] Théodora impératrice de Byzance, Paris, drugo izd. pag. 42.

[3] Zacharias Rhetor ed. Ahrens u. Krüger, 1898, pag. 207, cap. 19, gde veli, da je Teodora Severa ljubila i poštovala.

[4] I uz Venete vezale su ju reminiscence iz mladosti!

[5] Halkedonski koncil bio je 451 god. sazvan od carice Pulherije i njenog muža Marcijana, a stvorio je dogmu o dve prirode u Hristu, koje su nerastavljive.

me usprotive svi koji su u Hristu priznavali samo jednu prirodu. Pa kad je i car Justinijan odlučno branio zaključke i pristaše toga koncila, posveti carica najveću pažnju i brigu onima, koji su priznavali jednu prirodu. Nije bila doduše nesklona ni katolicima,[1] ali je monofizitima iskazivala najveća dobročinstva. U to doba članovi iste porodice razilazili su se često u verskim osećajima: različno bi osećali otac i sin, muž i žena. Nesloga između cara i carice činila se suvremenicima da je dogovorna,[2] da bi uza se vezali i jednu i drugu versku stranku.

Teodora se mešala u verska pitanja još pre nego li je postala caricom. Za cara Justina poslao je svetac Mara iz Petre, kuda je bio prognan zbog svoje jeresi, đakona Stevana u Carigrad, da izmoli za njega slobodu. Stevan se obrati Teodori, koja je tada bila patricijka i već vladala uz Justinijana.[3] Ona se sažalila na bedu sveca, pa je suzama izmolila u Justinijana, a preko njega i u cara Justina, dopuštenje, da svetac može otići iz progonstva. Stevan je uspeo i Mara se iz Petre mogao otseliti u Aleksandriju.[4]

Prema Justinijanovim reskriptima od godine 527 i 528 bili su svi jeretici isključeni i državnih i vojničkih službа i časti.[5] Svako se pre primanja u službu morao pred tri svedoka zakleti na ortodoksiju. Osobito strogo postupao je car protiv manihejaca, pogana i židova, a tolerantniji je bio, bar do godine 544, prema nestorijancima, eutihijancima i

---

1 Euagr. 1. IV, cap. X, pag. 160. „καὶ τούς γε ἡμιεδαποὺς περιέθαλπεν καὶ τοὺς ἀλλοδαποὺς μεγάλοις χρήμασιν ἐδεξιοῦτο."

2 Euagr. 1. IV, cap. X. pag. 160, „κατά τινα συγκείμενοι οἰκονομίαν," što bi imalo značiti „par politique."

3 H. A. c. 9, pag. 61/2. Prokopije veli, da je Justinijan bio popustljiv željama prijateljice, koja je tada stekla čast patricijke.

4 O Mari v. Jovan E. comin. d. b. o. c. 13, pag. 67—76. Teodora se dakle zauzimala za monofizite u vreme, kad još nije bila caricom!

5 Što se Justinijanove verske politike tiče upućujem na Diehla, Justinien et son temps, VII; Diekamp, Die originistischen Streitigkeiten, Münster 1899; Pargoire, L' église byzantine, Paris, 1905; Schwarz, Über die Reichskonzilien von Theodosius bis Justinian u Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 42, Kanon. Abteilung II, 1922, pag. 208—253.

acefalima.[1] (Pod poslednjima se razumevaju monofizitske sekte). Bez sumnje je carica bila glavni zatočnik te dugotrajne tolerantnosti, jer je pristajala uz eutihijance ili monofizite.

Na početku Justinijanovog vladanja razbuktala se živahna verska borba, koja je u stvari samo nastavak prijašnjih borbi. Raspravljalo se o tome, da li je telo Hristovo podvrgnuto fizičkim zakonima ili nije, da li je Bl. Devica Marija doista Bogorodica, i da li je Isus Hrist doista primio telo i trpeo na krstu.[2] U tim prepirkama Teodora još ne sudeluje otvoreno.[3]

Videćemo, kako je carica posle samostalno postupala s papama i patrijarsima i da je bila u središtu verskih borbi i strasti. No nije se ona plela samo u Carigradu u verske prilike, nego i van Carigrada, kako to dokazuje slučaj s patrijarhom aleksandriskim Teodosijem i Pavlom. Monofizita Teodosije s Teodorinom je pomoći postavljen u Aleksandriji za episkopa nakon smrti Timoteja 535 godine. On nije bio popularan, pa su od njega mnogi otpali i pristali uz Gajana, pobornika neraspadljivosti Hristova tela. Na to pošalje Teodora svoga kubikulara Narzesa, koji je Gajana poslao u progonstvo u Sardiniju i silom uspostavio u časti Teodosija. No borbe su trajale i dalje, tako da je Narzes morao ognjem i mačem štititi Teodosija. Ipak su se stanovnici Aleksandrije i okolnih mesta delili na Gajanite i Teodosijance, ili, drugim rečima na fantasijaste i koruptikole. Većina stanovnika bila je verna Gajanu.

Kad je u Carigradu umro patrijarh Epifanije nasledi ga 536 godine po želji carice monofizita Antim, biskup tra-

---

1 O mnogobrojnim sektama one dobe, v. Pargoire, op. cit. pag. 23 do 43, i Krüger, Handbuch d. Kirchengeschichte I, 1923.

2 Teopashiti su tvrdili, da je Bog trpeo na krstu, no po monofizitskom shvatanju Bog kao takav nije mogao fizički trpeti.

3 Godine 533 održan je u palači Hormizda između ortodoksnih i monofizita sastanak sa ciljem da se obe stranke izmire. Svega su održane 3 sednice, no premda je car trećoj sednici prisustvovao, ipak do izmirenja nije došlo. V. Duchesne, L' église au VIème siècle, Paris, 1925, pag. 86.

pezuntski.[1] Tada carica nagovori cara, da k sebi pozove antiohiskog patrijarha Severa, koji je bio glavni stub i žestok pobornik vere u jednu prirodu Hristovu. Car to prihvati u nadi da će Severa predobiti za ortodoksiju. No Sever u Carigradu nagovori Antima, da se odrekne svoje časti radije, nego li da odustane od svojih dogmi.

Uto papi Agapitu zapreti gotski kralj Teodahad u pismu, da će rimske senatore mačem pogubiti, ako car ne povuče vojsku iz Italije. Agapit ode nato u Carigrad,[2] no cara nije mogao skloniti na popuštanje u toj stvari. Za boravka u Carigradu sukobi se papa s patrijarhom Antimom zbog dogmi halkedonskog koncila. Hteo ga je svrgnuti s časti. Teodora mu potajno obeća bogate darove, a kad to nije koristilo, zapretila mu je; no papa, tvrdokorno ostane pri svojem. Na Antimovo mesto postave Minu, koji je pretsedavao 536 godine koncilu, na kojem je osuđena nauka Antima, Severa, Petra i Zore. Papa nato postavi Pelagija za apokrisiarija rimske crkve kod cara, i, pre nego je krenuo natrag u Rim, umre u Carigradu.[3]

Svrgnutog Antima Teodora prijazno primi, zaštiti i sedam godina zadrži potajno u svojoj palači,[4] tako da nije niko, osim dvojice kubikulara, saznao, šta se s njim zbilo. Jedni su ga proglasili mrtvim, a drugi su ga smatrali prognanim. Dakle opet vidimo evidentno protivan postupak caričin. Car je zbog Antimovog postupka bio veoma ljut, ali carica ga je zaštitila i sakrila u svojoj palači. Tamo, u palači, ostao je Antim do smrti caričine. Kad je car saznao za skrovište Antimovo, ipak iz pijeteta prema pokojnoj carici nije dirao u njega, nego mu je dao potpunu slobodu. Ova činjenica

---

1 Marcellini chronicon ed. Mommsen, pag. 104 veli, da je Antim postigao tu čast „contra canones." — Liberatus, op. cit. pag. 1036 „Ea tempestate mortuo Epiphanio C-politano episcopo, Theodora Augusta Anthimum transtulit in eamdem sedem . . ." — V. Duchesne, L' église au VIème siècle, Paris, 1925, pag. 93.

2 Po Zach. Rhet. op. cit. pag. 209, papa je došao u Carigrad na nagovor nekog lekara Sergija.

3 Liberatus, op. cit. pag. 1039.

4 J. E. comm. d. b. o. pag. 247/8.

očigledno harmonira sa vestima iz Prokopija o tajnim caričinim hodnicima, odajama i tamnicama, gde je krila svoje neprijatelje.[1] Kad je ona znala svoga prijatelja tako vešto sakriti od srdžbe careve, jasno je, da je znala isto tako spretno onemogućiti svojim neprijateljima, da joj ikako smetaju. Posle smrti carice nalazimo cara blaga i popustljiva, kao u toliko drugih primera, kao s Jovanom Kapadokiskim, Barsimom, Priskom i drugima.

Posle koncila 536 godine car je prekinuo sve veze s monofizitima, ali carica ne miruje, već nastoji da papom postane onaj koji će izvršavati njene naloge.

Kad je u Rimu pod pritiskom gotskog kralja Teodahada postao papom Silverije, ne znajući to, dozove Teodora k sebi đakona Vigilija, pa mu potajno obeća, da će ga učiniti papom, ako ukine dogme halkedonskog sinoda i učvrsti dogme Antima, Severa i Teodosija. Vigilije obeća carici sve šta je zahtevala. Nato pošalje ona Vigilija u Rim papi Silveriju s molbom, da uspostavi Antima.[2] Silverije joj odgovori, neka ne očekuje od njega, da će on osuđenog jeretika uspostaviti u časti. Ona se rasrdi i pošalje ponovo Vigilija k Velizaru s nalogom, da iz bilo kojih razloga Silverija svrgne i njoj ga pošalje, a Vigilija da posveti za papu. Velizar se pokorio. Našli su se lažni svedoci, koji su iskazali, da je Silverije poručio gotskome kralju, neka dođe do „Porta Asinaria," jer će mu on izdati Rim i Velizara. Velizar upotrebi ove optužbe i dozove papu k sebi u palaču.[3] Kad je Silverije u pratnji Vigilija ušao kod Velizara, ležala je Antonina[4] na počivaljci, a Velizar seđaše njoj do nogu. Čim je

---

1 H. A. cap. 16, pag. 102/3; cap. 3, pag. 20 i cap. 4, pag. 25.

2 Liber. Pontif. ed. Mommsen, Berlin 1898, pag. 146; Liberatus op. cit. pag. 1039/40.

3 Po Liberatusu (op. cit. pag. 1040) Velizar i Antonina potajno su Silverija nagovarali, da udovolji želji carice, no on ode i skloni se u baziliku Bl. Sabine. Cnamo dođe Fotije, sin Antoninin i pozove ga u palaču.

4 Da je Antonina bila upletena u aferu svedoči i H. A. cap. 1, pag. 10, gde se veli, da je ona tada bila u Italiji, a zločin da je izveo jedan od njenih slugu, imenom Eugenije.

ona papu ugledala usklikne: „Šta smo učinili Tebi i Rimljanima, da nas hoćeš izdati neprijatelju?!“ Dok je ona te reči govorila skidali su s njega odoru i obukli mu monašku rizu. Nato objave kliru, da je papa svrgnut i da je postao monah. Vigilije ga nato pošalje u progonstvo u Pataru, u Likiji.[1]

Sad je papom postao Vigilije (537—555 god.) Značajno je, da se biskup Patare zauzeo kod cara zbog Silverijeva progonstva. Car pozove Silverija natrag i naredi, da se ispita je li one poruke Gotima doista pisao Silverije ili ne. Carica pošlje Pelagija, da spreči tu istragu, no Silverije bi ipak po želji carevoj vraćen u Italiju. Vigilije se uplaši i poruči Velizaru, da mu preda Silverija. Nato ga Vigilijevi ljudi odvedu na otok Palmariju (u Đenovskom zalivu) gde umre od gladi.[2] I opet možemo da zabeležimo, da je carica i u toj stvari pobedila stanovište cara.

Po nalogu caričinom pozvan je na to Teodosije u Carigrad (538), da prihvati dogme halkedonskog koncila. On se tome žestoko usprotivi i bude po želji carevoj prognan.[3] Bilo je to godine 540.[4]

Njega je nasledio biskup Pavao (541—542), za kojega se desi ovaj slučaj. Car je izdao naredbu gradskome prefektu Rodonu, da bude na pomoć Pavlu, koji je imao među Aleksandrincima utvrditi nauku halkedonskog koncila. Arsenije[5] neki, rodom iz Palestine i jeretik, došao je sklonošću Teodore do ugleda i velikog bogatstva, a kako je tajio svoja verska načela dospe i u senat. Njegovom su krivicom hrišćani u Palestini pretrpeli mnogo nepravdi, ali njega car svejedno nije kaznio. Da iskaže caru zahvalnost ode u Aleksandriju, da se nađu Pavlu u pomoći kod utvrđivanja ortodoksije. Ali se zato žestoko zamerio carici.[1] U to Pavao predade prefektu Rodonu đakona Psoja osumnjičena zbog jeresi. Rodon dade ovoga izbiti tako, da je pod mukama umro. Kad je to saznao Justinijan svali svu krivicu, pod pritiskom Teodorine volje, na Pavla, Rodona i Arsenija. Nakon dovršene istrage budu sva trojica kažnjena: Pavao izgubi sveštеničko dostojanstvo,[2] a Rodon i Arsenije budu pogubljeni.[3] Na Pavlovo mesto bude postavljen Zoilos.

I ovaj nam primer ilustruje neslogu između cara i carice u verskoj politici. Ona, jer se opire carevoj ortodoksiji najpre zaštićuje Arsenija, a tada ga, kad se silom prilika pokorio caru, zamrzi i prvom mu prilikom pripremi propast. I druga su dvojica morala stradati po želji caričinoj, jer su prenasilno postupali s carevim protivnikom Psojem, koji nije poštovao halkedonske dogme. I u ovom slučaju bio je car nekonsekventan, jer je kaznio svu trojicu, premda ih je u Aleksandriju poslao da među pučanstvom spreče svako protukoncilsko nastojanje.

Kad je apokrisiarij Pelagije prilikom sinoda u Gazi (na kom je aleksandriski biskup Pavao osuđen) bora-

---

1 Liberatus, op. cit. pag. 1040.

2 Liberatus, op. cit. pag. 1041.

3 Liberatus, op. cit. pag. 1037. Tome dodaje kronika Viktora Tununenskoga (u Monum. Germ. Hist. Auct. antiquissimi XI, pag. 540) da je Teodosije pozvan natrag u Carigrad u Sike i da je tamo širio svoju jeres po celom dvoru i velikom delu grada. To je osmelilo sve jeretike pa su i Teodosijanci i Gajaniti dizali svuda manastire i oratorija. Da ih je carica zaštićavala vidi se, iako nejasno, i iz teksta Zach. Rhet. op. cit. pag. 238.

4 Diekamp, Orig. Streit. pag. 45.

5 O tome Arseniju ima spomena u Sabae Vita per Cyrill. Scythopolit. u Eccl. graecae monumenta, III, ed. Cotelier, c. LXX, pag. 340, gde se također kaže, da se dostao visoke časti i da je često priman na dvoru i od cara i od carice. On je to iskoristio, pa je lažnim vestima izazvao gnjev carev protiv hrišćana u Palestini, tako da se onda sv. Saba morao uputiti u Carigrad na dvor, da ublaži carev gnev i da izradi sniženje javnih daća za Palestinu, koja je mnogo trpela zbog bune Samarićana.

1 H. A. c. 27, pag. 168.

2 Pavla je svrgao sinod u Gazi, na kom se nalazio apokrisiarij Pelagije, v. o tome Duchesne, op. cit., Paris, 1925, pag. 170.

3 Prokopije veli, da je Arsenije po Teodorinu nalogu pribit na krst, a caru i u ovom slučaju podmeće lukavstvo i podmitljivost. Ovaj isti slučaj navodi i Liberatus op. cit. pag. 1045, gde se doista Arsenije prikazuje kao glavni krivac učinjenoga, jer je nagovorio Rodona. O ulozi carice u toj stvari nema spomena. — Zach. Rhet. op. cit. pag. 238/9, spominje, da se sin umorenog đakona Psoja obratio carici i celu stvar prijavio, našto je onda Pavao svrgnut.

vio u Palestini, bude upozoren na origeniste koji su dotada nesmetano tamo širili svoje jeretičke dogme. On to dojavi caru, a car pod njegovim uticajem izda edikt 543 godine kojim je anatemisao Origena i njegove zablude. Svi su edikt prihvatili pa i sam Teodor Askida, gorljiv origenista i štićenik Teodorin. Premda je pet patrijaraha carev edikt potpisalo, ipak su monasi u Palestini, gde je ta jeres najviše bila ukorenjena, ostali u opoziciji.

Pelagijevi protivnici tražili su priliku da mu se osvete. Pa kako su antiorigenisti poštovali Teodora iz Mopsueste koji je pisao protiv Origena, a halkedonski je koncil pristao uz Teodora i rehabilitirao Teodoreta i Ibu iz Edese (protivnike Kirila), činilo se, da bi se mogli osudom ove trojice pridobiti monofiziti.[1] Ovu je ideju prihvatio Teodor Askida.

Da se osveti Pelagiju, izradi svemoćni Teodor Askida kod cara anatemu za „Tria capitula", t. j. osudu protiv osoba i spisa trojice nestorijanaca: Teodora iz Mopsueste, Teodoreta iz Kira i Ibe iz Edese. I doista prihvati car priliku nadajući se, da će pridobiti time monofizite i uspostaviti jedinstvo crkve, te izda 544 edikt,[2] kojim se anatemišu „Tria capitula". Većina patrijaraha prihvatila je osudu pod pritiskom careve volje, ali je ipak osuda smatrana provizornom dok je ne prihvati papa Vigilije.

Za papu Vigilija Rimljani nisu marili, jer je po njihovom mišljenju bio glavni krivac za progonstvo i smrt Silverijevu. Kad su ga jednom nazvali ubojicom, razbesni se tako, da je udario šamar svome notariju, od čega se ovaj srušio i izdahnuo. Kriv je bio i za smrt konzula Asterija, ako smemo verovati jednom suvremeniku, koji je to napisao.[3] Kolale su i vesti o pismu koje je Vigilije tajno poslao monofizitima Teodoru, Antimu i Severu, da ne priznaje nauku o dve prirode u Hristu.[4] Time je on svoj ugled u Italiji jako uzdrmao.

---

[1] V. Duchesne, op. cit. pag. 173 ss.
[2] Duchesne, op. cit. pag. 175.
[3] Liber Pontificalis, pag. 151.
[4] Liberatus, Breviarium, pag. 1041 i Victor Tun. op. cit. pag. 200.

Carica je sve te prigovore protiv Vigilija upotrebila i poslala svoje ljude u Rim s naredbom, da uhvate papu i da ga lađom dovedu u Carigrad. Kad se doista lađa sa uhvaćenim Vigilijem krenula, sakupilo se mnoštvo naroda na obali; padale su pogrdne reči i kletve, a bacali su i kamenje za lađom. Vigilije ipak, nakon dužeg zadržavanja na Siciliji prispe u Carigrad i bude od cara primljen sa poljupcima i suzama. Car ga smesti u Placidijinu palaču.

U Carigradu je papa Vigilije imao da po obećanju uspostavi jedinstvo i slogu katoličke crkve i da anatemiše „Tria capitula." No on, došavši u Carigrad, nije ispunio nade, koje je car u njega polagao i ustezao se anatemisati „Tria capitula," što je po carevu mnenju bilo potrebno, da se uspostavi crkveni mir. Osim toga kaznio je patrijarha Minu izopćenjem iz crkve, jer je hteo da popušta caru. Car se zbog toga rasrdi i dade papu uhititi. Ovaj se u pravi čas skloni u crkvu Sv. Sergija. Nato se car pokaje i vrati Vigilija u milost. Vigilije pak bio je isto tako pozvan i od carice, da se izmiri s patrijarhom Minom, što je i učinio na blagdan sv. Apostola, 29 juna, 547 godine.[1] Međutim ovaj uspeh oko izmirenja nije baš bio veliki. Papa je iznenada u aprilu 548 poslao patrijarhu Mini svoj „Judicatum" kojim doduše osuđuje „Tri poglavlja" ali ujedno naglašuje pristajanje uz halkedonske dogme. Ova njegova koncesija došla je međutim prekasno, jer su se disidenti definitivno odelili od ortodoksne crkve uz moćnu zaštitu carice. Carica umre nedugo nakon što je objavljen „Judicatum."[2]

---

[1] Theophanes, op. cit. pag. 225. Teofan doduše ovaj događaj stavlja u godinu 543, no njegova kronologija nije pouzdana.

[2] Papa se na ovaj način na Zapadu posve kompromitovao. Klir se u Galiji uzbunio; ilirski sinod osudi svoga biskupa Justiniane Prve, jer se pokorio carevoj želji i prihvatio osudu Triju poglavlja; afrički biskupi izopće iz crkve samoga papu Vigilija.

Nakon ovih smutnja držao je car da će najbolje učiniti, ako papi vrati „Judicatum" i ako sazove koncil da reši spor. No pre nego što je sazvan koncil izda car pod uticajem Teodora Askide novi edikt protiv „Triju poglavlja." Papa se tome žestoko usprotivi i zapreti izopćenjem svakomu koji carev edikt bude prihvatio. Onda su sledile scene, koje jasno kazuju šta je svetska

Carica se brinula i za širenje monofizitske vere izvan granica države.

Prezviter Julijan[1] nagovorio je caricu, da dade pokrstiti Nubijce, koji su bili susedi rimskoj državi, a ipak su bili pogani. Ona to kaza caru i odluči da pošalje Julijana u Nubiju. Ali car je hteo, da Nubiju pokrsti po halkedonskim dogmama, zato se požuri i pošalje poslanike s novcima i darovima u Nubiju, a vojvodi Tebaide poruči, da se za poslanike pobrine i da ih uputi u Nubiju. Kad je to carica dočula napiše „u svojoj lukavosti" također pismo vojvodi Tebaide i naredi mu, da poslanike careve zadrži kod sebe tako dugo, dok njeni poslanici ne prispiju u Nubiju. Ako to vojvoda

---

vlast u Carigradu bila naprama crkvenoj. Carigradski „pretor" osvane sa četom oružanih u crkvi sv. Petra u palači Hormizda, kamo se papa sa svojim pristalicama sklonio i pokuša da silom otrgne papu od oltarskog stuba koga je papa obuhvatio. Papa je bio toliko jak, da se uzdrmao i stub i oltar. (Lib. Pontif. pag. 153). Kad to vide „pretor" popusti i ode. Car se zauze nakon ovih događaja za papu i on bude vraćen u palaču Placidije, gde je i pre stanovao. Ovde su ga držali pod takvom paskom, da je on odavde pobegao i to ovaj puta u Halkedon u crkvu sv. Eufemije i izjavio da se neće vratiti, dok ne bude uspostavljen crkveni mir. — 553 godine sazove car koncil (peti ekumenski) koji ponovo osudi u carevu smislu „Tri poglavlja". Papa nije koncilu prisustvovao, ali je izdao novu poslanicu „Constitutum" kojom opozivlje „Judicatum" i izjavi da njegova definitivna odluka leži u tome da osuđuje sve što je dosada učinjeno i što će se u buduće zbiti protiv „Triju poglavlja". Car se ponovo lati sile i progna papu, koji i opet uzmakne pred silom, pokoleba se i 554 godine osudi „Tri poglavlja". U to je doba Narzes dovršio rat s Gotima i car dopusti papi da se vrati u Italiju. No Vigilije umre na povratku u Sirakuzi 555 godine.

Uzrok Vigilijevom kolebanju bila je velika opozicija na Zapadu protiv svake unije s monofizitima. Osuda „Tria capitula" nije dovela do željenog cilja, jer nije približila carigradskoj ortodoksiji ni jednu grupu monofizita, a odvojila je od Rima crkvu toskansku, ligursku i istarsku. V. Duchesne, op. cit. pag. 156—218; Pargoire, op. cit. pag. 28—42; L. M. Hartmann, Gesch. Italiens im Mittelalter, I, pag. 370—392.

[1] Jovan E. hist. eccl. pag. 141/2.

propusti učiniti, daće ga smaknuti.[1] Vojvoda zaista zadrži pod nekim izgovorom careve poslanike, te na taj način omogući caričinom poslanstvu, da je prvo stiglo u Nubiju. Tako je carica postigla, da je novo pokrštenu Nubiju predobila za veru u jednu narav Hristovu. Tko ne bi prepoznao iz ovoga mesta Teodoru iz Tajne istorije? Opet nailazimo na samovolju, na skrivenu borbu s carem i na osvetljivost, ako je u pitanju njena volja i moć (kako se vidi iz pretnje vojvodi). Despocija i osvetljivost njena mora da je bila dovoljno poznata vojvodi, jer vidimo, da se bez oklevanja odlučio radije popustiti carici, nego poslušati cara.

Tako je caricu zamolio i Areta,[2] knez arapskih plemena, da mu dopusti, da u Siriji postavi 2—3 biskupa monofizitima, jer je Sirija zbog carevih progona osobito stradala. „Itaque Regina fidelis, quippe quae id ageret ut adversarios Synodi Chalcedonensis augeret, illos episcopos facere iussit." Tako postade biskupom u Edesi Jakov Baradej, a u Bozri, t. j. u Arabiji, Teodor. To je bilo 543 godine. — Jakov Baradej bio je neustrašiv borac za svoje versko ubeđenje. Kad je na početku Justinijanove vlade došao u Carigrad,[3] carica ga je dostojno primila, obdarila kućom i svim potrebnim za život. Ali on ipak pretpostavi život u ćeliji, samoći i neimaštini. Nakon petnaest godina ekstremno-asketskog života u ćeliji, postao je uz pomoć carice biskupom u Edesi. Tu je razvio silnu delatnost, proputovao je sve pokrajine istočne sve do granica perziskih i svuda organizovao crkvu monofizita. Sinodisti su ga progonili, ali on je bio tako spre-

---

[1] Jovan E. hist. eccl. (ed. Schönfelder) pag. 142. Pismo glasi u nem. prevodu ovako: „Weil ich u. der Kaiser einen Gesandten zum Volke der Nabadäer zu schicken gedenken, siehe ! so sende auch ich einen frommen Mann, Namens Julianus, und will, dass dieser, der Meinige, vor dem des Kaisers zu jenem Volke komme. Wisse aber, dass wenn du Jenen vor dem Meinigen hingehen lässt, und ihn nicht unter Vorwänden aufhältst, bis mein frommer Mann ihm zuvorgekommen u. hingekommen ist, du nicht mehr leben sollst, sondern ich schicke hin u. lasse dich enthaupten."

[2] Jovan E. commentarii de beatis orientalibus pag. 162 i 206.

[3] Jovan E. op. cit. pag. 159—162.

tan, da im je vazda znao umaći. Sam je car zlatom darivao ljude, da tragaju za Jakovom, toliko ga je smatrao opasnim po sinodiste. Ali sve uzalud; nisu ga mogli uhvatiti. On je na taj spretni i tajni način posvetio dvojicu patrijarha, 27 biskupa i 100.000 sveštenika po istočnim provincijama. Tako je baš caričinom zaslugom monofizite toliko osilio, da je caru neizmerno oteščavao posao oko ujedinjenja crkava.[1]

Carica je osobito zaštićavala glasovitog asketu, biskupa Jovana Egipatskog. On je bio prognan sa tri stotine drugih u Trakiju u mesto Derkos.[2] Među njima nalazili su se također i blaženi Zora, Petar Apameski i Teodosije, biskup aleksandriski. Carica je prognanike opskrbila hranom i svim potrebnim. No Jovan Egipatski izradio je sebi u čuvara dopuštenje, da tobože zbog bolesti može poći u Carigrad k lekarima. Carica ga je primila s velikim veseljem i dala mu je skrovište u svojoj velikoj palači Antimeju.[3] On je bio vrlo ekstreman, pa je imao i među svojim istomišljenicima protivnika. Oni mu lažno saopšte, da je carica odlučila ubiti ga, ako se odmah ne udalji iz grada. Razdražen tom vešću, dođe osobno na dvor pred caricu i cara, da se potuži. Kad se laž ustanovila, dopusti carica Jovanu, da zbog tobožnje bolesti ostane u gradu još 30—40 dana. On je za to vreme tajno, poput Jakova Baradeja, proputovao mnoge istočne provincije i organizovao crkvu monofizita. U to doba car je dobivao pisma od svojih biskupa, gde se tuže, da jedan od zatočenih protivnika muti crkveni mir po provincijama. Kad je sumnja pala na Jovana, odbrani ga carica i potvrdi, da je bolestan ležao za to vreme u gradu. — I pustinjak Mara[4] bio je od carice pozvan, da ostane neko vreme na dvoru.

---

1 O Jakovu Baradeju ima dodatak u Landovom izdanju Jovana E. Pseudo-Joannis episcopi Ephesi vita Jacobi Baradaei, pag. 203—215. Jakov je po pričanju stvarao čuda i ozdravljao bolesnike. Jednom se u snu ukazao carici, kako drži zlatne posude, iz kojih je napajao rimske čete. Taj je san očito simvoličan za rad njegov oko organizovanja monofizitske crkve (pag. 205).

2 Comm. d. b. o. pag. 114—116.

3 „ „ „ „ „ 114.

4 „ „ „ „ „ 138/139.

Kad je on to odbio, pokuša carica da ga namami vrećom zlata. Ali on oholo istrese zlato pred caricu i ne dade se podmititi. — Sveti Simeon[1] („Disputator Persicus“) prošao je mnoge zemlje propovedajući reč Božju. Njemu je Bog dao, da u čijugod zemlju dođe, nakon tri dana nauči svaki jezik, pa je tako dospeo i na perziski dvor. I njega je carica u Carigradu s velikim veseljem primila i zadržala na dvoru godinu dana. Uopšte, ona je svakom prilikom pripravno zaštićavala i primala monofizite. Čuli smo već, da je i patrijarha Severa pozvala u Carigrad, gde je on ostao godinu i po, a da se nije pomirio sa sinodistima[2]. Može se upravo reći, da je ona budno pazila da ne propusti nijednu priliku umnožiti i uveličati stranku monofizita.[3]

Dok su po nalogu carevu svuda progonili monofizite, carica ih je iz njihovih manastira i prebivališta pozivala u Carigrad, te ih većinu smestila u sporednu zgradu carske palače, u takozvanu Hormizdinu palaču.[4] Nakupilo se tamo do 500 prognanika, koji su govorili najrazličnijim jezicima i dolazili iz svih krajeva carstva. Ta se palača pretvorila u veliki manastir sa mnoštvom ćelija za slavne askete, a svuda su bili postavljeni žrtvenici za obavljanje službe božje. Odasvuda čule su se danju i noću pojanje i molitve, videli se pojedinci u mučenju tela, postu i bdenju. Danomice zgrtala se tamo sila sveta, šta više bilo je tu i sinodista, da se dive čednom životu pobožnih monaha i da od njih prime blagoslov. Obilazio ih je i sam car, jamačno iz politike, da ih ne odbije suviše od sebe, ako smemo da verujemo jednome suvremeniku.[5] Po uverenju ovoga poslednjega, Bog je štitio ovu palaču, pa kad se jednom jedan deo zgrade srušio, niko od tisuće prisutnih nije nastradao. Posle smrti caričine ukloni

---

1 Jovan E. commentarii de beatis orientalibus pag. 50—58.

2 „ „ „ „ „ „ „ 245/6. Da je Teodora zaštićavala i Severa veli Zach. Rhet., op. cit. pag. 206.

3 Comm. d. b. o. et. hist. eccl. fragm. pag. 246: „Post mortem Theodorae Reginae fidelis, quae populum fidelium curaverat, auxerat, collegerat, protexerat et sustentaverat,“ etc.

4 Jovan E. comm. d. b. o. pag. 154—157; 127.

5 Ibidem, pag. 156.

car odande monofizite i naseli svoje pristaše. „Ali Bog je taj greh tako kaznio, da je poslao na zgradu vatru, od koje je najveći deo nastradao.“[1]

Na otoku Hiju osnovala je carica utočište za prognane monofizite, — tolika je bila njena skrb za njih.[2] Kad su s istoka, na poziv carev, došli biskupi, da raspravljaju o jedinstvu crkve, te uvideli, da se ništa ne može postići za jedinstvo, tajno su krenuli iz grada. To ožalosti veoma caricu. Ona pošalje glasnike, da ih potraže na putu. Kad ih jedva stigoše, ne mogoše ih više nagovoriti, da se vrate.[3]

Svuda je osnivala manastire, osobito ženske, od kojih su za cara Justina pojedini brojali i po 300 članova.[4] Sekta monofizita širila se uspešno sigurno i zato, jer su mnogi, a naročito oni iz okoline caričine, iz straha od nje ili iz želje da dođu u njenu milost, pristali uz njenu versku stranku. To se da prozreti iz jednoga mesta Jovanove crkvene istorije, gde se govori o progonima monofizita za cara Justina.[5] Iz istih motiva ti su ljudi sigurno, bar većina njih, nekad pristali uz eutihijance, a sad uz sinodiste. Carev vojskovođa Narzes bio je također eutihijanac, te je osnovao jedan manastir u Bitiniji, koji je proširio posedom i konačištem, ukrasio crkvom i obdario velikim dohocima.[6] — Carica je i svoje najbliže rođake odgojila u svom duhu, i to nećaku Sofiju[7] i unuka Atanasija.[8]

---

1 Ibidem, pag. 157.
2 Ibidem, pag. 166.
3 Ibidem, pag. 245.
4 Jovan E. ed. Schönfelder, c. X, pag. 7.
5 Ibidem, pag. 52. „Seit dem Beginne der Verfolgung aber liessen sich Viele der Kammerherren u. Kammerfrauen, durch Furcht sogar der Präpositus der Kaiserin (t. j. Sofije) Namens Stephanus, die Alle orthodox gewesen waren seit den Tagen der Kaiserin Theodora, verführen und unterzogen sich der Gemeinschaft der Synoditen mit dem Kaiser.“
6 Ibidem, pag. 36/7.
7 Ibidem, pag. 54. Sofija bila je kći Komite i Site.
8 Ibidem, pag. 196, 200/1: „Athanasius, Tochtersohn der Kaiserin Theodora“; on je postao začetnikom sekte triteita. Atanasije biće po svoj prilici identičan s Anastasijem kojega je Teodora zaručila s Velizarovom kćeri Joaninom (v. H. A. c. 5, pag. 33).

Kao što se car, jamačno iz političkih razloga, javljao u Hormizdinoj palači, tako se i carica isticala uz cara u darežljivosti prama ortodoksnima.

Ona i car poslali su jednom u slavu mučenika Sergija dragocen krst u Sergiopolis (u Siriji), grad nazvan po istome mučeniku. Taj krst doživeo je čudnovatu sudbinu, jer su ga stanovnici grada zajedno s drugim dragocenostima dali perziskom kralju Hozroju za otkup grada, 542 godine.[1] Nakon čitavog niza godina krst taj bi vraćen u Siriju. — Tako isto poslala je carica u svojoj pobožnosti i u Jerusolim vrlo dragocen krst, optočen biserjem.[2] U Antiohiji, koji je grad osobito volela, sagradila je prekrasnu crkvu, tako-zv. Anatolijevu baziliku i ukrasila je stupovima, donesenim iz Carigrada.[3]

Prema svemu vidi se, da su bile jako zamršene verske i crkvene prilike carstva u Justinijanovo doba. Baš zato što je carica isto tako moćna bila koliko i car, upravljalo se državom kao iz dveju kancelarija. Carica je energično propagirala monofizitske dogme, okupljala oko sebe na dvoru prognanike, prisilila svoje najbliže dvorjanike i rođake da i oni prime njeno versko uverenje, pomoću svojih tajnih agenata, Jakova Baradeja, i drugih osnivala do krajnjih granica carstva, a i van njih, crkve, i manastire — i k svemu tome i na Zapadu, preko svojih vernih pomagača, Velizara i Antonine, pokušavala je uzdrmati čvrste temelje katoličkih dogmi u samoj papskoj kuriji. Dotle se car sa svojim ljudima trudio oko učvršćivanja halkedonskih dogmi, sazivao sabore, pretsedavao im, raspravljao, izdavao edikte i anateme, progonio protivnike, prisiljavao pape na popuštanje, ali — ni u čemu nije ograničio moć carice.

---

1 Po verovanju stanovnika sv. Sergije je pomogao gradu da se spase od perziskih napada, v. Euagr. l. IV, c. 28, ed. Bid. et Parm. pag. 176 i l. VI, c. 21, pag. 235—238. Krst je u Siriju vratio Hozroje II, sin kralja Hormizda.
2 Malalas, op. cit. pag. 423.
3 Malalas, op. cit. pag. 423.

Verske strasti onoga vremena, verska rastrojenost u braku i prirođena sklonost k dogmatizovanju glavni su uzrok, da je car pred kraj života i sam pao u jeres. O njegovom intenzivnom radu u verskim pitanjima svedoče pisma, edikti i spisi, što ih je napisao.[1] U jednom od svojih poslednjih edikata, koji se izgubio, car se zalaže za „incorruptibile," t.j. za takvo shvaćanje, po kojem telo Hristovo nije bilo podloženo fizičkim zakonima (na pr., da je Hrist pre muke jeo isto tako, kao i posle muke i da telo njegovo nije pretrpelo nikakvu promenu posle uskrsnuća).[2]

5. Socijalno delo

Carica Teodora bila je obdarena živim duhom, kako to odgovara njenom karakteru, duhom, koji se zanimao za sve pojave oko sebe. Nije njenom oku izmakla nijedna pojava ili stvar, bilo velika ili mala, kroz koju bi ona mogla delovati na svoje suvremenike i ispoljiti svoju neobičnu moć. Nikad nije propuštala priliku da i na stranim dvorovima saznadu za njen uticaj na cara; imala je diplomatske veze na Istoku i Zapadu sa susednim državama, brinula se da i u Nubiji i Arabiji usadi monofizitske dogme; nije mirovala, kad su u Rimu na papskoj stolici sedeli njeni protivnici. Svaki put zahvatala je duboko u stvar i menjala tok događaja, a potom tok istorije uopšte. Naravno, da se u samom Carigradu, a naročito na dvoru ništa nije moglo desiti bez njenog znanja i njene volje. I tu je imala široko polje rada za socijalne reforme i promene.

Sa socijalnog stanovišta najpozitivnije caričino delo je zavod Metanoja (t. j. Pokajanje), koji je na protivnoj strani Bosfora osnovala za propale devojke. Prokopijeva Tajna istorija pripisuje delo isključivo Teodori, a delo Građevine i caru i njoj. Pamflet Tajna istorija[3] veli, da je ona htela k a z n i t i prostitutke, pa da je zato skoro 500 njih uklonila na protivnu stranu Bosfora u zavod, sileći ih da za-

[1] Krumb. Gesch. d. byz. Lit. pag. 57/58.
[2] Euagr. op. cit. 1, IV, c. 39, pag. 190.
[3] H. A. c. 17, pag. 105.

počnu bolji način života. Od njih se većina strmoglavila sa visine, jer je volela umreti po svojoj volji, nego ovako protiv volje živeti. Tome dodaje Prokopijev panegirik Građevine[1] ovo: U Carigradu je bilo mnoštvo žena, koje su bile prisiljene živeti od prostitucije, no živele su vrlo jadno, jer su ih svodnici jadno plaćali. Car i carica, koji su sve zajednički činili, imali su ovu zamisao. Odagnaše svodnike, da o s l o b o d e sirote žene od ropskog života, te da ih smeste na protivnoj obali mora u staru kraljevsku palaču, pretvorenu u sjajan manastir, da se žene pokaju za svoje grehe. Ovo se žensko utočište zato prozove Metanoja (lat. Poenitentia). Imalo je velikih dohodaka, tako da nužda ne bi ženama oslabila volju za čist život. Prokopije u svom pamfletu osuđuje međutim caricu, što je k a z n i l a prostitutke (ona koja je i sama nekad spadala među njih!) a u panegiriku veli, da su ih i car i carica o s l o b o d i l i sramotnog života i učinili delo pobožnosti. No ove razlike u izrazima ne menjaju istoriski fakat, da su car i carica zabranili lenonima (t.j. svodnicima) zanat[2] i osnovali, da se moderno izrazimo, „popravilište" za propale devojke.

Da se car bavio tim pitanjem, to se slaže potpuno s njegovom minucioznom brigom za sva društvena i državna zla, kako to novele jasno pokazuju, no da se carica uza nj naročito isticala baš u ovim poslovima (a ne smemo, da zaboravimo da to i Malala potvrđuje[3]), to se čini na prvi mah kao neko zabašurivanje sopstvene prošlosti, ili, naprotiv, kao naglašavanje. U stvari, bila je ona velika feminiskinja, kojoj je u socijalnim pitanjima bio najmerodavniji interes same žene.

Fakat, da se oštro postupalo s lenonima, čiji je zanat cvetao (kako se može zaključiti iz 14 novele), pripisuje se carici. Lenoni (πορνοβοσκοί) kupovali su za jeftin novac devojke od siromašnih roditelja, a dobitak od njihove nesre-

[1] De aedif. l. I, c. 9, pag. 35/6.
[2] Na lenone se odnosi 14 novela od godine 535, v. Novellae ed. Kroll, Berlin 1912, pag. 105—109.
[3] Malalas, op. cit. pag. 440 i 441, gde se oštar postupak s lenonima pripisuje carici.

će zadržavali bi sebi. Carica dade lenone uhvatiti, novac povrati roditeljima, a devojkama pribavi na vlastiti trošak odelo i oslobodi ih sramotnoga života.[1] Justinijanova 14 novela koja lenonima zabranjuje zanat potiče iz god. 535, a caričin energični postupak protiv lenona pada prema jednom suvremenom svedočanstvu koju godinu ranije.[2] Iz ovoga bi se dao izvesti zaključak, da je ona inspirisala 14 novelu, jer se već ranije bila istakla svojim praktičnim merama u tom pogledu.

Justinijan je sagradio mnogo crkava, bolnica i konačišta, a Prokopije veli, da je u svim tim delima imao družicu, jer mu je carica u svemu pomagala.[3] Zbog sile naroda, koja se zgrnula u prestonicu, nastala je velika nestašica stanova. Nju su car i carica uklonili sagradivši sjajna konačišta, gde su udobno stanovali svi, koji su zbog bilo čega bili prisiljeni doputovati u Carigrad.[4] Car i carica pobrinuli su se i za putnike, koji su za zimskih meseci, putujući iz Bitinije u Frigiju, stradavali, te sagrade onuda „generoznom darežljivošću" cestu od velikog kamenja, čvrstu i trajnu.[5]

Osnivanje Metanoje bio je veliki gest, učinjen za suzbijanje razvrata, no da je carica u pojedinim slučajevima privatne naravi činila iznimke, iz raznih uzroka, to je posve prirodno.

Ona je sprečavala ili potpomagala u višim društvenim slojevima sklapanje brakova, gotovo uvek prema svojim ciljevima. Tako je sprečavala brak Germanove kćeri Justine[6]

---

[1] Malalas, op. cit. pag. 440 i 441.

[2] Ibidem; to bi bila godina 529, no znamo da Malalina kronologija nije posve pouzdana.

[3] De aedif. I, c. 2, pag. 19.

[4] Ibidem, c. 1, pag. 45.

[5] De aedif, I, V, c. 3, pag. 155/6.

[6] H. A. c. 5. pag. 32/3. Da li je možda car hteo učiniti Germana svojim naslednikom, a ona se zbog njegove popularnosti i uglednosti ili bilo zbog kojeg razloga protivila, to nije doduše nigde zabeleženo, ali kako stoji, da joj je smetao nije isključeno, da je to ili što slično bilo razlogom njenoj mržnji. Car je za naslednika odredio svoga nećaka po sestri Justina, a taj je imao ženu Sofiju, nećaku caričinu.

sa časnikom Jovanom. Imala je ćudljivu želju ovaj puta, bez obzira na interes žene odnosno devojke, da naškodi Germanu, sinu careva brata, kojega je mrzela. — Kad je pod svaku cenu htela da unuka Anastasija oženi s Velizarovom kćeri Joaninom, imala je na umu interes svoga roda,[1] jer je Velizar bio ugledan i vanredno bogat. — U Carigradu su obudovile dve sestre vrlo odlična roda, a carica ih je zbog njihovog navodno razvratnog života prisilila, da se udadu za ljude iz najnižeg sloja, koje je pre toga uzvisila do časti.[2] Ovde dakle nije štitila interes žene, već javni moral. U drugim slučajevima zaštićavala je žene, čak i preljubnice, protiv muževa. Muževe bi strogo kažnjavala, ako nisu mogli dati dokaze za svoje optužbe. Zbog toga su mnogi radije podnosili opaki život svojih žena, nego li da se na njih tuže. Izgledalo je, kao da ženidbeno pravo zavisi od carice. Mnogi iz viših društvenih slojeva nisu bili pre ženidbe svojevoljno vereni, već su morali odabrati ženu, koja se svidela Teodori. Ali dešavalo se, da su i devojke morale poći protiv svoje volje u brak. Tako je carica prisilila Artabana, da ostavi verenicu Prejektu i da se vrati svojoj ženi, koja mu je bila mrska i od koje se već davno bio rastavio. No žena, kad je čula do kojih se časti uzdigao Artaban, ode na dvor carici da joj se potuži zbog nevernog muža.[3] Kad je Saturnin[4], čovek vrlo odlična roda, imao da se venča sa svojom odličnom i poštenom verenicom, Teodora iznenada baci verenika u okove i prisili ga, da se oženi plesačicom i bludnicom Hrizomalom. Kad se on potužio kod prijatelja na pokvarenu devojku zapovedi carica, da ga zbog laži izbičuju. Ovo je dovoljno jasan primer. Ona je Hrizomali želela uglednog muža. Kad se ovaj usudio tvrditi, da mu carica nije dala nevinu devojku, morao je biti strogo kažnjen kao lažljivac. U ovom slučaju, kao u slučaju

---

[1] H. A. c. 4, pag. 29.

[2] H. A. c. 17, pag. 106/7. Prokopije na tom mestu gorko prigovara carici postupak s patricijkama.

[3] Proc. B. G. III, c. 31, pag. 430—432.

[4] H. A. c. 17, pag. 110.

Artabana i Prejekte, carica je nastojala da sačuva neki vid stroge moralnosti.

Ona se odlikovala i izvesnim pobožnim i milosrdnim delima. Ne smemo da zaboravimo, da su Justinijan i Teodora bili hrišćanski carevi i da im je vera diktovala socijalno milosrđe i suzbijanje socijalnih zala. A koliko je tu imalo udela i njihovo srce, teško je reći. — Jednom je neki Eulalije,[1] „comes domesticorum“ usled požara posve osiromašio. Na samrti ostavio je tri devojčice bez ikakva imetka, a s velikim dugom. Zato je u oporuci izrazio želju, da se car pobrine za odgoj dece, a kad dorastu do udaje, da im da za miraz svakoj po 10 funti zlata; dugove njegove također da plati car. Kad je kurator, (nastojnik carskog dvora i imovine) obavestio cara o ovome, kao i o stanju pokojnikovog imetka, odluči car da učini milosrdno delo i da udovolji njegovim željama. Povrh toga naloži, da se tri devojčice odvedu carici, koja će ih na dvoru odgojiti, a za miraz da će im svakoj isplatiti 20 funti zlata.[2]

Kad je 528 godine stradao grad Antiohija od užasnog potresa opet se carica spominje uz cara, da je silan novac potrošila za obnovu grada.[3] Videli smo već ranije, da je ona volela grad Antiohiju, što je vrlo verovatno u vezi s tim, da je ona tamo provela dane svoje mladosti.

Po množini socijalnih dela mogli bi se Teodora i car usporediti s vladarima prosvećenog apsolutizma.

6. Život na dvoru

Vizantiski dvor sastojao se od mnoštva zgrada iz raznih vremena. Bile su tu palače, crkve, banje, hipodrom, kasarne za gardu, visoke i pokrivene terase odakle se u daljinu pružao pogled na more, galerije i stubišta; između svih tih zgrada i objekata pružali su se gajevi i ogromne bašte

[1] Malalas, op. cit. pag. 439/440.

[2] V. Malalas, op. cit. (annotationes Edmundi Chilmeadi), pag. 649, prema čemu Cedrenus gore navedene činjenice o carevu milosrđu pripisuje Justinu.

[3] Theophanes, op. cit. pag. 178.

sve do Bosfora.[1] Centar dvora bio je Augusteon, ogromno dvorište s dvostrukom kolonadom i s kolosalnom konjaničkom statuom Justinijana.

Na dvoru se razvio ceremonijal koji datira od dva veka unatrag, no pod uticajem Teodore ceremonijal se komplikovao. Cara i caricu okruživahu velikodostojnici koji su se morali u saobraćaju s njima ravnati prema tačno propisanoj etiketi. Petar, magister officiorum, poznat s poslanstva svojega u Italiju u vreme Amalasuntine smrti, napisao je delo o ceremonijama. Fragmente njegova dela upotrebio je Konstantin Porfirogenit u svom delu o ceremonijama vizantiskog dvora.

Gotovo dnevno priređivane su na dvoru razne svečanosti, primala su se strana poslanstva i upriličavane su razne zabave i igre u hipodromu.

Carice su posve samostalno mogle vladati u giniceju gde su bile okružene dvorjanicima, eunusima i dvorskim damama.

Teodora, kao prava skorojevićka uživala je na dvoru sve udobnosti i raskoš, koje može da pruži rafinovana kultura, kakvu je razvio vizantiski dvor. Vrlo je pomno negovala svoje telo, propisno se svakodnevno kupala izjutra, zatim doručkovala, a iza toga spavala.[2] Spavala je uopšte mnogo, danju sve do sumraka, a noću do izlaza sunca.[3] Kod ručka i večere donosili su joj raznovrsna i obilna jela. Neznatan ostatak vremena bio joj je dovoljan, da upravlja državnim i crkvenim poslovima. Car je po svom privatnom

[1] V. Diehl, Justinien et la civilisation Byzantine au VIème siècle, Paris, 1901, pag. 76.

[2] H. A. c. 15, pag. 95/6.

[3] Mallet je u svojoj raspravi o Teodori (u English Historical Review, Vol. II, London 1887, pag. 1—20) doneo dokaze protiv verodostojnosti H. A. Među inim upozorava na kontradikciju, da se veli u H. A. da je Teodora mnogo spavala (što uključuje pojam tromosti) i da se usto ipak u sve poslove mešala (što uključuje pojam živahnog duha). No nema kontradikcije u H. A. koja veli, da je ostatak vremena smatrala dovoljnim za upravljanje državom. Ona je po svoj prilici mnogo spavála i počivala ne zbog tromosti, već zbog čuvanja lepote i zdravlja (bolovala je od raka).

životu potpuna opreka carici; mnogo je bdeo i skromno se hranio. U odnosu prema podanicima bili su supruzi također posve različiti. On je lako primao i posve nepoznate i neznatne ljude, dok ona nije. Šta više, samim plemićima teško je bilo moguće da k njoj pristupe, a ako su napokon smeli pristupiti, onda je to bilo nakon više dana čekanja. Čekali su kao robovi rpimice u tesnoj i zaparenoj sobi, te čim bi ugledali eunuhe na vratima caričine odaje, stali bi na vrške prstiju, da budu što vidniji. Ulazili su kod carice sa strahopoštovanjem i ljubili joj obe noge. Nepozvan, niko se nije usudio da progovori i da zaište štogod. Pa i sami senatori morali su se pokoriti novome običaju,[1] te kad bi došli pred nju, odmah bi pali ničice, poljubili bi joj noge i onda ustali. Dotada je taj običaj bio propisan samo za cara, no Teodora je tu čast zahtevala za sebe i to ne samo od svojih podanika već i od perziskih i drugih poslanika. Rado se isticala, kao da je ona najviša vlast u državi. Ko bi propustio, da je nazove gospodaricom, toga je smatrala nevaspitanim i prostim. Nekad su ljudi retko zalazili u carsku palaču, ali za Justinijana i Teodore činovnici i drugi morali su sve svoje vreme da provode na dvoru. Činilo se gdekad, da su izumrli sudovi i trgovi, a dotle se u carskoj dvorani gurala množina ljudi. Justinijanovi istoriografi ističu, da je bio krajnji apsolutista, ali ipak po svom načinu života i po ceremonijalu njegova se osoba ni izdaleka tako ne ističe kao caričina.

Prokopije u Tajnoj istoriji na vrlo mnogo mesta spominje caričinu okrutnost, osvetljivost, nepravednost i ćudljivost.[2] Karakteristična je jedna zgoda, kako je ona znala i najozbiljnije stvari pretvoriti u šalu i smeh, kao na pozornici. Jednom se obrati na nju neki patricij,[3] da joj se potuži na svog dužnika i da je zamoli za zaštitu. Ona je zato sa-

[1] H. A. c. 30, pag. 184/5.

[2] H. A. c. 15, pag. 94—96; c. 16, pag. 102. Da je bila okrutna svedoči Liber Pontif. pag. 150, jer se kaže, da je Teodora zapretila svome pomoćniku Antemu, da će mu dati živome kožu oderati, ako se njoj ne pokori. Nu ne smemo smetnuti s uma, da oba pisca govore iz mržnje.

[3] H. A. c. 15, pag. 97/8.

znala pre, pa zapovedila eunusima da opkole patricija, kad bude k njoj pristupio, i da na njenu zapoved zapevaju ugovorenu pesmu. Patricij plačući pristupi carici, baci se do njenih nogu i potuži se na svoje dužnike te zaište pomoć u parnici, koja bi ga mogla izbaviti teške novčane nevolje. Njemu tada Teodora odgovori odmerenim glasom: „Patricie," a kor eunuha zaori posprdnom pesmom.[1] Kad se isto ruganje ponovilo, ozlovoljeni patricij iskaza carici dužnu poštu i vrati se kući.

Teodora je veći deo godine provodila u primorskim predgrađima, osobito u Hereju[2] na veliku nevolju svojih sluga, koji su je onamo morali da prate u velikom broju uz veliku pogibelj od nevremena i morskih nemani. No ona se nije obazirala ni na najteže nevolje drugih, samo kad se mogla podavati svojim nasladama. Car je u pojedinim predgrađima upravo rasuo ogroman novac za dvorove i kupališta, te se on i carica ne bi zadovoljavali carskim palačama, u kojima su prijašnji carevi znali boraviti.[3] — Ona je rado polazila u kupke Pitiju u Bitiniji, okružena patricijima, kubikularima i pratnjom od četiri tisuće ljudi.[4] Sve crkve, konačišta i manastire na putu u Pitiju bogato je obdarivala. Saznajemo, da su je onamo pratili patriciji prefekt Minas i comes largitionum[5] Elias.

Carica je imala uhode, koji su po raspućima cesta i po kućama morali ispitati sve razgovore i sva naklapanja pojedinaca, ako smemo da verujemo Prokopiju.[6] Kad je htela zatajiti da koga kažnjava, potajno bi okrivljenoga bez

[1] H. A. c. 15, pag. 99 „μεγάλην κήλην ἔχεις."

[2] H. A. c. 15, pag. 99. Aleman u svojim beleškama pag. 430 ss veli, da su J. i T. Herej tako raskošno uredili, da su njegovu lepotu slavili pesnici Paulus Silentiarius i Agathias Scholasticus.

[3] H. A. c. 26, pag. 162.

[4] Malalas, op. cit. pag. 441. Tamo se doduše veli Pythium, no valjda se ima čitati Πύθια namesto Πύθιον, a to su bile glasovite tople kupke u Bitiniji: Procop. u De aedif. lib. V, c. 3, pag. 156 veli, da ih je car ukrasio palačom i hramom te snabdeo kupalištem i sanatorijem (τό τῶν νοσούντων ἀναπαυστήριον).

[5] Theophanes, op. cit. pag. 186.

[6] H. A. c. 16, pag. 102/3.

očevidaca pozvala i onda bi ga predala svome pomoćniku, a taj bi ga noću odvodio na krajnje žale rimske države, ili bi ga morao zatvoriti tajno u najpouzdaniju tamnicu, gde bi ginuo, dok mu se carica ne bi smilovala.[1]

U braku nije imala dece. Imala je nezakonitu kćer kako sledi iz Prokopija,[2] koji spominje unuka njena po kćeri Anastasija. Imala je i nezakonitog sina Ivana, kojeg je navodno dala umoriti. Toga je sina rodila još dok je bila glumica, a otac je dete odveo sa sobom u Arabiju. Pre svoje smrti prizna otac sinu ko mu je mati, a ovaj se uputi u Carigrad posle očeve smrti, da majku potraži. Na dvoru su ga primili, ali nakon toga niko ga više ne vide, pa ni posle smrti caričine. Kako je poginuo, to se ne zna.[3]

Kad je godine 531 u aprilu devedesetgodišnji starac sv. Saba pošao s nekolicinom monaha u Carigrad, da se na dvoru zauzme za hrišćane u Palestini, onda ga je car „jer mu je Bog otvorio oči" i jer je nad glavom svečevom ugledao sjajnu svetačku aureolu, primio sa suzama i poljupcima, te ga pozvao, da uđe k carici i da je blagoslovi. Kad je carica sveca ugledala veselo ga pozdravi rečima, neka se pomoli Bogu za nju, da joj Bog da potomstva. On na to, izbegavajući odgovor na caričinu želju, samo rekne: „Neka Bog sačuva Vašu vlast u slavi i pobedi!" Kad je svetac izlazio iz caričinih odaja upitaše ga, zašto je ražalostio vladaricu, na što on odgovori: „Neka se nikada iz njene utrobe ne rodi plod, koji bi prihvatio Severove dogme i gore negoli Anastasije uzbunio mir crkveni."[4]

---

[1] H. A. c. 15, pag. 96/7 o njenom postupku prema neprijateljima.

[2] H. A. c. 4, pag. 29. Unuka Anastasija spominje i J. E. ed. Schönfelder, pag. 196, 200/201 pod imenom Atanasija.

[3] H. A. c. 17, pag. 107. Čudno je, da je Teodora ostavila u životu svoju vanbračnu kćer i unuka od ove Anastasija. Zar se bojala vanbračnog sina kao budućeg suparnika? Zar Teodora nije želela muškog potomka od cara i kako da je nije morila briga da bi bez zakonitog naslednika, ako preživi muža lako mogla izgubiti presto? Čemu je onda tako žestoko reagovala na glasine koje su u taboru na istoku kolale o carevoj smrti i o nasleđu?

[4] Sabae Vita Cyrill. Skyth. ed. Cotelerius c. LXXI, pag. 341/2.

Od caričinih sestara poznata je Komito, koja se udala za magistra militum u Armeniji Situ.[1] — Rođake careve carica je, valjda iz bojazni za svoju vlast, mnogo mrzela. Najviše je mrzela Germana, sina careva brata, a ta mržnja bila je opšte poznata tako, da se niko nije usudio s njim stupiti u rodbinske veze. Germanova kći Justina ipak se verila s Jovanom, nećakom Vitalijana, koji se nekad bio digao protiv cara Anastasija. Carica je tu vezu pod svaku cenu htela sprečiti, ali kad nije uspela, zapreti Jovanu, da će ga ubiti.[2] Kakav je bio konačan uspeh caričin u toj stvari, to je neizvesno. Već je spomenuto, da je Justin mlađi, sin Justinijanove sestre Vigilancije, imao za ženu nećaku Teodorinu Sofiju.[3]

Prema tome vidimo Teodoru zabrinutu za svoj najbliži rod. Sestru je udala za visokog časnika u Armeniji, unuka Anastasija oženila je kćerkom Velizarovom Joaninom, a nećaku Sofiju dala je budućem caru vizantiskom. Istodobno je rovarila protiv sinovca careva Germana i njegove kćeri Justine. Htela je jamačno, da njezin rod bude na dvoru pretežniji od careva roda.

Interesantna je činjenica, da Prokopije vrlo mnogo nemorala pripisuje g l u m i c i Teodori, a o c a r i c i Teodori ne zna ni jednu galantnu avantiru. Jedno jedino mesto[4] baca neodređenu sumnju na caričin život na dvoru. Spominje se njen sluga Areobind, varvarskog porekla, ali vrlo lepe vanjštine. Njega je ona „premda ga je neobično ljubila, ka-

---

[1] Malalas, op. cit. pag. 430 i Theophanes, op. cit. pag. 175.

[2] H. A. c. 5, pag. 32/33. Germana spominje i Jordanis u Getica, ed. Mommsen, pag. 138 i kaže obzirom na to što mu je mati bila Matasventa, Gotkinja: „ . . . . in quo coniuncta Aniciorum genus cum Amala stirpe . . . " Po tome bi German po ocu bio aniciskog porekla, no to se ne da dokazati, kad se zna poreklo Justinijanovo tačnije. Anicia gens je staro pleme rimsko, koje se u carsko doba dostalo velikog sjaja i ugleda.

[3] Victor Tun. op. cit. pag. 206.

[4] H. A. c. 16, pag. 101/2 „ . . . καίπερ, ὡς φασι, τοῦ ἀνθρώπου δαιμονίως ἐρῶσα, . . ."

ko vele“ dala jednom izbičevati. Oprezno je Prokopije dodao „kako vele“, kao da baš sam ne veruje u to. Sigurno mu ne bi bilo ništa draže, nego da je mogao izneti fakta o nemoralu caričinom, ali osim ovoga mesta nema nigde traga kakvim podacima o nemoralu na dvoru.

Teodora je umrla od bolesti raka,[1] godine 548. Ako se doista rodila oko god. 500 doživela je otprilike 48 godina. Car je posle nje živeo još preko 17 godina.

[1] Victor. Tun. op. cit. pag. 202 „Theodora Augusta Calchedonensis synodi inimica canceris plaga corpore toto perfusa vitam prodigiose finivit.“

III

Psihološka razmatranja

Prauzroci karaktera svakog čoveka mogu se proslediti unatrag sve do njegove prve i druge godine života. Svakome detetu je imanentan neki osećaj nesigurnosti i nedostatnosti, koje ono nastoji ukloniti privijajući se uz roditelje, stariju braću ili odrasle tražeći u njih zaštite. Taj osećaj nedostatnosti bazira na telesnoj i duševnoj nesavršenosti deteta. Da li će se taj osećaj normalno razvijati i postepeno s odraslom dobom gubiti ili ne, to zavisi od zapreka, koje obitelj i život postavljaju pred pojedinca. Jake zapreke u životu i događaji, koji duboko potresaju osobom, a zovu se traumatični, mogu da osećaj nedostatnosti pojačaju i da ostave doživotnih tragova u karakteru. Teodorin prvi jači traumatični doživljaj bila je po svojoj prilici smrt njenog oca. Ma da je ona tada vrlo mlada bila (njenoj starijoj sestri Komiti bilo je jedva 7 godina) i nije mogla shvaćati značaj toga gubitka, ipak je morala posledice gubitka osetiti u podvostručenoj bedi i neimaštini. Njena se mati ponovno udala za Asterija, no nije dugo potrajalo, te je i on izgubio svoju službu, i bacio sebe i svoju porodicu u najveću nevolju. Mati izloži prigodom jedne svečanosti u hipodromu svoje tri devojčice, da mole milost od stranke Zelenih, koja je Asterija otpustila. No uzalud. Smilovala se stranka Modrih i primila Asterija za svog hranitelja zveri. To što su Zeleni odbili njihove molbe morala je Teodora također osećati kao traumu. Taj drugi traumatični doživljaj, kud i kamo jači od prvoga, ostavio je u detetu uz prirođeni osećaj nedostatnosti još i osećaj nepri-

znatosti i neuvaženosti, jer je Teodora sa svojim živahnim duhom i živim osećajima morala u hipodromu, kad ju je mati sa sestrama izložila da moli milost, doživeti jednu unutarnju pozledu. Kad se stranka Veneta smilovala nestalo je možda vanjskih nevolja, ali tragove tadašnjeg poniženja nalazimo u Teodorinu karakteru u svakoj situaciji njenog života.[1]

Budući da je Teodora odrasla u vrevi hipodromskog života postala je glumica. Po načinu njenog izlaska na pozornicu, da se naslutiti šta joj je bio nutarnji cilj. Bila je vrlo nečedna i izazivačka prema muškarcima, a usto osobito šaljiva i dosetljiva, tako da je svačiju pozornost na sebe obraćala. Da postigne efekat komičnosti primala je na naduvene obraze šamare, iza kojih bi sledio prvo glumljeni plač, a onda smeh. Ovo poslednje je možda bilo nesvesno[2] oponašanje traumatičnog doživljaja iz detinjstva, kad je bila izložena u hipodromu, da moli milost. Ovo hotimično poniženje, ekshibicionizam tela[3] i šaljivost imali su za cilj, da isprave jednu grešku u njenom životu, t. j. ona je htela, da svojoj volji podvrgne tu istu publiku, čijoj su milosti i nemilosti, nekad bili izloženi ona i njena porodica.

Interesantan, neprirodan i vezan uz prijašnje doživljaje mora da je bio i Teodorin seksualni život. Ona je bez sumnje na dnu toga hipodromskog života vrlo rano i u najprezrenijoj formi upoznala seksualni život. Upoznala ga je pre nego što je fizički sazrela i u surovoj formi, kako to već biva u sličnim okolnostima, pa je jasno da je postala frigidan tip.[4] U raskalašenosti, koju je unatoč tome razvila, ispo-

---

[1] „In der Individualität eines Menschen sehen wir seine Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft und sein Ziel wie in einem Brennpunkt". Adler, Praxis und Theorie der Individualpsychologie, München 1924

[2] Prema rezultatima Frojdove psihoanalize ovakve pojave mogu biti nesvesne ili polusvesne.

[3] O ekshibicionizmu ima dosta podataka u H. A. c. 9. Prokopije je očito s nasladom pisao sve te neukusne podatke, jer on, čovek aristokratskih načela i odgoja, nije mogao zaboraviti caričino nisko poreklo.

[4] Po Prokopijevom minucioznom pričanju o njenom ljubavnom životu moglo bi se pomisliti i na nimfomaniju. Veliki broj ljubavnika

ljuje se neki prkosni stav (Trotzeinstellung) i želja, da na bilo koji način stekne pozornost i divljenje sviju. Kao da je htela time reći, da ne mari za čednost i umerenost, a kad već sebe ponizuje do krajnosti, neka to bude u tolikoj meri, da izazove pozornost. I ako je istina, što Prokopije kaže, bila je u Carigradu tako ozloglašena, da su joj se ljudi na cesti uklanjali.

Kad se posle svoga puta po Orijentu vratila u Carigrad desi se za nju ovde nešto neočekivano. Ljubav Justinijana, nećaka tadašnjega cara, iznenada preobrazi njen način života i sredstva kojima će se domoći cilja. A cilj njenog života bio je taj da sebi pribavi priznanje i ugled i da tako prekrije žig poniženja i sramote iz ranijih dana. Niko ne proživi to što je ona proživela bez posledica. Nisko poreklo, beda, poniženje, okolina sa svim svojim gresima i opačinama, razočaranje, raskalašenost i ozloglašenost učinili su je neurotičnom. Osećala se pred samom sobom bez vrednosti,[1] a to pojedinac najteže podnosi. Zato je tražila za taj osećaj kompenzaciju i našla je u moći, vlasti i bogatstvu, što joj je pružila Justinijanova ljubav. A da su poniženi vrlo skloni despotičnosti, to je ona u dovoljnoj meri pokazala kao carica vizantiska.[2] Značajno je, da Prokopije nigde u Tajnoj istoriji ne kaže, da je Teodora volela Justinijana, nego u više navrata, kako je on nju strasno voleo. A to je psihološki posve ispravno, jer ne oseća prave ljubavi poniženi prema onome, koji ga je uzdigao, već često besvesno uzima neprijateljski stav prema dobročinitelju; jer gorko je moći

---

što ih je imala, ne dokazuje ništa protiv frigidnosti, nego je samo potvrđuje. Ona je uzalud tražila zadovoljstvo u ljubavi, ali ga nije nalazila. U takvim slučajevima nastaje obrat, „muškarački protest" i homoseksualnost (ma i samo psihična). Teodorina sklonost spram žena ispoljava se u njenom feminističnom delovanju. Ovakova evolucija karaktera zbiva se često kod t. zv. „Dirnentypusa."

[1] Taj takozvani „Minderwertigkeitsgefühl" vrlo je često uzrokom raznih psihičkih bolesti.

[2] Najbolji poznavalac ljudske psihe Dostojevski već je spoznao u čoveku tu sklonost despociji i moći baš u malih ljudi, u ljudi bezbojne svakidašnjosti, u deci, ili u propalicama.

se afirmirati i doći do položaja samo preko drugoga. U njihovom međusobnom odnosu uvek je izvirivao njezin neprijateljski stav.

Justinijan je svojoj ljubavnici pribavio najpre velik ugled time, što joj je dao čast patricijke i obasuo je bogatstvom; to je ona trebala, kao što biljka treba sunca. U nje nije bilo psihičke ravnoteže prema vanjskome svetu, a nije više ni mogla doći do nje, nego se čitava unutarnja borba za afirmaciju izvrnula u drugi ekstrem, u despotičnost, i to ne samo prema okolici, nego u prvom redu prema Justinijanu. Ona ga je trebala u toj svojoj borbi, pa ga je i potpuno iskoristila na spretan i lukav način. Kako je već rečeno, Justinijan se venčao s Teodorom tek nakon smrti carice Eufemije. Zakon po kojem je Justinijan digao zabranu sklapanja brakova između patricija i glumica izdan je najranije 522 godine. Mora da je carica Eufemija umrla pred samu proklamaciju toga zakona, a potom je Justinijan s Teodorom sklopio brak ili te godine ili godinu, dve docnije. Godine 527 na 1 aprila proglasio je Justin svoga nećaka suvladarom i onda je Justinijan zajedno s Teodorom bio i okrunjen. 1 augusta iste godine umre Justin i onda oboje zavladaše državom.

Tako se Teodora uspela na najviše mesto u vizantiskom carstvu. Dobila je u ruke izvrsno sredstvo, da se osveti životu i svetu, što su je toliko puta pogazili. Otsada će sve zavisiti od njene volje, a da to postigne mora sejati strah oko sebe i na taj način podvrći svojoj i najjaču volju. Svojoj je volji podvrgla i cara.[1] Teško je protumačiti koje su psihične sile nagnale cara, da se podvrgne volji jedne doduše krasne, ali vrlo prezrene i ozloglašene glumice iz hipodroma. Imao je izbor u celoj svojoj državi, da odabere ženu plemenita roda, obrazovanu i poštenu, a ipak ni-

[1] Prokopije drži, da ga je čarolijama vezala uz sebe, H. A. c. 22, pag. 138. O tome, kako Prokopije veruje u čarolije i demone (car i carica također su mu demoni) upućujem na Dahnovu monografiju, Prokopius von Cäsarea, Berlin 1865. VIII. D. Die Anschauungen Prokops von den Weltregierenden Mächten.

je se žacao baciti se u zagrljaj žene, uprljane tolikim gresima.[1] Mi možemo njegov psihički proces, a da ne zađemo u detalje, ovako protumačiti. I on je bio vlastohlepan, i njega je opajala moć, do koje je došao još na dvoru svoga ujaka. No on se za tu moć nije morao nikada boriti, ona mu je bez muke pala u deo. Njega je baš zato protivan cilj doveo Teodori, želja da se i njime vlada. I ko pozna ambivalentnost ljudskih osećaja i zna, da uz moć nalazimo i nemoćnost, taj se ne će čuditi tome, kako je Justinijan nemoćno popuštao svakoj ćudi svoje žene. I desilo se ono, što u životu često možemo opaziti, da inferiorna, ali energična žena ovlada intelektualno jačim mužem.

Teodora je 522 ili nešto docnije postala patricijka, a bila je tada po svoj prilici u početku dvadesetih godina. Već kao patricijka ona se na ortodoksnome dvoru uspešno zauzela za monofizite i s tim već kao objavila svoj program vladanja. Ona se zauzela za prognanog sveca Maru, i „suzama“ postigla kod Justinijana i Justina, da je monah mogao da se vrati iz progonstva.[2] Je li, dakle, moguće, da se ona već sada ponaša himbeno i da pristaje uz monofizite „par politique“?[3] Ona još nije vladarka, pa to možda ne čini s izrazitom političkom tendencijom, a kako se radi o vremenu između 522 i 527, kad je odnos između Justinijana i Teodore donekle nov, može se zaključiti, da se ona u detinjstvu i u mladenačkom dobu kretala mnogo među monofizitima i ostala osećajima uz njih vezana. Dil[4] drži, da se ona u Aleksandriji za svoga boravka poznala s patrijarhom Timotijem, a za boravka u Antiohiji sa Severom i da su oni duboko delovali na nju. Ona da je ostala monofizitima verna „par un souvenir de la crise religieuse qu' elle avait traversée à Alexandrie, par une tendre reconnaissance pour les hommes qui avaient accueilli, instruit, relevé la

[1] Prokopije u tom poglavlju (H. A. c. 10) žestoko osuđuje cara zbog njegove ženidbe sa stanovišta morala i aristokratizma.
[2] J. E. comm. d. b. o. pag. 68 ss.
[3] Euagrius, l. IV, c. X. pag. 160, ed. B. et Parm.
[4] Théodora, impératrice de Byzance, pag. 42.

courtisane perdue."[1] Da je Teodora caru bila odanija, ona bi se bila odrekla svojih verskih načela, te prilagodila njegovim načelima i ciljevima, što bi možda bilo i političnije. Jer iako joj se općenito pripisuje u zaslugu, da je svojom verskom politikom spasla carstvu bar još za neko vreme (do velike ekspanzije arapskog imperija) istočne provincije, držim, da ona to nije činila iz državničke dalekovidnosti, već naprosto pokoravajući se unutarnjim imperativima. Dil[2] joj očito suviše zasluga pripisuje kad kaže, da je ona osećala, da bogate provincije Azija, Sirija i Egipat čine živu snagu monarhije i da je osećala kakvu opasnost za carstvo znače verske zadevice kroz koje su orijentalne nacije manifestovale svoje separatističke težnje; osećala je potrebu stišavati tolerancijom i koncesijama nezadovoljstvo tih provincija i da se može bez paradoksa tvrditi, da je videla ispravnije i predosećala jasnije budućnost negoli car. No kad smo jednom utvrdili, da je ona u ranoj mladosti pristajala uz monofizite i primila njihova verska načela, ne možemo je pohvaliti s političke dalekovidnosti što je bila tolerantna prema provincijama; nego, kad bi stvar bila obratna, kad bi ona bila imala Justinijanova verska načela i onda se pokazala tolerantnom iz političkih razloga prema protivnicima, onda bi samo zaslуživala pohvalu. — Justinijan se rodio na granici Trakije i Ilirije, dakle bliže Zapadu, pa se nužno prema svome odgoju morao zanositi starim rimskim sjajem i rimskom veličinom. Rezultat njegovog porekla i odgoja bio je taj, da je kao car hteo obnoviti na Zapadu rimsku imperiju i tako ostvariti svoje mladenačke zamisli. Ipak je daljni tok istorije pokazao, da su njegovi napori bili uzaludni, a po državu upravo štetni. Ali da su se njegovi ideali i unutarnji ciljevi slagali s tokom istorije pripadala bi mu najveća hvala i slava.

Odmah u početku Justinijanove samovlade, godine 528, desio se u Antiohiji potres. Koliko je carica osećajima bila

---

[1] Diehl, op. cit. pag. 43.

[2] Figures byzantines, I, pag. 68/9 (Paris 1925).

vezana za istočne krajeve, koje je nekada proputovala sa svojim ljubavnikom Hekebolom, vidi se po tome, što je mnogo doprinela za obnovu toga grada.[1]

Teodora je i kao vladarka ostala svojom sklonošću vezana uz stranku Veneta, koja se u hipodromu smilovala na bedu njene porodice. Njene su se fiksacije uz monofizite i uz Venete stavile u službu opozicije protiv cara, a o hinjenju nema govora. Zanimljiva je činjenica, da je ona kao monofizitkinja zaštićavala ortodoksne Venete, dakle u njenim činima kao ni u osećajima ne smemo tražiti sistema i logike. Ali zato u svakom njenom činu možemo da nađemo tragove iz prošlosti i cilj koji ju je vodio u budućnost. Ona je svojim postupkom ponekad ublažavala Justinijanovo apsolutističko vladanje i stroge mere, ali to nije činila iz humanih motiva, nego iz ličnih. Bilo je već govora o tome, kako se car često kolebao između svojih principa i Teodorinih ćudi. Njegovo kolebanje dobro osvetljuje slučaj Kalinika kojega je carica dala ubiti, jer je smrtnom kaznom kaznio dvojicu buntovnih Veneta.[2] Tako je ona svoju sklonost Venetima pokazala unatoč carevu nastojanju da suzbije njihova nasilja. U ovoj se protivnosti već očituje njena borba za vlast, kako je to već u mnogim primerima pokazano. Prokopije, doduše, veliki uticaj caričin na cara dovodi u vezu s novcem pa veli, kad se car u čemu ne bi pokorio Teodori, ona bi mu ulila nadu na velike novce i onda bi ga mogla voditi kudgod bi htela.[3] No vidi se po svemu, da nije po sredi bio novac, već grčevita borba za afirmaciju caričine ličnosti (nekad ponižene) pred kojom je car morao ustupiti. Na drugom mestu Prokopije se malo više približuje istini, kad kaže svojim, doduše od mržnje iznakaženim načinom, da, ako bi car dao kome kakvu službu ne posavetovavši se pre toga s Teodorom, tome bi stvar

---

[1] Theophanes, op. cit. pag. 178.

[2] H. A. c. 17, pag. 105.

[3] H. A. c. 13, pag. 87. Ovaj nikada neizostavljeni prigovor Prokopijev zbog careve požude za novcem ima svoj uzrok u teškom poreznom sistemu, koji je car uveo, jer mu je trebalo mnogo novaca za vođenje ratova i za diplomatske svrhe.

spala dotle, da bi morao s najvećom sramotom ostaviti službu i poginuti najsramotnijom smrću.[1]

Godine 529, ili koju godinu docnije, izdao je Justinijan oštre mere protiv lenona. On u svojoj 14 noveli (iz godine 535) koja govori protiv lenona[2] diskretno aludira na caricu, jer spominje neku osobu, koja ga već dugo potajno obaveštava o pokvarenosti u Carigradu i da je baš ta osoba izazvala zakone za poboljšanje javnog morala. Dil u svom delu o carici Teodori[3] posvećuje jedno poglavlje njenom feminizmu te kaže, da je carica vazda zaštićavala žene protiv muževa i kaže, da je bila po prirodi sklona pomoći ženama. Kad govori o Metanoji, koju je carica osnovala, zaključuje,[4] da su je pri tome vodile uspomene iz prošlosti i kajanje, pa da je svesno ili nesvesno radila po onoj: „Non ignara mali miseris succurrere disco." Dan u svojoj monografiji na temelju 17 glave H. A. ovako sudi o caričinom odnosu prema ženama i brakovima:[5] drži, da je ona za svoje dvorske gospođe uzimala cirkusne koleginice iz svoje mladosti i da je prisiljavala mladiće iz uglednih porodica, da se žene sa bludnicama. Mešala se u sklapanje brakova i nije podnosila čistoću i poštenje drugih žena, a svakojakim načinima podupirala je brakolomstvo žena. Pod tekstom dodaje pisac, da se ne može psihološki ustanoviti, kako je carica nasilno obratila ono 500 bludnica i zatvorila u Metanoju.

Ne možemo pretpostaviti, da ju je vodilo kajanje u postupku protiv lenona i u podizanju Metanoje, jer bi ona time javno priznala svoj prijašnji način života. Za celoga svoga vladanja trudila se, da pred svetom izbriše trag svom predašnjem životu. A da se taj trag ipak može lako naći dokazuje baš osnivanje Metanoje i njen postupak s brakolomnim ženama. Ne možemo zamisliti ženu s onakvom prošlošću, kakvu je Prokopije o Teodori zabeležio, koja bi kao

[1] H. A. c. 15, pag. 95.
[2] Novellae, ed. Kroll, Berlin 1912, pag. 106.
[3] Théod. imp. d. B. pag. 21—230.
[4] Théod. imp. d. B. pag. 230.
[5] V. pogl. XV, pag. 377/8.

carica čitavim svojim ponašanjem pokazivala stid, kajanje, nesigurnost, poniznost, ili, koja bi se zatvorila u ginicej i odrekla svake uloge na dvoru, te time potvrdila, da ne spada na to visoko mesto. Okolica je ne bi poštivala radi takvog poniznog ponašanja, već bi je, šta više, ponižavala i vređala, a možda i onemogućila na dvoru. Ali, Teodora je shvatila, ako neće da se mora bojati svoje okolice, koja je dnevno okružuje, onda mora pre svega da seje strah oko sebe i da se odvoji od ljudi nepristupačnošću. Pre, dok je bila ozloglašena glumica svako je nekažnjeno mogao zbijati šalu s njome, sada najmanju senku podrugivanja i nepriznavanja kažnjava ona okrutno. Nekad je ona kao glumica sama živela razvratno, sada kao carica strogo postupa sa svodnicima, a prostitutkinje spašava u manastir. Radi se dakle, o delu nepriznavanja sebe iz predašnjeg života. Da ona time upravo jako potcrtava svoju prošlost nije znala; držala je, da je to jedino sredstvo da zaslepi i ućutka svoje suvremenike.

Do koje je mere patila zbog osećaja nedostatnosti, dokazuje nam i njena bolesna taština prema okolici.[1] Videli smo već, kako se po ceremonijalu na dvoru careva osoba ne ističe ni izdaleka u tolikoj meri kao caričina. To nam pokazuje grčevito njeno nastojanje, da sebe uzdigne nad sve ostale smrtnike, čime je i opet htela negirati sebe od pre, a ujedno se ona tim besvesno osvećivala ljudima za prijašnja poniženja. „Mais surtout, orgueilleuse comme elle était, elle tenait à marquer son rang et à maintenir les distances, secrètement heureuse peut-être de voir se courber humblement sur son brodequin de pourpre tant de grands seigneurs qui jadis la traitaient plus familièrement," kaže Dil.[2] Način, kako je ona jednom odbila i ismejala onoga patricija, koji je zamolio pomoć u parnici, izgleda kao nesvesno reprodukovanje traumatičnog doživljaja iz detinjstva, kad su Prasini odbili u hipodromu molbu njene porodice za egzistenciju. Da je

[1] Ako naiđemo na veliku taštinu ili ambicioznost možemo biti sigurni, da se radi o nekome, kako Adler veli: „der um seine Geltung ringt."
[2] U Théod. imp. d. B. pag. 87.

to po svojoj prilici svesno ili nesvesno reprodukovanje rečenog doživljaja pokazuje scenski način, kojim je patricija odbila i ismejala. Ujedno ovaj postupak uključuje i neku osvetu ili žalac prema staležu patricija. Da je ona nepravedno postupala s patricijima dokazuje sem toga slučaj Bazijana i Diogena.[1]

No pođimo hronologiskim redom dalje. Ona je dakle već u početku vladanja u postupku protiv lenona u zametku pokazala svoje feminističke ciljeve i kasnije u tom pravcu činila i više.

U aprilu 531 godine molila je Teodora sveca Sabu, da se moli Bogu za nju, da dobije potomstva. Bilo je već govora o tome, kako je svetac ovu njenu želju odbio, jer je tvrdio, da bi sinovi Teodorini mogli biti jeretici i neprijatelji ortodoksnoj crkvi. Iz ovih redaka jednog suvremenika njenog možemo naslutiti, da ju je tada već bila ostavila nada, da će imati od Justinijana naslednika, kad je pribegavala svečevoj molbi kod Boga. Ta beznadnost činila ju je posve prirodno nesigurnom i u dnu duše zabrinutom za svoju trajnu i čvrstu poziciju na dvoru. Prema vani njena se nesigurnost vazda ispoljavala smelošću i bezobzirnošću. Iste godine ona već okuplja u palači Hormizde prognane monofizite i po svoj prilici njenom intervencijom postupalo se tada s njima blago.[2]

Između 531 i 532 godine šalje carica za pregovaranja o miru darove[3] perziskoj vladarki. Ona i perziska vladarka bile su tada najuglednije na svetu. Carica hoće, da time proizvede utisak na perziskom dvoru i da pokaže, da je moćan faktor u svojoj državi s kojim treba računati.

532 godine za bune Nike car je Teodorinom zaslugom odustao od bega i spasao sebi presto i život. Teodora je u kritičnom času pokazala toliko hrabrosti i hladnokrvnosti, kako to pokazuju većinom fanatici kakve „više ideje." Fanaticima ta viša ideja, bio to verski zanos ili što drugo, do-

[1] H. A. c. 16, pag. 103/4.
[2] Duchesne, op. cit. pag. 81.
[3] Malalas, op. cit, pag. 467.

nosi neku opojenost, pa kao u deliriju srću u propast. No ovde se ne radi o fanatičnosti za neku „višu ideju." Kod nje odlučuje osećaj nedostatnosti i kompenzacija toga osećaja, slavohlepnost. Osećaj nedostatnosti je ona nekada dok je bila glumica nastojala kompenzovati drzovitošću i besramnošću. Kad je postala ženom cara, onda ga je kompenzovala vlašću i despotičnošću. Ako izgubi vlast izgubiće unutarnju ravnotežu i biće predana na milost i nemilost onih, koji su se morali njoj, nekadanjoj glumici, pokoravati. Zato je prividno s potpunom hladnokrvnošću odlučila, ili ostati caricom, ili umreti. Posve je osnovano, kad kaže, da onaj,[1] koji je jednom uživao vlast, ne može podnositi da u progonstvu živi bez svog predašnjeg dostojanstva (t. j. ona ne može, jer nema psihičke ravnoteže); zatim kad kaže, neka Bog ne dopusti, da doživi dan, kad je više ne bi pozdravljali kao gospodaricu (znači njoj, koja je bila nekad ozloglašena glumica, protivnici bi se stostruko osvećivali, što su je morali poštovati kao caricu i ponižavati se pred njom ljubeći joj noge); napokon, kad kaže caru, da ga ništa ne preči, ako hoće begati (t. j. ona ga ne preči, ali sebe smatra separatnom osobom sa posebnim razlozima, da se bori za vlast i da zbog nje baci sve na kocku). I opet jedan primer, kako je ona bila tuđa caru. Ostavila bi ga, ma i za uvek, jer nije nju nekad zadobio Justinijan kao takav, nego moć njegova. Ona je dakle i ovaj put pobedila cara, pa i sve ostale, na njihovu korist, ali i na svoj spas. Da je ona i pre 532 godine bila prema caru neprilagodljiva i nepopustljiva, to je vrlo verovatno, u prvom redu baš zato, što je on nju uzdigao na prestolje, pa se u njoj stvorilo nepoverenje i prkos, kako to biva u sličnim situacijama. No sigurno je, da je njena samovoljnost nakon 532, kad je ona caru spasla presto, samo ojačala.

Njeno živo učestvovanje u crkvenim pitanjima povećalo se sigurno 533 godine, kad je car u Carigrad pozvao monofizitske biskupe, da se izmire s katolicima. Sad je ona jamačno poznala mnoge nove osobe i s njima ostala u tesnom dodiru, kako je to već razloženo u poglavlju o njenom crkvenom delovanju.

[1] Procop. B. P. l. I. c. 24, pag. 129/30.

Godine 534 ističe se ona nakon osvojenja Afrike[1] darežljivošću prema Gelimiru i deci Ilderikovoj. — U tu istu godinu pada njezin kapriciozni postupak prema epistolografu Prisku, kojega je car cenio, ali koji se njoj zamerio. Ona ga dade baciti u lađu, postrići i protiv volje zarediti.[2] U to se započinje i dopisivanje sa ravenskim dvorom, a kako je rečeno pada na nju sumnja, da je sukriva zbog smrti gotske kraljice Amalasunte.[3] Spomenuti su i motivi, koji su je pri tome vodili. Ti motivi proističu iz duboke unutarnje nesigurnosti. To što se bojala Amalasunte kao rivalkinje zbog njenog odličnog porekla i visoke obrazovanosti dokazuje, da ju je jako bolelo i peklo vlastito nisko poreklo i manjak vaspitanja. Da je bila uravnoteženija, ona bi mogla s velikim trudom i marom ukloniti svoje nedostatke obrazovanosti i uglađenosti, ali kako je bila ćudljiva i rastrzana, ona je svoje nedostatke jedino prekrila despocijom i ceremonijalom, što ga je uvela na dvoru, a u času opasnosti po svoju moć i zločinom, kako pokazuje slučaj s Amalasuntom. Ona se, dakle, samostalno i nezavisno od cara borila za svoju vlast i za svoju budućnost. Kad je pogubljena Amalasunta, Gudeliva i Teodahad ostaju i u godini 535 u diplomatskom pregovaranju s njom u nadi, da će se njenim uplivom moći otkloniti rat.

Godine 535 razvila se u Carigradu živahna verska borba i sad počinje caričino aktivno sudelovanje, upravo ometanje careve težnje, da ujedini sve svoje podanike u veri. Ona naivna priča o Zori, koji je prorekao, da će Bog dati na caru znak, da li su istinite dogme, koje on zastupa,[4] pada u godinu 535. Jezgra te priče kazuje nam, da je borba na dvoru postajala sve dramatičnijom i da su monofiziti, uživajući Teodorinu zaštitu, postajali sve smeliji. Kad je u junu 536 godine u Carigradu umro patrijarh Epifanije, postavljen je pod uticajem carice na njegovo mesto Antim. Iste godine, došao je na njen poziv u Carigrad i štićenik

[1] Theophanes, op. cit. pag. 200.
[2] Theophanes, op. cit. pag. 186 i H. A, c. 16, pag. 101.
[3] Procop. B. G. I, c. 2, 3, 4, pag. 10—24.
[4] J. E. comm. d. b. o. pag. 10/11.

njen Sever iz Antiohije.[1] On nagovori Antima, da se odrekne svoje časti i da ne odustane od svojih načela. Kad se ni Teodosije biskup u Aleksandriji nije hteo podvrći carevoj želji, onda budu i Antim i Teodosije svrgnuti. Car nato izdade svoju 42 novelu,[2] upravljenu carigradskom patrijarhu Mini, kojom su određene kazne za jeretike. Mina je te godine i pretsedavao koncilu, na kom je osuđena nauka Antima, Severa i Teodosija. Papa Agapit je svojim dolaskom pospešio svrgnuće Antimovo. Po jednoj vesti papa je svrgnuo Antima, ma da mu je carica potajno obećala darova, i ma da mu se zapretila kaznom, ako joj se ne pokori.[3] Ovim se nagoveštaju i veća nasilja koja će carica bez skrupuloznosti izvršiti na papama. Spomenuto je, da je Teodora Antima uzela pod svoje okrilje i skrivala ga više godina na svom dvoru.

Dok je od 536—538 Silverije bio papa radila je carica dalje protiv unije s Rimom i protiv Silverija. Vigilije, Velizar, Antonina i Fotije bili su u toj borbi mobilizovani. Kad im je uspelo maknuti Silverija, postade Vigilije papom (god. 537)[4], uz obećanje carici, da će Antima uspostaviti u časti. Međutim Vigilije nije ispunio svoje obećanje u stvari Antimovoj i mnogo se kolebao u osudi „Triju poglavlja," kako je već razloženo u prijašnjem poglavlju. Na ovome mestu vredno je upozoriti na nasilni postupak carice prema papi.[5] Ona je zapretila svome pomoćniku Antemu, da će mu živome dati oderati kožu, ako ne uhvati Vigilija i ne dovede ga u Carigrad. Kad bi Vigilije doveden u Carigrad, onda ga je Teodora uzaludno nastojala slomiti u pitanju Antima. Po jednoj vesti Vigilije je mnogo nasilja tamo morao da pretrpi; bio je lično fizički napadan i nazivan ubojicom pape Silverija; kad se sklonio u baziliku u nadi, da će njegovi progonitelji poštovati pravo azila, odvuku ga i odatle silom. Posle ga baciše u zatvor, gde je živeo samo o vodi i hlebu.[6] Nećemo

[1] Euagr. l. IV, c. X. pag. 160/161, ed. Bid. et Parm.
[2] Novellae, ed. Kroll, Berlin 1912, pag. 263—269.
[3] Liberatus, op. cit. c. XXI, pag. 1038/9.
[4] Liberatus, op. cit. c. XXII, 1039/40.
[5] Liber. Pontif., pars prior, LXI, pag. 150 ss.
[6] Liber. Pontif. pag. 150—153.

mnogo pogrešiti, ako u svim tim nasiljima vidimo kao glavnog provokatora caricu. Ona se svima, pa tako i papama osvećivala, ako se ne bi pokorili njenoj volji. Car je bio neodlučan kao i u mnogo drugih slučajeva, te je tek posle smrti caričine poslao svoje ljude Vigiliju u progonstvo, da ga izbave.

Godine 538 pozove carica svoga štićenika biskupa Teodosija u Carigrad. Kad on tamo nije hteo po želji carevoj da primi halkedonske dogme, morade otići u progonstvo. No on po svoj prilici nije otišao, nego se uz pomoć Teodore zadržavao u predgrađu Sikama i širio svoju jeres po celom dvoru i u velikom delu grada.[1]

Oko 540 upropasti carica Jovana Kapadokiskog, jer se bojala njegovog velikog upliva kod cara. Ona uopšte nije imala ličnih prijatelja u pravom smislu reči, kako to možemo jedino i očekivati od njenog egocentričnog karaktera. Oni koji su imali malo jačih ličnih veza s njome bili su sluge njenih ćudi, kao što je to bila, na primer, jadna figura Petra Barsima. Kogod joj je mogao biti opasan za gubitak vlasti, taj se morao bojati njezinih zaseda, kao Jovan Kapadokiski, Velizar, Prisk i mnogi drugi. Njenu bojazan za vlast, gde i nije bilo mnogo razloga možemo klasifikovati sa „Zwangsvorstellung." Ona je svoju vlast stalno nalazila ugroženom, jer se besvesno u toj vlasti osećala nesigurnom i zato je njen cilj u svim situacijama taj, da aktivnom delatnošću ukloni tu nesigurnost. Zato je prema svojoj okolini razvila krajnu despotičnost. A da nije prezala ni pred mučenjem i ubistvom dokazuje među ostalim slučaj Fotijev, Areobindov i Amalasuntin. Bilo bi možda zanimljivo analizovati sadističku komponentu i način, kako je mučila svoje žrtve, da bi doznali cilj, koji ju je pri tome vodio. No to bi bilo nepouzdano, jer se ne može u tim pričanjima više utvrditi udeo Prokopijeva maštanja od maštanja publike, od koje je Prokopije crpeo svoje znanje o tome.

Da je carica dala umoriti svoga sina Ivana nije posve neverovatno. Jasno je, da žena Teodorina kova ne poznaje

[1] Victor Tun. op. cit. pag. 540.

materinskih osećaja, a najmanje prema detetu jednog posve slučajnog ljubavnika. U doba, kad je ona sve svoje nastojanje upravila na to, da uništi pred svojom okolicom svaki trag na svoju mladost (jer je to bio conditio sine qua non za njeno carsko dostojanstvo), nenadana pojava njenog slučajnog sina iz burne mladosti morala ju je baciti iz koloteČine. I zato nije nemoguće, da ga je dala umoriti, da mu zametne trag i da mu onemogući, da joj prouzrokuje neprilika. Začuđuje svakako činjenica, da je ostavila u životu svoju vanbračnu kćer, koju suvremeni pisci ne spominju napose, nego samo sina joj Anastasija.

Najkasnije u godini 542 desio se nesretni slučaj u Aleksandriji, koji se baš zbog nesloge između cara i carice svršio tako, da je biskup Pavao izgubio svešteničku čast, a Rodon i Arsenije izgubili život. Prokopije[1] baš izričito veli, da se Arsenije žestoko zamerio carici, što je pomogao Pavlu utvrđivati halkedonske dogme i da je Justinijan pod pritiskom Teodorine volje krivicu zbog smrti jeretika Psoja bacio na Pavla, Rodona i Arsenija. Drugi jedan pisac[2] spominje, da se sin umorenoga đakona Psoja obratio carici, da u nje traži pomoći.

Carica nije samo pomagala širenje monofizita na Istoku, nego je razvila živahnu propagandu i u samome Carigradu. Ona je manastir u Hormizdinoj palači, kamo je sklonila sve prognane istomišljenike, svaki drugi ili treći dan obilazila, da se nauživa najrazličnijih prizora, što ih može da pruži skup od 500 fanatika, asketa i stilita sakupljenih iz svih krajeva carstva. I cara je sklonila da pođe onamo i da primi blagoslov od njih. Teodorina velika pobožnost i odanost monofizitskim monasima, sveštenicima i biskupima, kako nam to biskup Jovan Efeski prikazuje, nije ni u kakvoj kontradikciji s njenim ćudljivim, katkada okrutnim karakterom. Život nam pokazuje, da najpobožnije osobe gdekada nisu najnevinije, nego protivno od toga, jer opterećenu savest olakšavaju pobožnošću. Možda je to i slučaj Teodo-

[1] H. A. c. 27, pag. 168.
[2] Zach. Rhet. op. cit. pag. 238/9.

rin, a možda se k tomu još kod nje nalazi i težnja, da sublimuje svoje erotične porive, kojih se u borbi za afirmaciju svoje ličnosti i moći odrekla i potisnula ih u pozadinu. U njenom odnosu prema Antimu i ostalima nalazimo zato neku senku erotičnosti, naravno sublimovane. Ona je nebrojenim i nepoznatim monasima iskazivala više nežnosti i topline, nego li što su od nje mogli iskusiti oni, koji su joj bili najbliži. — Njezinu žestoku borbu za vlast i strastveno pristajanje uz monofizite pokazuje slučaj pokrštenja Nubije. Upravo živahno je imamo pred očima, kad čujemo od jednog njenog suvremenika[1] (a to nije Prokopije!), kako se ona žurila, da pošalje pismo namesniku Tebaide s porukom, da zadrži poslanike careve kod sebe tako dugo, dok njeni poslanici prvi ne prispiju kroz Tebaidu sve do Nubije. Smaknuće namesnika, ako on ne bude izvršio njen nalog. Namesnik se pokorio, caričini poslanici imali su prvenstvo, a Nubija je pokrštena po monofizitskim obredima.

Znamo, da je Teodora umrla od raka, pa moramo pretpostaviti, da je duže vremena pre smrti bolovala i patila. Ipak je ona, kako proizlazi iz suvremenih vesti, sigurno do poslednjega dana živo sudelovala u svim državnim poslovima i uzimala učešća u svim važnijim događajima. U samu godinu njezine smrti dogodila se ona buna u gradu Tarzu, u kojoj je pao senator Damjan, pristaša Veneta. Da je car bio dosledan svojim principima, on bi morao venetske buntovnike kazniti, ali to nije učinio, jer su oni uživali caričinu zaštitu, a može biti, ma da se ne spominje, da je ona cara prečila, da ih kazni.

[1] J. E. hist. eccl. pag. 141/2.

IV

Izvori

Prokopije

Od istorika Justinijanova vremena najobilnije nam je vesti ostavio Prokopije iz Cesareje (u Palestina prima). On ima naročito važnih podataka o carici Teodori. Napisao je tri dela : 1) objektivno delo o Justinijanovim ratovima, Historiae, u osam knjiga (dve knjige perziskog, 2 knjige vandalskog, tri knjige gotskog rata i 1 knjiga posebnog sadržaja);[1] 2) panegirično delo o građevinama Justinijanovim, De aedificiis, u 6 knjiga i 3) pamflet o Justinijanu i Teodori, Historia arcana,[2] koja se deli u trideset glava. Već sama činjenica, da jedan te isti pisac tako suprotno i različno piše o istim ljudima, daje nam naslućivati u njemu interesantne psihološke probleme. Bilo je doduše u prošlom veku, i ranije, istoriografa,[3] koji su zbog nekih vanjskih razloga[4] poricali, da H. A. potiče iz pera Prokopija iz Cesareje. Kodeksi

[1] Ispravno veli F. Dahn u svojoj monografiji „Prokopius von Caesarea“ (pag. 32), da historiae nisu samo ratna istorija, nego zapravo „eine Zeitgeschichte.“

[2] Delo se zove zapravo „ἀνέκδοτα“ ; Aleman ga je nazvao „Historia arcana.“

[3] F. Dahn prikazuje u spomenutom delu, pag. 462—498 istoriografiju o Prokopiju do godine 1865. — Kratak istoriografski pregled donosi do godine 1896 Max Brückner, Zur Beurteilung des Geschichtschreibers Prokopius von Caesarea, Ansbach, 1896. — V. i Krumb. G. d. b. L., pag. 235—237.

[4] F. Dahn, op. cit. IV, pag. 49—58.

njegovih dela ne sadržavaju H. A., nego se ona javlja samo u separatnim rukopisima,[1] a jedini pariski kodeks nazivlje Prokopija piscem H. A. Jedini vanjski razlog za tvrdnju, da H. A. pripada Prokopiju jest taj, što Suidas,[2] koji je živeo u X veku i Nikefor Kalista u XIV veku pripisuju H. A. Prokopiju. Ovo je pitanje psihološki rešio F. Dan. Prvi razlog c o n t r a zabacuje zato, što suvremenicima H. A. uopšte nije bila poznata (tako na primer Agatiji), a drugi razlog p r o nije mu uopšte dostatan, jer Suidas i Nikefor Kalista nisu bili Prokopijevi suvremenici. Da H. A. doista i nepreporno potiče iz pera Prokopijeva, to je on potpuno dokazao pomoću unutarnjih razloga : usporedio je u prepornim i nepreporним delima Prokopijevim srodnost jezika, stila, piščevu opštu kulturu, srodnost njegovih nazora o Bogu i svetu i njegovih političkih nazora. On drži, ako je Prokopije napisao i panegirik i pamflet o istim osobama, onda su to samo različna ispoljavanja njegove unutarnjosti. Opreke u karakteru Prokopijevu tumači on tako, što je Prokopije bio ogorčen zbog propadanja rimskih tradicija, rimske slave i moći, a uzrok tome propadanju, da je video u Justinijanu i njega zamrzeo. Kako je morao tu mržnju pred carem skrivati i što više njemu ugađati, pretvorila se mržnja u otrov.[3] Kaže, da je Prokopije imao veliku sklonost za znanost, pogotovo za istoriju

---

1 Krašenjinikov (u Viz. Vrem. II, 1895, pag. 416—425) u raspravi o rukopisima H. A. kaže da ih ima dvanaest. Dva se rukopisa nalaze u Rimu u Vatikanskoj biblioteci (s oznakom V i W), a osam ih ima Ambrozijanska biblioteka u Milanu. Svi se rukopisi, prema mišljenju Krašenjinikova, dadu svesti na dva glavna prepisa (x i y) zajedničkog arhetipa (α).

2 V. Suidae lexicon graece et latine, Halis, 1853, vol. II, 2, pag. 442.

3 Po Dahnovu uverenju Prokopije je napisao De aedificiis po nalogu cara (v. XIV, pag. 352—367) zato, što se ovome zamerio iskrenošću svojih osam knjiga istorija, gde mestimice otvoreno, mestimice među recima, no ipak posve umereno osuđuje carevu popolitiku. Da okaje svoj greh naložio mu je car, da napiše panegirik. Odatle onda u H. A. neka lična razdraženost, što je morao napisati panegirik, pa se zato to jače obara na cara u H. A. Prokopije tako reći u H. A. sve poriče, što je u delu De aedif. rekao. Na primer u H. A. je car demon, poslan iz pakla da carstvo upropasti, u De aedif. Bog je poslao cara, da od propasti spase carstvo.

i geografiju, ali državu tamo ipak nije mogao da zaboravi ni u znanosti da nađe umirenja. Mnogi su u ono doba tražili utehe u hrišćanskoj veri, no Prokopije nije prodro u hrišćansku ideologiju, on je ostao hladan i skeptičan prema njoj.[1] Doba u kojem je Prokopije živeo bilo je doista doba propadanja rimskih tradicija i doba velike političke neslobode. O Prokopijevoj ireligioznosti, patriotizmu, konzervatizmu, aristokratizmu, o njegovim antiknim etičkim nazorima, o praznoverju, o skepticizmu i fatalizmu ima Dan u svojoj monografiji izvrsnih podataka.

Na jednome mestu kaže, da ne smemo da zaboravimo, da je Prokopije živeo u VI veku, u glavnom gradu jedne despotske države i da Prokopijev duh i karakter pod takvim prilikama nisu mogli ostati zdravi, već su postali bolesni i jako uskolebani.[2] Naravno, da je i tada bilo uravnoteženih ljudi, koji su svoje ogorčenje zbog političkih prilika sublimovali u veri, umetnosti, znanosti, u športu, zabavama, strastvenim strančarskim borbama ili slično. Ali bilo je i takvih, koji to nisu umeli, nego su zapali u ogorčenje, koje se u slučaju Prokopijevom može nazvati i neurotičnim. Doživljaji u detinjstvu ostavljaju gdekada duboke tragove u duševnom životu pojedinaca. Kod prosuđivanja psihičkog odnosa Prokopijevog prema sadržaju njegovih dela, (a onda napose prema sadržaju H. A.) treba da imamo troje na umu. Prvo : njegov odgoj u obitelji i u školi[3] mora da je bio udešen prema antiknim idealima. Premda se iz njegova života zna vrlo malo, iz detinjstva i mladenačke dobe skoro ništa, ipak je Danova analiza njegovih dela jasno pokazala, da je imao klasičnu obrazovanost i klasične ideale,[4] a te je morao dobiti još od malih nogu, kad su mu se tako duboko usadile u dušu. Kod

---

1 F. Dahn, op. cit. pag. 9.

2 Dahn, op. cit. pag. 366.

3 Ibidem, pag. 58—69.

4 Drži se, da je posećivao pravnu školu u Beritu. Haury, Zur Beurteil. des Geschichtschreibers Prok. v. C. drži, da je posećivao retorsku školu u Gazi. — Bury u. A hist. of the l. R. e. pag. 419/420, kaže, da je najverovatnije, da je svoje znanje stekao u Carigradu na univerzitetu.

Prokopija su rimska prošlost, rimski običaji, nošnja i rimske ustanove naglašene, a s tim u vezi stoji i njegova konzervativnost (kad prebacuje Justinijanu u H. A. da teži za novotarijama) i aristokratska ćud (kad ističe, gdegod ima prilike, patricisko poreklo kojega lica ili naprotiv nisko poreklo). — Drugo: Prokopije je zbog te svoje odgoje i fiksacije ostao čitav svoj vek indiferentan prema hrišćanstvu. Da je bio sklon hrišćanskim idealima bio bi mogao velik deo svog osećajnog života iživiti. Njegovi nazori o Bogu, bolje reći o božanstvu su posve teistični,[1] znači imadu racionalističku podlogu, a ne čuvstveno-religioznu. Ipak je bio čovek jakih osećaja. Kako nije mogao sublimovati svoje osećaje u veri, postajao je strastven do te mere, da je lako gubio ravnotežu. — Treće: Prokopije živi u vreme velike političke neslobode. To se protivi i njegovim idejama o rimskoj državi i njegovom literarnom radu. Ova trostruka sputanost u njegovom biću razjašnjava nam vrlo lako trostruku razuzdanost u njegovoj H. A. gde se sadističkom nasladom obara na cara i caricu. Oni su krivi neslobodi i nestajanju rimskih tradicija, oni su personifikacija te neslobode i toga propadanja. Takav je mogao biti unutrašnji razvitak Prokopijev, koji je doveo do H. A. jedne eksplozije afekata. Vanjski poticaji, koji su formirali taj razvitak mogli su biti razni. Dan je postavio vrlo verovatnu hipotezu, o kojoj je već bilo govora. On drži, da je H. A. nastala posle De aedif.[2] Budući da je i dokazao unutarnju srodnost između dela Prokopijevih, postavlja mogućnost, da je Prokopije De aedif. pisao po nalogu cara, a H. A. da je pisao tajno, ali ne za suvremenike, nego za buduća pokolenja.[3] Vrlo smelu hipotezu o vanjskim razlozima, koji su potaknuli ova dva oprečna dela (H. A. i De aedif.) ima Hauri.[4] On na temelju Prokopiju suvremenih izvora dokazuje, da je Stevan, upravitelj grada Cesareje bio otac Prokopijev. O tome Ste-

---

1 F. Dahn. op. cit. pag. 179—217.
2 Ibidem, pag. 31—40.
3 Ibidem, pag. 352—367.
4 Haury, Zur Beurteil. des Gesch. Prok. v. C. München, 1896.

vanu se u izvorima spominje,[1] da je 556 godine zaglavio u buni Samaričana, koji su mu i sav imetak oteli. Njegova žena otišla je k caru u Carigrad, da mu se potuži. On je krivce dao strogo kazniti, a obitelji Stevanovoj vratio je imetak.[2] Dok je obitelj došla do imetka mogla je i proći i 558 godina. U 560 godini napisao je Prokopije panegirik, možda iz zahvalnosti caru zbog toga, što je pomogao njegovoj obitelji. Hauri pretpostavlja, da je panegirik nastao devet godina posle pamfleta,[3] a za pamflet drži, da sadržava veliko razočaranje, koje je Prokopije doživeo prateći vojskovođu Velizara na svim vojnama kao njegov tajnik (πάρεδρος, consiliarius). Budući da se doista opaža u istorijama što više pri kraju, to veća ogorčenost na cara, njegovog vojskovođu i na prilike u carstvu,[4] to Hauri vrlo lako dobija verovatnost za svoju tvrdnju, da je Prokopije napisao H. A. godine 550, kad je video, da su izgubljeni svi prijašnji uspesi i napori (a to je u vezi s teškim prilikama u Italiji). Prema tome se čitava evolucija Prokopijeve duševnosti od zanosa za rimsku veličinu sve do sarkastičnog ogorčenja zbog prevarene nade koju je imao u cara i Velizara, dâ pratiti u osam knjiga njegovih historija i u devetoj knjizi, t. j. u H. A., koja je njima neki prirodni nastavak. Naravno, sve se to može samo onda pretpostaviti, ako su historije nastale postepeno kroz niz godina, pa su prirodni odjek piščevih nada i razočaranja.[5]

Danovo i Haurijevo tumačenje imadu uza sve razlike zajedničku psihološku bazu. U obadva tumačenja Prokopije, zadojen tradicijama rimskog carstva, silnim afektom reaguje na propadanje rimske veličine i slave. U oba slučaja on je pod pritiskom pisao panegirik; jer iako ga je po Hauriju od svoje

---

1 Malalas, pag. 487 (ed. Bonn), gde se za Stevana kaže: „καὶ τοῦ ἄρχοντος τῆς αὐτῆς πόλεως"; Theophanes, op. cit. ed. C. de Boor I, 230, gde kaže, za Stevana: „τὸν ἔπαρχον αὐτῆς πόλεως."
2 To doduše ne stoji u izvorima, ali Haury misli (pag. 44), da se to sme zaključiti „aus Präcedenzfällen."
3 Haury, op. cit. pag. 37.
4 Haury, op. cit. pag. 41; i Dan priznaje indignaciju, koja u historijama prema kraju raste, iako ju drukčije tumači.
5 Haury, op. cit. pag. 37—46.

volje napisao, ipak se osećao prinuđen zbog carevog dobročinstva, da ga napiše. (Da li je pamflet nastao pre ili posle panegirika i da li je s njim u kauzalnoj vezi, to je za ovo istraživanje sporedno). Važno je u obadva slučaja, da Prokopije u doba despotstva i političke neslobode nikako nije mogao u historijama reći pravu istinu, već ju je morao zatajiti, ali se zato u potaji jače obara na one, koje je smatrao krivima za propadanje svojih ideala.

Interesantna je činjenica, da je L. Ranke mnogo godina posle Danova temeljitog proučavanja prokopijevskih pitanja i bez obzira na to stvorio posve novu hipotezu. Što se H. A. tiče on dovodi u sumnju autorstvo Prokopijevo.[1] Svoju sumnju potkrepljuje činjenicom, da Prokopije H. A. i četvrtu knjigu gotskoga rata počinje istim rečima, a te su na prvome mestu posve irelevantne, a na drugome čine odgovarajući uvod.[2] Prema tome Ranke drži, da bi H. A. bila u neku ruku pre kompilacija, nego samostalno delo. Drži, da je možda član opozicione stranke došao u posed rukopisa, fragmenata i notica, koje je pisao pravi Prokopije, pa da ih je preradio u oblik Tajne istorije, pridodavajući i upličući izmišljotine, pune otrova i praznoverica. Temeljiti rezultati Danove monografije uklonili su sve ove prigovore.

Od ruskih naučenjaka bavio se problemom H. A. Pančenko.[3] On opširno analizuje dotadanje naučne rezulate o tom pitanju i svoja razlaganja nadovezuje na Alemanove komentare.[4] Slaže se s Danovim rezultatima, premda kaže, da je Dan prema Prokopiju zauzeo više psihološko, negoli istorisko stanovište.[5] Što se vremena postanka H. A. tiče slaže se uglavnom s Haurijem, jer i on drži, da je H. A.

---

[1] L. v. Ranke, Weltgeschichte IV, 2, Leipzig 1883.

[2] Prokopije je u četvrtoj knjizi gotskoga rata napustio sistem geografske podele, te priča o događajima i u Italiji i na Istoku, pa je ovaj uvod neka apologija menjanja plana. Taj isti uvod nikako ne pristaje u H. A. gde uopšte nije u pitanju nikakva geografska podela.

[3] Панченко, О тайной исторіи Прокопія у Виз. Врем. II, III i IV.

[4] Ibidem, IV, pag. 450.

[5] Ibidem, II, pag. 353.

nastala u vremenu između 550 i 551 godine. Svršetak H. A. u kojem se nalaze podaci o 32 godini Justinijanove vlade bio je, prema Pančenku, napisan najranije u drugoj polovini 550 godine, a poslednja poglavlja nisu pisana posle juna 551 godine, jer autor H. A. spominje, da je Adej bio comes commerciorum, dok je on u junu 551 već bio praefectus praetorio.[1] Prokopije nije ispunio u H. A. svoja obećanja (n. pr. da piše o carevoj crkvenoj i verskoj politici, o caričinom postupku prema papi Silveriju), pa prema tome menja plan pisanja i često se ponavlja. U tome Pančenko vidi znak, da je H. A. nedostajala opšta redakcija i konačna izrada.[2] A vrednost njena leži ne samo u političkim faktima koje donosi nego i u karakteristici života i morala tadanjeg društva.[3]

Beri se u prvom izdanju svoje istorije o propasti rimskoga carstva priključuje u pitanju autorstva Prokopijeva[4] Ranke-u, ali je u drugom izdanju odustao. On u drugom izdanju drži, da je Prokopije u godini 550 izdao 7 knjiga svojih istorija tako, kako ih sada imamo i da je u istoj godini pisao H. A. Godine 553 da je izdao osmu knjigu ratova, a 560 da je napisao De aedif. Ovo poslednje dokazuje se spomenom o gradnji mosta preko Sangarija, koji se gradio 559—560. Napisao je svoju istoriju sigurno odmah iza povratka iz Italije, jer je bio glavni tajnik i lično doživeo sve događaje koje opisuje, a to više nije slučaj kod njegovih poznijih ratova. Bio je uz Velizara po Berijevu mišljenju samo do 541 godine. Dalje kaže Beri, da se Prokopije između 540 i 550 u svojoj unutrašnjosti sigurno promenio. Budući da piše s toliko mržnje H. A. pada na njega sumnja, da je imao ličnih razloga. Mora da se nadao da će dobiti kakvo administrativno mesto, kad je bio pre toga na tako poverljivom mestu uz Velizara u ratu u Italiji i u

---

[1] Ibidem, II, pag. 57.

[2] Ibidem, II, pag. 346.

[3] Ibidem, III. pag. 96.

[4] Bury, A. Hist. of the l. R. e. London 1889, vol. I, 363/4 i London 1923, vol. II, pag. 17 ss i 418 ss.

Africi. Ali Velizar valjda nije bio dosta uplivan, da mu to unapređenje izradi i zato je Prokopije postao nemilosrdan kritičar. 550 godine istom počeo je tajno pisati svoju optužbu o caru i o tada već pokojnoj carici, a njegovi nasledници su H. A. obelodanili sigurno mnogo vremena posle njegove smrti. Zato pisci idućih generacija nisu ništa znali o H. A. Beri misli, da se H. A. ne može uzeti kao ozbiljan istoriski dokumenat, već kao ilustracija velikog nezadovoljstva protiv vlasti u izvesnim krugovima. Prokopije da sam sebe diskreditira pornografijom i praznovericama, tako da se moramo čuditi, da je ozbiljni Prokopije to doista napisao. Ali ipak da je njegovo autorstvo van svake sumnje, kako je to već Dan po stilu dokazao. Što se verodostojnosti H. A. tiče kaže, da se moraju tačno odvajati vesti o faktima i interpretacija, koju im pisac daje, jer da zloba ipak ne mora izmišljati činjenice. Dosta je neke fakte naglasiti, neke prećutati, a nekima dati lažnu interpretaciju. Sve da su činjenice iz H. A. potvrđene u drugim izvorima, Prokopije ih samo u nepovoljnom svetlu prikazuje.

Prokopije u prvim recima H. A. kaže, da će se životopis Justinijana i Teodore potomstvu činiti nedostojnim i neverovatnim i nazivlje dela njihova zločinačkim. Kako je on mrzeo cara i caricu svedoče nam mnoge preterane i iznakažene vesti. Carica je prema tim vestima mnoge svoje neprijatelje dala bičevati, mučiti, progoniti, konfiskovala im imetak i zatvarala ih u podzemne zatvore.[1] Ako je koga progonila, nijedno joj mesto nije bilo sveto, da bi je odvratilo od zločina. Ona je glave svojih žrtava vezala volovskom žilom tako, da bi se oči isturile iz svojih šupljina.[2] Još kad je bila u hipodromu davala se najprezrenijim robovima. Na pozornici nikad se nije stidljivo pojavljivala, već ekstremno izazivački. Prokopije, nakon što je nabrojao sve njene grehe veli, da je bila najdarovitija učiteljica svih besramnosti i nadaleko najslavnija od svih bludnica, te da su se zli dusi postarali, da u Orijentu ni jedno mesto ne bude ne-

[1] H. A. c. 3, 4, 17.
[2] H. A. c. 16, pag. 104.

dotaknuto od njene besramnosti. Mnogima su se car i carica činili ne ljudima, već pogubnim zlodusima, koji su primili ljudski oblik, samo da upropaste čitav svet.[1] Mati careva, kaže Prokopije, pričala je, da je Justinijana začela s jednim demonom. Jedan od njegovih kubikulara tvrdio je jednom, da je u gluho doba noći video cara, kako se šetao po palači bez glave; drugi je opet tvrdio, da mu se lice posve izobličilo i iznakazilo. Neki je monah tvrdio, da je mesto cara ugledao prvaka demona. I za Teodoru drži Prokopije da je saobraćala s demonima. Za Petra Barsima kaže, da je caricu predobio čarolijama, pa da je i ona onda opčinila Justinijana, ne toliko čarima, koliko čarolijama. Teodora je u H. A. na više mesta nazvana krvožednom, okrutnom, pohlepnom i tako opakom, da su je se svi bojali. Cara Prokopije nazivlje magarcem, tiraninom, gorim od Domicijana, zlim, podmuklim, krvožednim, ubojicom, rasipnikom i kugom.[2] Jednom reči svim nevoljama bili su krivi car i carica.

O Prokopiju kao istoriku i o istaknutim ljudima njegova vremena sudilo se najrazličnije. Sudovi su često upravo oprečni, o verodostojnosti Prokopija, o carevoj politici, o caričinom karakteru, o vrlinama Velizara i o drugom. Prokopije je sâm, svojim oprečnim delima, dao povoda nesporazumima, pa su njegova dela posmatrana s raznih gledišta i, prirodno, sasvim tendencijozno. Tako su se na pr. katolički pisci obarali na caricu zbog pristajanja uz monofizite,[3] a nisu nikako štedeli ni cara, jer je i on pod kraj svoga života pao u jeres.[4] Ali bilo ih je, koji su branili kodifikatora rimskog prava od crnih kleveta Hist. Arc.[5] — Pro-

[1] H. A. c. 12.
[2] H. A. c. 8 i 26.
[3] Kako je o njoj sudio, a da H. A. još nije poznavao, kardinal Baronius, v. Alemanni dissertatio u Bonskom izd. H. A. pag. XII.
[4] Osobito neprijateljsko stanovište zauzimlje protiv cara A. Fr. Gfrörer, Byzant. Gesch. (Graz, 1873) II. Band, pag. 315—401.
[5] Na pr. E. Grupe, Kaiser Justinian (1923) prikazuje cara samo po njegovim novelama, te kaže, da je morao biti pun plemenitosti, a po svojoj ideologiji srodan apsolutistima 18 veka.

kopija nemački nacionalisti oduševljeno primaju, jer je ostavio uspomenu o junačkim podvizima Gota na Apeninskom poluostrvu.[1] Filolozi nasuprot poriču mu verodostojnost zbog prevelike jezične, stilističke i frazeološke vezanosti uz Tukidida i Herodota.[2] Moderno je doba liberalnije i tolerantnije prema tom istoriskom materijalu, a to naročito vredi za francuskog istorika Dila i engleskog istorika Berija.

Ako mesta, koja je Prokopije pisao u afektu uporedimo s vestima ostalih suvremenih pisaca, dobivamo tek jasnu sliku o događajima koje je Prokopije zabeležio. Upada u oči, i upravo frapira kod malo tačnije studije ujednačenost Teodorinog karaktera.[3]

Značajno je još da se napomene, da Prokopije u historijama štedi prigovorima caricu, a u H. A. okrivljuje cara, što potpuno stoji pod uticajem carice i ujedno se najoštrije obara na nju i na Antoninu. U historijama ga je odvraćao strah od osvete caričine, a to znači, da se bojao više njene, nego careve osvete, ali otuda na nju i jača mržnja u pamfletu.

Ostali suvremeni izvori

1. Grčki i sirski izvori

Revija pisaca 6 veka, koji o Teodori pišu, ilustriraće nam još bolje tadašnje prilike u Vizantiji. Uz Prokopija ističe se jedna mala grupa grčkih izvora, a to su Malalas, Evagrije, Jovan Liđanin i Kiril Skitopolitanski. Ovi pisci zajedno s latinskim i sirskim piscima potvrđuju u glavnom vesti iz H. A. i iz drugih dela Prokopijevih.

---

[1] Noviji prevod Gotskog rata potiče od D. Costea (Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, B. 7, Leipzig 1922); popularni prevod u odlomcima napisao je Albrecht Keller, Der Untergang der Ostgoten (u Voigtländers Quellenbücher, Band 63).

[2] V. Brückner, Zur Beurteilung des Gesch. Prok. v. C. Ansbach, 1896.

[3] Dahn, op. cit. pag. 374. „Merkwürdig ist u. in hohem Grade interessant das Bild, welches uns aus der Schilderung der Arcana von diesem dämonisch-genialen Weib entgegentritt, gewiss der verworfensten u. zugleich der bedeutendsten eines in der Weltgeschichte. Und während in der Historien (trotz aller Kunst oder vielmehr wegen der Künstelei der Darstellung) die Charakteristik eine der schwächsten Seiten Prokops ist, so dass wir uns von seinen Helden ein individuell lebendiges Bild sehr selten machen können, hat in dieser wilden Schmähschrift die Leidenschaft geleistet, was dort die Kunst nicht konnte: sie hat lebendige, eigenartige Menschen geschildert."

MALALAS

Iz kronografije Malaline[1] mogu se samo neka fakta izlučiti, koja sama za sebe, bez pomoći drugih izvora, ne daju nikakvu celovitu sliku. 18 knjiga govori o vladanju cara Justinijana, ali baš za ovu 18 knjigu nisu učenjaci na čistu, potiče li iz pera Malale, ili možda jednog njegovog nastavljača ili prerađivača. Dva su razloga, zbog kojih je iskrslo pitanje o 18. knjizi Malaline kronografije: čitavih 17 knjiga i početak 18 imadu: a) antiohisko stanovište i horizonat u posmatranju istoriskih događaja i b) monofizitsko stanovište u posmatranju religioznih događaja, dok — 18 knjiga pokazuje Carigrad kao središte posmatranja i ispoljava ortodoksno uverenje (premda prikriveno).[2] No budući da je 18 knjiga po najbitnijim stilističkim i psihološkim oznakama srodna ostalim knjigama, može se ona i bez obzira na autorstvo Malalino u podacima o Teodori iskoristiti.

---

[1] Ed. Bonn, 1831.

[2] V. Krumb. Gesch. d. byz. Lit. pag. 331. — E. Patzig, koji se Malalinim problemom bavio kaže u raspravi: „Johannes Antiochenus u. Johannes Malalas" (u „Jahresbericht der Thomasschule in Leipzig" 1892), pag. 30, da cela kronika Malalina potiče od istog autora, dakle i 18 knjiga. Što se carigradskog horizonta tiče, on ne mora biti dokaz contra, jer je moguće, da je Malala kao i mnogi drugi iz Antiohije pobegao u Carigrad, nakon što je Hozroje 540 godine Siriju opustošio. U pitanje verskog stajališta, po kojem se 18 knjiga od ostalih razlikuje, pisac ne ulazi. — C. E. Gleye u raspravi: „Beiträge zur Johannesfrage (u Byz Z. 1896, pag. 422—464) smatra pro primo, da je utvrđeno, da je Jovan Retor, kojega Evagrije u svojoj H. E. spominje, identičan s Jovanom Malalom, a pro secundo, on je postavio (u Byz. Zeitschrift, 1893, 161) hipotezu, da je nama sačuvan Malala samo prerada jednog boljeg dela, t. j. kronike Jovana Antiohiskog, a taj da je valjda identičan s Jovanom Retorom. Redaktor je delo u monofizitskom duhu preradio.

Malala je pisao kao suvremenik[1] načinom, koji je postao tipičan u vizantiskoj literarnoj istoriji. Krumbaher[2] njegovu kroniku nazivlje tipom hrišćansko-vizantiske monaške kronike i pučkom knjigom. Malala ne pokazuje nikakve naobrazbe ni kriticizma i obraća se na najšire slojeve, pa se njihovom ukusu i prilagođuje. Publika na koju se obraćao, inferiorna je, ne shvaća kauzalnu vezu između događaja, već traži grube senzacije i ište hrane mašti, a ne intelektu; zato i nalazimo kod Malale legenada, mita, vesti o poplavama, kugama, čudnovatim zvezdama i potresima. Orijentalne rase su poznate zbog svoje bujne mašte, čiji su raznovrsni produkti već često folkloristički ispitani. Produkti te mašte delovali su naročito i na baštinike vizantiske kulture, tako na primer na Slavene, Arape, Turke i druge. Malalino delo bilo je kroz nekoliko vekova na istoku tako popularno, da je bilo prevedeno na slovenski (prvi je prevod nastao u Bugarskoj za cara Simeuna),[3] šta više i na georgiski (manuskript iz X i XI veka čuva se u Tiflisu).[4]

U okviru ovoga poglavlja treba da se reši pitanje, kako je delovala despotična carica na maštu mase i koji su fakti iz njenog života i vladanja pobuđivali naročiti interes.

Upada u oči, da u 18 knjizi nema spomena o burnoj mladosti carice, niti o njenom niskom poreklu. Tome može

---

[1] E. Patzig je u raspravi „Unerkannt u. unbekannt gebliebene Malalas-Fragmente“ (u. Jahresbericht der Thomasschule zu Leipzig“ 1891) dokazivao, da je Malala na poslednjim dvema knjigama svoje kronografije pisao između godine 528 i 533/540 i da je prvih 17 knjiga u to vreme izdao, a posle smrti Justinijanove on je 18 knjigu, koju je kao suvremeni kronista sastavljao između 533 i 540, dodao prvim knjigama. Malalino delo u 17 knjiga upotrebio je Evagrije i pisac Uskrsne kronike, a potpuno delo u 18 knjiga mora da je imao u IX stoleću Teofan. — I rasprava Patzigova dolazi do rezultata, da je Malala identičan s Jovanom Retorom, pa i samo ime Malala u sirskom jeziku znači isto što „ῥήτωρ“ u grčkome (pag. 20).

[2] Gesch. d. b. L. pag. 326.

[3] Taj se prevod izgubio: veliki delovi njegovi ušli su u neka ruska zbirna dela, tako i u Perejaslavsku kroniku, koju je prvi izdao knez Obolenski, 1851 (Krumb. Gesch. d. b. L. 333).

[4] Krumb. op. cit. 329.

biti razlogom to, da Malala (ako je on doista pisac 18 knjige) kao monofizita nije hteo ništa da zna, još manje da priča nepovoljno o carici, jer je ona bila velika zaštitnica monofizita u doba najžešćih progona. Međutim jedini sačuvani rukopis Malaline kronografije čuva se u Oksfordu i to samo u skraćenoj redakciji.[1] No rukopis pokazuje dve promene prema izvornoj kronografiji (kako se to može iz mnogobrojnih delimičnih prepisivača zaključiti): prvo, on je skraćen i drugo, on pokazuje više sklonosti ortodoksnima, već monofizitima. Pisac oksfordskog rukopisa nije silovito postupao sa svojim tekstom, nego je u glavnom preuzeo materijal i raspored materijala od svog originala.[2] Ćutanje dakle možemo protumačiti o Teodorinoj mladosti u oksfordskom rukopisu tako, da njegov pisac nije o tome u originalu našao ništa zabeleženo. No ako je Malalina izvorna kronografija, koja je za života cara Justinijana izdana, u pričanju dosizala samo do početka 18 knjige, onda nastaje pitanje, zašto pisac 18 knjige, koji je po svoj prilici pisao u Carigradu (jer se prekida s antiohiskim događajima, a centar pričanja postaje Carigrad) nije umetnuo koju anegdotu o prijašnjem životu carice, tim pre, što se općenito drži, da ta 18 knjiga nije mogla biti izdana pre 565 godine, dakle ne za života cara ni carice. Pisac 18 knjige[3] je u Carigradu bez sumnje morao čuti bar jedan deo onih mnogobrojnih kleveta, koje su o carici kolale. Preostaje samo jedno tuma-

---

[1] Da je oksfordski rukopis doista skraćena redakcija originala dokazano je uporedbom s takozvanim tuskulanskim fragmentima (koje izdao prvi Aug. Mai), Uskrsnom kronikom, Teofanom, Konstantinovim ekscerptima „περὶ ἐπιβουλῶν“ i sa slavenskim preradbama, jer sva ta dela sadržavaju, što veće, što manje komade Malaline izvorne kronografije.

[2] Krumb. op. cit. 329.

[3] Bio to sam autor kronike ili neki nastavljač. Da se potpuno prihvati Patzigovo mišljenje o Malalinu autorstvu 18 knjige smeta nerazjašnjeno pitanje verskog stajališta. Ako je Malala iz Antiohije pobegao u Carigrad i onde koncentrisao svoj interes na carigradske događaje to je shvatljivo, ali da je i versko uverenje pri tome promenio, to nije jasno. Ako ta promena potiče od kakvog prepisivača onda se pita, zašto je ona nastala tek u 18 knjizi.

čenje, da je pisac hteo da nastavi knjigu 18 u onom duhu, u kom je bila započeta (sem verskog stajališta, ali ni ono se ne ističe suviše). A u početku 18 knjige, kao što i pri kraju 17 spominje se carica s velikim poštovanjem.

Po Malalinim vestima dobivamo otprilike ovu sliku.[1] Vrlo je značajno, da Malala kaže, da je car Justin u 8 godini svojega vladanja uzeo sebi za druga u vlasti Justinijana zajedno sa caricom Teodorom.

Carice su u Vizantiji doista imale veću vlast, negoli igde vladarke u drugim državama. Imale su svoje posebne odaje u giniceju, a za poslugu i pratnju imale su mnogobrojne dostojanstvenike i dvorjanike obojega spola.[2] O sjaju i raskoši na dvoru imao je puk nejasne pojmove. Zato je morao naročito pobuditi maštu puka polazak silne carice u kupke Pitiju, kad ju je onamo pratilo 4000 dvorjanika i mnoštvo patricija i kubikulara.[3] U Malalinoj kronografiji najviše su istaknuta ova fakta: a) da je carica bila moćna, da je vladala uz cara i imala silu dvorjanika, b) bila je pobožna, darivala crkve i činila dobra dela, i c) bila je poštovana od svojega muža, koji je po njoj nazivao gradove i provincije. Sve su te vesti spletene s ostalim nabrajanjem o ratovima, o potresima, kugama, poplavama. Činjenice istaknute pod a) i c) u najgrubljim potezima potvrđuju karakter carice, kako ga poznajemo iz Prokopijevih dela. Činjenicu istaknutu pod b) potvrđuje Jovan Efeski.

EVAGRIJE

I Evagrije bio je rodom iz Sirije kao Malala, ali obrazovanošću daleko ga je natkrilio. Po zvanju bio je advokat i zato obično nosi pridevak Skolastikos. Napisao je crkvenu istoriju u 6 knjiga, koja obuhvata vreme od 431, od efeskog

---

[1] Treba istaknuti, da opširnost 18 knjige nije jednolika. O prvih 5 godina Justinijanova vladanja govori se na 50 stranica, a o poslednje 33 godine na 25 stranica u ed. Dindorfius.

[2] V. Diehl, Figures Byzantines, Ire serie, pogl.: La vie d'une impératrice à Byzance. — V. o tome još i: Rambaud, Études sur l' histoire byzantine, poglavlje: L' impératrice byzantine.

[3] Malalas, op. cit. pag. 441.

koncila, do 593. — O Justinijanovom dobu govori u svojoj 4 knjizi, za koju mu je kao izvor poslužio Prokopije,[1] a po svoj prilici i Malala. Jasno je, da pisac najviše pažnje u svom delu obraća crkvenim prilikama, premda prigodice upliće i profane događaje. Evagrijeve vesti o carici potvrđuju donekle Malaline, ali ih i nadopunjuju, jer nam iz Malale nije poznato njeno versko delovanje, a o tom Evagrije ima podataka. Ali što je Evagrije o verskom delovanju samo natuknuo, o tome ima Jovan Efeski mnogo opširnijih podataka (o čemu kasnije). Značajno je, da se Evagrije slaže s Prokopijem,[2] nesamo u tom, što spominje versko neslaganje između cara i carice, nego i u tumačenju tog neslaganja, t. j. da je oboje hinilo protivna verska ubeđenja iz političkih razloga. Da je carica uspela nagovoriti cara, da pozove sebi monofizitskog patrijarha Severa i to se slaže s Prokopijevim vestima o caričinom uplitanju u sve poslove, i o njenom uticaju na cara.

Bunu Niku spominje Evagrije mimogred i posve ukratko, a po jednoj primedbi može se zaključiti, da mu je za to pričanje poslužio kao izvor Prokopije.[3] Inače Evagrijevi podaci o carici potvrđuju, da je carica bila pobožna i darežljiva i to naročito prema gradu Sergiopolu u Siriji. Evagrije glavni interes obraća u svom delu na crkvene prilike, opisuje verske strasti onoga vremena, spor zbog „Tri poglavlja," peti vaseljenski koncil i spominje ieres cara „incorruptibile." Jer je katolik, kaže, „da se Bog pobrinuo za dobro katolika, te car, pogođen nevidljivim udarcem izdahne."[4]

---

[1] Krumb. op. cit. 246. — Budući da Evagrije na više mesta spominje Jovana Retora kao izvor za antiohiske događaje, a Patzig je u spomenutoj raspravi pag. 17 i dalje ustvrdio, da je Malala identičan s Jovanom Retorom, možemo dakle pretpostaviti, da je i Malala bio Evagriju izvorom.

[2] H. A. c. 13, pag 84. — Krumb. op. cit. pag. 246 drži, da se Evagrije poslužio nesamo historijama, nego i Tajnom istorijom Prokopijevom.

[3] Euagr. l, IV, c. 13, pag. 163: „Ὅτε καὶ τριάκοντα χιλιάδας ἐν τῷ πόνῳ τούτῳ, φησὶν ὁ Προκόπιος ἀνθρώπων ἀπολέσθαι."

[4] Euagr. l. IV, c. 41, pag. 191/2.

JOVAN LAUR. LIĐANIN

Bio je činovnik pretoriske prefekture. Piše povoljno o caru i carici u svom delu: „Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας".[1] Ovo je delo napisao valjda između 554 i 565 godine, t. j. u poslednjim godinama Justinijanova vladanja. Engleski istorik Beri[2] drži, da je Jovan Liđanin delo napisao na ponuku cara, koji je želeo da ga Jovan odbrani od pamfleta i skandaloznih pripovesti, koje su kolale o njemu i carici po gradu.

No ako Jovan možda i nije pisao na direktnu ponudu cara, ipak je, čini se, hteo da ugodi ili da se caru dodvori, što se vidi po samome sadržaju njegova dela, jer piše o rimskim starinama, hvali, sve što su Rimljani stvorili, a time ugađa caru, zanesenome za sve što je rimsko. U trećoj knjizi opisuje vizantiske prilike i ujedno hvali cara i caricu.[3] U istoj knjizi spominje nasilja i bezakonja Jovana Kapadokiskog i njegov razvratan način života,[4] čime potpuno potvrđuje Prokopijeve podatke o njemu. Upada u oči, kako Jovan hvali cara, te ga svakom prilikom, kao da ga izvinjava, naziva dobrim, dobroćudnim ili blagim.[5] Premda Jovan Liđanin hoće cara da prikaže bez krivice, što je trpeo tako nasilnog i razvratnog činovnika, ipak mu to nije, držim, uspelo. Jer kad je on jednom rekao, da je Jovan Kapadokiski caru bio simpatičan, onda je posve u skladu s tim i to, da car nije ništa znao o njegovim bezakonjima, t. j. nije hteo da zna. Ali je svakako trebao da zna, kad ga Jovan Liđanin hvali kao najbudnijega od svih careva. Niko se nije usudio kod cara opadati svemoćnoga prefekta — sem carice. I opet nalazimo u ovoj situaciji, ma da ju pisac s posve protivnom tendencijom prikazuje, negoli Prokopije, iste osobe s istim osobinama. Dakle jedina se carica ne boji caru

[1] Joannis Lydi de magistratibus populi romani libri tres. Ed. R. Wuensch, Lipsiae, 1903. (Bibl. Teubn).
[2] Bury, op. cit. pag. 356 i 357 (London, 1889, vol. I).
[3] V. u proemiju pag. 7, gde se spominje, da se carica brinula za opšte dobro.
[4] J. L. lib. III, c. 57—65, 68 i lib. II. c. 21.
[5] J. L. lib. III, c. 57, pag. 146/7 i c. 69, pag. 160.

pristupiti s optužbama protiv njegova činovnika jer zna, da će carevu volju podvrći svojoj; a Jovana Kapadokiskog treba maknuti, jer preti njihovoj vlasti, odnosno njenoj. Videli smo iz Prokopija, kako ona nije podnosila, da iko bude moćan na dvoru u njenoj blizini, a sklonost cara prema prefektu i prefektova moć smetali su joj.

KIRIL SKITOPOLITANSKI

O Teodori nam je ostavio beležaka i najznatniji hagiograf 6 veka Kiril Skitopolitanski. Rodio se oko 514 godine u Skitopolisu u Galileji, a umro je oko 557 godine u manastiru sv. Sabe u pustinji Judi. Ma da nije bio retorski izobražen ipak je opisao uspešno živote palestinskih monaha, a među njima i život sv. Sabe, koji je, kako je već rečeno, kao devedesetogodišnji starac godine 531 boravio u Carigradu. Pod kraj iste godine umre sv. Saba nakon povratka s dalekog puta. Kiril u životopisu sv. Sabe spominje, da se carica obratila svecu, da se pomoli Bogu za nju, da joj Bog dade potomstva. No svetac je molbu odbio, jer je carica bila jeretkinja.[1]

U svojim delima Kiril s osobitim shvaćanjem i vernošću opisuje asketski život monaha i origenističke smutnje u Palestini i zato je on dragocen izvor za ispitivanje tadašnjeg monaškog života na Istoku. Njegov životopis sv. Sabe preveden je i na staroslovenski.[2]

Od sirskih izvora dva su od osobite važnosti, Jovan Efeski i Zaharija Retor.

JOVAN EFESKI

Živeo je od početka VI veka do 585 godine otprilike. Posvetio se monaškom životu, te stekao glas krajnjega askete i žestokog pobornika monofizitskog. 535 godine došao je u Carigrad, gde je, kao i njegovi istomišljenici, uživao zaštitu carice Teodore. Tada je u carigradskom predgrađu Sikama osnovao manastir. Za Justina II, koji nije bio tolerantan prema mo-

[1] Sabae Vita Cyrill. Scyth. ed. Cotelerius, c. LXXI, pag. 341/2.
[2] Ed. Pomjalovski, Petrograd 1890.

nofizitima, bude lišen episkopske časti. Gde je umro ne zna se, no svakako je živeo još 585 godine.[1]

Od njegovih dela pisanih sirskim jezikom pristupačna su nam dva dela: Historia ecclesiastica[2] u nemačkom prevodu i Commentarii de beatis orientalibus u latinskom prevodu.[3] Njegova H. E. išla je od Julija Cesara do Maurikija, a sastojala se od tri dela, od kojih je samo treći deo sačuvan, drugi tek u fragmentima.[4] Commentarii de beatis orientalibus donose opise života istaknutih monofizita, koji su u vreme progona pretrpeli razne nevolje. Jovan Efeski nije ni izdaleka tako strastven prema svojim protivnicima, kao što je Prokopije u H. A., nego je umerenog temperamenta. Ipak on prikazuje progonjene monofizite kao velike mučenike, a progonitelje njihove kao bezbožnike, što je sve nužna posledica njegovog gorljivog pristajanja uz monofizitske dogme. I za njega vredi pravilo, da treba deliti fakta, koja spominje, od interpretacije, koju im daje. On fakta nije iskrivio, no davao im je svoju interpretaciju, tako na primer, kad kaže da je car „poludio" i da je to monah Zora shvatio kao znak Božji, da su krive careve dogme. Jovanovi Commentarii de beatis orientalibus puni su dokaza verskog fanatizma, koji je bio nužna posledica tadanjeg nesređenog stanja u državi. Kultura, koju je Vizantija baštinila od Rima, stvorila je veliki proletarijat, među njima polutane s defektima duše i tela, što je posledica velike materijalne bede. I bogataši u svojoj razmaženosti nisu imali dovoljno energije, da traže zdravi smisao života. Otuda se razvila ona silna taština, koja je dovela do ekscesa, kad su fanatici živeli na vrhovima stupova više godina samo zato, da izazovu divljenje.

[1] O Jovanu Efeskom ima vrlo važna monografija na ruskom jeziku A. Diakonova (Petrograd 1908), no nije mi bilo moguće da je se domognem i da se njome koristim.

[2] Die Kirchengeschichte des Johannes von Ephesus, na nemački preveo Dr. J. M. Schönfelder, München, 1862.

[3] Joannis episcopi Ephesi Syri monophysitae commentarii de beatis orientalibus et historiae ecclesiasticae fragmenta od W J. van Douwen et J. P. N. Land, Amstelodami, 1889.

[4] Fragmenti II dela H. E. nalaze se u spomenutom Landovom prevodu.

Od Jovana Efeskog saznajemo za ogromno učestvovanje koje je carica uzimala u verskim pokretima svoga doba. Jovan Efeski jedini, osim Prokopija, ima vest o niskom poreklu caričinom.[1] Beri misli, da je to interpolacija,[2] a Dil[3] kaže, da je Jovan Efeski jednom reči potvrdio ono, što je Prokopije na široko o njoj pričao.[4] Zaista reč „τὴν ἐκ τοῦ πορνείου" začuđuje i zapanjuje, jer Jovan Efeski nalazi inače samo pohvalne reči o Teodori. Možda ga moramo shvatiti tako, da on ne vidi ljagu u tom, ako se hrišćanska duša očisti i pokaje za svoje grehe, a takovom mu se Teodora valjda učinila, jer se o njoj kao o carici u Carigradu ništa sablažnjiva nije znalo pričati. Prokopije bi to bio bez sumnje najpripravnije zabeležio u svojoj H. A. Ipak i iz spisa Jovana Efeskoga proizlazi, da je carica bila samovoljna i okrutna, kako to dobro ilustruje pričanje o pokrštenju Nubije. Tako dakle iz Jovana Efeskog i iz Prokopija, koji o Teodori s oprečnom tendencijom piše, dobivamo iste crte karaktera. Iz oba pisca sledi, da je bila samovoljna i ćudljiva, uvek spremna, da se bori za svoju moć i da ostvari svaku nameru, iako se kosila s carevim osnovama.

ZAHARIJA RETOR

Delo koje se Zahariji Retoru[5] pripisuje nađeno je u vatikanskom rukopisu sastavljeno na sirskom jeziku. Land je dokazao, da to nije sirsko originalno delo, nego prevod s grčkog na sirski, jer ga upotrebljava i spominje Grk Evagrije, koji se služio samo grčkim izvorima. Naslov toga dela zapravo glasi u nemačkom prevodu: „Verzeichnis der Geschichten von den Thaten, die sich in der Welt zugetragen haben"; prema tome se radi o jednoj svetskoj istoriji, koja počinje s početkom sveta, a završava s vremenom

[1] J. E. comm. d. b. o. pag. 28.

[2] Op. cit. pag. 28.

[3] Théod. imp. d. B. pag. 67.

[4] I Pančenko smatra ove reči potvrdom za vesti o Teodorinoj mladosti u H. A. (Viz. Vrem. III, pag. 104).

[5] V. Die sogenannte Kirchengeschichte des Zacharias Rhetor in deutscher Übersetzung herausgegeben von K. Ahrens u. G. Krüger, Leipzig, 1899 (Bibl. Teubn. Scriptores sacri et profani).

prevodioca godine 568/9 pre Hrista. Poslednji datirani događaj pada u 33 godinu vladanja Justinijanovog, t. j. u 560/1. Autor, odnosno prevodilac te kompilacije bio je monah, po svoj prilici iz Amide, gde je valjda i radio u samostanu, jer spominje, da je tamo bila velika biblioteka. Njegove knjige 3—6, skraćen su prevod Zaharije Retora. 7 knjiga bazira već na drugim izvorima. Zaharija pak rodio se u Majumi, lučkom mestu Gaze, a postao je advokat za vreme cara Zenona. Bio je dobar prijatelj Severa, patrijarha antiohiskoga. Kako je imao ljubavi za crkveno zvanje, postao je biskup u Mitileni, te je u tom svojstvu prisustvovao sinodu 536 u Carigradu. — Bio je monofizita, ali ne fanatičan. Napisao je biografiju Severa, koja je također prevedena na sirski. — 518 godine je napisao svoju crkvenu istoriju na grčkom jeziku, koju je sirski anonimus preuzeo u svoju kompilaciju. Gaza je bila u 6 stoleću središte, u kojemu se gajila platonska i novoplatonska nauka, pa se tamo izobrazio i Zaharija zajedno sa svoja dva brata. Oni su dialozima i raznim spisima branili nauku Hristovu protiv poganske filozofije.[1]

Kako je sirski kompilator i sam bio monofizita, a nezavisan od Jovana Efeskoga to on u svojim knjigama, 9—12, daje važne podatke, koji delimično upotpunjuju, a delimično potvrđuju podatke ostalih izvora.

Vesti o carici najjače ispoljavaju njenu moć na dvoru a sem toga one potvrđuju, da je pristajala uz monofizite.

Sirski anonimni pisac u 14 c. IX knjige[2] govori o buni Nika. Kaže, da se desila, kad je hiparhom bio Jovan Kapadokiski. On je nasiljima i prevarom stekao carskoj blagajni silu zlata. Svi su ga se bojali, jer je on zbog svoje lakomosti stekao i carevu sklonost. Narod je bunu digao sit Jovanovih bezakonja, te hteo Ipatija proglasiti carem. Car se prisiljen i prestrašen, zadržavao u carskoj palači za vreme bune. Spominje se, da je Mundo bunu ugušio, pri čemu je poginulo 80.000 ljudi; Ipatija i Pompeja pak dovedoše pred cara. Kad je car saznao za stvar htede obojici pokloniti život, ali nije mogao, jer njegova se žena u srdžbi zaklela Bogom i njega prisilila, da se zakune, da će obojicu pogubiti. Na to ih odvedu do mora i bace u nj.

[1] O Zahariji i sirskom anonimu v. Krumb. op. cit. 52, 53, 403 i 432 i uvod nem. prevoda, ed. Ahrens u. Krüger.

[2] Pag. 188/9.

Celi prikaz bune Nike je prema onome što o njoj znamo iz Prokopija, Teofana i Uskrsne Kronike vrlo kratak. O caričinom prisustvu i govoru u veću na dvoru, gde je ona klonule duhove osokolila, nema govora. Međutim, da je ona zahtevala osvetu za Ipatija i Pompeja to ostali izvori ne donose. I začudo ne bismo ni morali verovati u istinitost ovih redaka, da nas unutarnja sadržina njihova nato ne sili. Prema tim recima car je blag, oprašta svojim protivnicima, a carica je osvetljiva, naročito kad je u pitanju njihova vlast i podvrgava cara svojoj volji. Bolje harmonije sa sličnim mestima iz Jovana Liđanina, Prokopija i tolikih drugih ne možemo zamisliti.

Kad je u Carigradu održan sastanak ortodoksnih i monofizitskih biskupa, došao je onamo na nagovor carice i antiohiski patrijarha Sever.[1] Sirski anonim potvrđuje ukratko ono, što je Jovan Efeski o caričinom verskom delovanju na toliko stranica zabeležio. Kaže, da je Sever na nagovor cara došao u Carigrad i bio na dvoru ljubezno primljen od cara, kojega je carica na to nagovorila, jer je volela i poštovala Severa.[2] Na ovo se nadovezuje, da je Antim postao patrijarhom, ali nije priznao halkedonski sinod. — Slučaj, koji se za patrijarha Pavla u Aleksandriji desio, zabeležili su nam Prokopije i Liberatus,[3] i to tako, da se njihove vesti o tome, premda su međusobno nezavisne, ipak slažu. Radi se o umorstvu đakona Psoja u Aleksandriji, koji je bio osumnjičen zbog jeresi. Car je postavio arhiepiskopa Pavla sa zadaćom, da širi halkedonske dogme, a pomagati ga je imao u tome gradski prefekt Rodon. Prema Liberatu

[1] O tome sastanku v. Pargoire, op. cit. pag. 28 i Diekamp, op. cit. pag. 36. — Jovan E. comm. d. b. o. pag. 245/6.

[2] C. 19, pag. 207.

[3] H. A. c, 27 i Breviarium c. XXIII.

Rodon se dao od Arsenija podmititi, da ubije pritvorenoga Psoja. Prema Prokopiju dao je Rodon Psoja izbiti tako, da je pod mukama umro. Prema pričanju istoga pisca nije ni Arsenije pri tome umorstvu nevin, a i car je svalio krivnju na njega, pa na Pavla i Rodona. Nakon istrage, koja se povela, sva su trojica kažnjena: Pavla zadesi gubitak časti, a Rodona i Arsenija kazna smrti. Bilo je to koncem 542, ili početkom 543 godine.[1] Na ovaj slučaj, čini se, odnosi se i pričanje sirskog anonima u 1 c., X knjige. Nažalost je tekst baš na ovome mestu jako oštećen.[2] Ponajpre opet je spomena o carici kao o zaštitnici monofizita. Govori se o Teodosiju, biskupu Aleksandrije kojega je car, jer nije hteo priznati halkedonske dogme, pozvao u Vizant, a na njegovo mesto poslao rečenoga Pavla. Carica se pobrinula, da Teodosije i biskupi, koji su ga pratili, budu dostojno primljeni. Za Pavla pak, naslednika Teodosijevog, kaže se, da je nekoga umorio, a sina umorenoga, da je bacio u tamnicu, da ne bi odao nasilnu smrt očevu. Ali njemu uspe, da odande pobegne i dospe pred caricu, te joj otkrije strašnu smrt svoga oca. Zato budu u Aleksandriju poslani Efrem iz Antiohije i Abraham bar Hailî (?) iz Amide (valjda zbog istrage) te oni tamo svrgnu Pavla, a na njegovo mesto postave Zoila.[3] — Po ovome tekstu, koliko se može razabrati sâm je Pavao krivac umorstva. No budući da Prokopije i Liberatus slučaj donose opširnije i slažu se u tome, da su i Rodon i Arsenije sukrivci, biće valjda da je tako. Liberatus nikako ne spominje caricu kod ovoga slučaja: Prokopije kaže, da se Arsenije njoj zamerio, jer je priznao dogme halkedonskog koncila, da stekne milost carevu. Arsenije je onda po nalogu Teodorinu zbog umorstva Psojeva pribit na križ, dodaje Prokopije. Dakle svakako će odgovarati činjenicama, ako prema Prokopiju i sirskome anonimu smatramo, da se Teodora uplela u ovaj slučaj i da je pri tome bila vođena verskim osećajima. Prema Prokopiju ona je cara prisilila, da kazni nasilnike, koji su umorili jednog protivnika halkedonskih dogmi. Prema sirskome anonimu, sin umorenoga obraća se zbog osvete carici, jasna stvar, kao zaštitnici monofizita.

[1] Diekamp, op. cit. pag. 43 ss.
[2] Pag. 238.
[3] Pag. 238.

Zanimljiva je konstatacija, da sirski izvori i Malala s Evagrijem (koji su također bili Sirci) pišu o carici povoljno i ističu njeno versko delovanje. Jovan Efeski i Zaharija Retor kao monofiziti pišu o njoj s poštovanjem; Evagrije, premda pristaje uz halkedonski koncil, govori o njoj također s poštovanjem i ističe njenu pobožnost i darežljivost. Malala prešućuje njeno aktivno delovanje, ali je hvali kao pobožnu i darežljivu vladarku. Iz ovoga bi se dalo zaključiti, da u istočnim provincijama, naročito u Siriji, nisu širene skandalozne vesti o njenoj mladosti. Ali u Carigradu mora da nikad nisu prestale kolati skandalozne priče o njoj, jer ih inače Prokopije ne bi bio tako pohlepno pohvatao i skupio u svojoj H. A. — Jovan Lidanin pak, Prokopije u De aedif. i Paulus Silentiarius[1] pišu jedan odbranu, drugi panegirik, a treći stihove, da cara uzveličaju, očito zbog toga što žive u prestonici i što su bili blizu carskome dvoru ili i zavisni od njega.

2. Latinski izvori

Među latinskim piscima Zapada nema tako znatnih za istoriju Teodorinu, kao među grčkim i sirskim. Ipak i oni pridonose svoj deo da se popuni istorija o njenom postupku prema papama. Takozvani Liber pontificalis i Breviarium arhiđakona Liberata najdragoceniji su za to pitanje i upravo zaokružuju lik carice, dobiven iz ostalih izvora. Opet je nalazimo samovoljnu, vlastohlepnu i ćudljivu. Kasiodor daje novi materijal, koji kod drugih nije istaknut, a to je dopisivanje s dvorom ravenskim. Jordanis, Viktor Tununenski i Marcelin učvršćuju ono, što je kod drugih izneseno.

[1] O njemu v. poglavlje: Izvori posle smrti carice Teodore.

LIBERATOV BREVIJARIJ I „LIBER PONTIFICALIS“

Liberatov Brevijarij pisan je nezavisno od „Liber Pontificalis,“ kako se vidi po pričanju. Ipak uglavnom utvrđuje iste činjenice. I jedan i drugi izvor beleži caričino uplitanje pri izboru papa. Doista je veliku moć arogirala sebi carica, kad su se po njenoj volji u dalekom Rimu skidali i nameštali najveći crkveni dostojanstvenici. Uopšte oba izvora slučaj s papama Silverijem i Vigilijem prikazuju tako, da je carica bila pravi „agent provocateur,“ a car da je bio u pozadini kod svega toga. Ona ima u Italiji svoje organe, Velizara, Antoninu, Fotija i druge, koji se slepo svakoj njenoj zapovedi pokoravaju.

Kao toliki drugi slučajevi, tako je papsko pitanje jedna drama za sebe, upravo tragedija, a samo zato, jer su se u osobama uvek nanovo ukrštavale dve protivne volje, careva i caričina, iza kojih su stajale dve ideje, dva mentaliteta i još više — dva različna sveta.

Osobito se dramski doimlje pričanje u „Liber Pontificalis“ i Liberatovo o Silverijevu svrgnuću u prisustvu Velizara i Antonine, koje oba pisca prikazuju dosledno prema onome, što se o carici znade iz H. A. Antonina ležaše na počivaljci (napadno ležerno ponašanje slaže se dobro s njenim tipom), Velizar (koga iz H. A. poznajemo kao vernog njenog roba) seđaše joj do nogu. Prizor, kako je Vigilije primljen u Carigradu ljubezno od cara, a dušmanski od carice, stvarno se i psihološki slaže s karakterom carice iz H. A. Zanimljiv je i kod ovih događaja refren, koji nas stalno prati: car je hteo i Silverija i Vigilija uspostaviti u časti, ali mu to nije uspelo. Kao što Narzes u Aleksandriji, tako Velizar u Rimu mora da izvrši caričine naloge. Velizar je našao lažne dokaze o Silverijevoj izdaji i prema njima postupao, jer je to bila želja caričina; car posle provodi istragu o tome, da li su inkriminirana pisma doista pisana od Silverija, ili nisu. Carica preko Pelagija sprečava istragu, no bez uspeha u prvi mah. Ipak Velizar izruči Silverija Vigiliju, i on bude prognan.

Delo „Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum“ kartaškog đakona Liberata najvažniji je izvor za istoriju crkvenih sporova 5 i 6 veka. Pisac hoće u svom delu

da dokaže da je Justinijanova osuda „Triju poglavlja“ posve neprihvatljiva, ali ma da je protivnik monofizitima, zaslužuje puno pouzdanje.[1]

„Liber Pontificalis“ je čuveno delo koje sadrži živote rimskih papa.[2] Vesti za Justinijanovo vreme su pouzdane, jer se slažu s Liberatom, koji je verodostojan.

KASIODOR

U šestom se veku ističe na dvoru kralja Teodorika u Italiji uz Boetija ugledna ličnost i odličan književnik senator Magnus Arelius Cassiodorus. Njegova zbirka u 12 knjiga, Variarum, sadržaje službene spise, odredbe, povelje i razna pisma, koja je delimično i on sâm sastavio za vreme svoje službe pod gotskim kraljevima. Za vreme kralja Teodorika postao je Kasiodor konzulom i tajnikom kraljevim, a za njegovih naslednika magister officiorum i pretoriski prefekt. Kao takav sudelovao je u državnoj upravi. On je na gotskom dvoru redigovao i sastavljao državne i kraljevske spise i povelje. U desetoj knjizi Kasiodorovih Variarum sačuvana su pisma s ravenskog dvora, upravljena carici Teodori, iz kojih se vidi, da je ona s tim dvorom podržavala veze. Poslanica 10 upravljena je carici godine 534 od kraljice Amalasunte, poslanica 20 i 23, godine 535 od kralja Teodahada, a poslanica 21 i 24 iste godine od kraljice Gudelive. Iz svih tih poslanica izbija veliko strahopoštovanje pred caricom i nastojanje da steknu njenu privrženost. Ravenski dvor je znao za veliki uticaj caričin na cara, pa je s time i računao, kadgod bi kakvo poslanstvo bilo otpravljeno na dvor vizantiski. U 20 poslanici nalazi se ono toliko spominjano mesto, koje baca sumnju na Teodoru, da je ona Amalasuntino umorstvo naručila kod Teodahada.[3]

---

[1] V. M. Schanz, Die Lit. d. V. u. VI. Jahrh. u Müllers Handbuch VIII, 4, 2, pag. 583.

[2] Monumentalno izdanje, s uvodom i komentarom, dao je L. Duchesne (1886—1892). Ostala glavna literatura u Potthast, Bibliotheca Hist., I², 737—739.

[3] V. Procop. B. G. I, c. 2, 3, 4, pag. 10—24, H. A. c. 16, pag. 100 i 101.

JORDANIS

Jordanis potiče također iz ugledne porodice. Sebe nazivlje Gotom i kaže, da je bio notar kod Guntiga od plemena Amala. Postao je sveštenik i biskup u Krotonu. Papu Vigilija pratio je na putu u Carigrad i Halkedon. Bio je bez obrazovanosti. Delo, koje ovde dolazi u obzir, zove se: „De origine actibusque Getarum." U pričanju mnogo se obazire na prilike u istočnom carstvu i cara smatra na Zapadu pravnim gospodarom. Ipak svakom prilikom hvali i slavi pleme Amala od kojega potiču gotski kraljevi. U c. 314 Jordanis izriče svoju nadu, da će mali German, sin Germana, nećaka carevog i Matasunte, koja potiče od Amala, postati budući gospodar Gota.[1] On je naime jedini spas Gota video u ujedinjenju s istočnim carstvom. — Jordanisovo delo je važno zato, jer se dragocenije delo o Gotima od Kasiodora izgubilo.

VIKTOR TUNUNENSKI

Bio je biskup afričke crkve, a napisao je kroniku o crkvenim prilikama od početka, pa sve do Justina Ml. On je zbog obrane „Triju poglavlja" poslan od Justinijana u progonstvo u Egipat. Kad se vratio u Carigrad i opet se opirao svojim protivnicima bude zatočen u manastiru u Carigradu i tamo umre. Godine računa od početka sveta. Pričanje mu je oskudno i ograničuje se samo na crkvene događaje. Prema ovome piscu Teodora je nasilno gonila klerike i monahe, da potpišu dogme o jednoj prirodi u Hristu.[2] Kad je bio u Carigradu papa Agapit, i kad je svrgnuo tamo Antima, onda je i Teodoru lišio saobraćaja s crkvom.[3] Kad je došao Teodosije u Carigrad, širio je svoju jeres po celom dvoru i u velikom delu grada, a to je osmelilo sve jeretike,

[1] Jordanis Getica, ed. Mommsen, Berlin, 1882. Ovo mnogo citirano mesto glasi u originalu (pag. 138) ovako: „Mathesuentham vero iugalem eius fratri suo Germano patricio coniunxit imperator, de quibus post humatum patris Germani natus est filius idem Germanus in quo coniuncta Aniciorum genus cum Amala stirpe spem adhuc utriusque generi domino praestante promittit."

[2] Victor, op. cit. pag. 197.

[3] Ibidem, pag. 199.

pak su i Teodosijani i Gajaniti dizali svuda po gradu svoje manastire i oratorija. Od Vigilija, pre nego je postao papom, carica dobi pismeno obećanje, da će, ako bude posvećen, osuditi „Tria capitula." Ovo je pogrešno, kako je uopšte hronologija Viktorova pogrešna, jer je Vigilije posvećen 537, a edikt carev o osudi „Triju poglavlja" izdan je tek 543. Dalje ima spomena o jednom pismu, koje je Vigilije, nagnan od Antonine, pisao Teodosiju, Antimu i Severu, a u kojem priznaje, da ispoveda dogme u jednu prirodu Hristovu kao i oni. U tome pismu nazivlje on Antoninu: „Gloriosa domina et filia mea patricia Antonina,"[1] i na kraju moli svu trojicu, da od njih niko ne sazna što o ovome pismu. Vidi se i iz ovoga, da Viktor nije bio tačno upućen u prilike, o kojima piše. Najpre nije verovatno, da ga je carica gonila na osudu „Triju poglavlja," već car. Znamo, da se Vigilije kolebao u osudi „Triju poglavlja," da ne izgubi sav svoj oslon na Zapadu, no daleko je bio od toga, da prizna jednu prirodu Hristovu. Biće, da je uopšte Vigilijevo kolebanje na Zapadu pobudilo sumnju, da pristaje uz monofizite. Da je spomenuto pismo Viktor možda izmislio, dâ se zaključiti iz one primedbe „neka niko o tome ne sazna." Karakterističan je ovaj momenat. Vigilije se pod uticajem Antonine obraća monofizitima. To bez sumnje nije tako bilo, ali je Viktoru bilo jamačno poznato mešanje Antoninino u Silverijevu propast, pa je tako smatrao da je i upletena u Vigilijevu sudbinu. Budući da Antoninu poznajemo iz drugih izvora kao izvršioca caričine volje, možemo i ovo mesto shvatiti tako, kao da je carica preko Antonine gonila Vigilija na verovanje u jednu prirodu Hristovu i ne ćemo mnogo pogrešiti. Iz Viktora saznajemo, da je carica umrla od raka.[2]

MARCELIN

Marcelin,[3] koji je crpao svoje vesti iz posve pouzdanih izvora, zabeležio je toliko valjda, koliko je službeno bi-

[1] Ibidem, pag. 200; pismo spominje i Liberatus, kako je gore rečeno. Obe se vesti podudaraju u tome, da je Antonina zahtevala, da se napiše ovo pismo.

[2] Victor, op. cit. pag. 202.

[3] Marcellini V. C. comitis chronicon, ed. Mommsen. M. G. H. Auct. A. XI. 1893.

lo objavljeno, t. j. koliko se smelo znati van granica dvora. Vesti njegove kronike vrlo su oskudne. O caričinom učestvovanju u svim važnijim događajima ne spominje ništa. Smrt Amalasunte pisac pripisuje Teodahadu. Antim je postao patrijarhom „contra canones", kaže lakonički pisac. Gotski je kralj učinio Silverija papom, a Silverija je uklonio Velizar i posvetio Vigilija. I tako se vesti redaju suhoparno dalje, hronološkim redom, po konzularskim godinama i indikcijama.

Marcelin je bio rodom Ilir, a po službi bio je neko vreme Justinijanov kancelar, pa prema tome u uskom dodiru s dvorom. Pisao je latinski, jer se u ono doba u Carigradu u višim krugovima još negovao latinski jezik.[1]

Iz analize pisaca koji u Carigradu, na Istoku i na Zapadu pišu o carici i to većinom posve nezavisno jedan od drugoga, sledi, da se doduše van carskoga dvora malo znalo o njegovim intrigama i o mnogobrojnim nitima, kojima je carica povezala sve najvažnije političke i crkvene događaje sa svojom osobom. Ipak je dosta fragmentarnih vesti doprlo i van dvora u grad i u provinciju, ali se tamo različito interpretiralo i sudilo o njima.

C Izvori posle smrti carice Teodore

Carica Teodora silno je delovala na svoje suvremenike, bilo zbog bistrine uma, bilo zbog snage svoje volje, bilo zbog darežljivosti, pobožnosti, ili zbog lepote i raskošnog života kako sledi redom iz analizovanih pisaca. Posle njene smrti lik je njen delovao i dalje i uzbuđivao maštu poznijih generacija. Naročito je delovala skandaloznost njenog života, a deluje još i danas. Tradicije i legende, koje su o njoj nastale na Istoku i Zapadu u srednjem veku daju zapravo gomilu iznakaženih činjenica, koja je sve veća, što se više udaljujemo od njenoga vremena.

---

[1] V. M. Schanz, Die Lit. d. V. u. VI. Jahrh. u. Müllers Handbuch VIII, 4. 2, pag. 110/111.

PAVAO SILENCIJAR

Posle njene smrti, ali još za života careva, opisao je Pavao Silencijar u heksametrima (proemij pisan je jampskim stihom) crkvu svete Sofije. U tom pesmotvoru slavi pesnik blaženu, predobru, krasnu i umnu suprugu carevu.[1] Cela je pesma držana u visokim tonovima, te se doimlje posve panegirički. — U proemiju hvali pesnik cara, te veli, da mu sam Bog pomaže u zakonodavstvu, podizanju gradova i crkava, u ratu i miru i da ga Bog zaštićuje i izbavlja iz svake opasnosti. U samome opisu crkve slavi veštinu graditelja Antemija i opisuje celu konstrukciju hrama. Opis se svršava s usklikom: „Živi care mnogo godina i širi svetlost na Zapad i Istok, jer u Tebe polaže sve svoje nade i brige i jutro i veče, hvaljeni caru."[2]

USKRSNA KRONIKA

Pisac Uskrsne kronike[3] bio je suvremenik cara Iraklija (610—641) i bez sumnje je pripadao kliru. Za svoje istoriske beleške upotrebio je sem drugih izvora Malalu, koji je kao i on reprezentant vulgarne književnosti. Osim Malale mora da je piscu za Justinijanovo vreme poslužio još jedan nama nepoznati izvor, jer je opširno zabeležio bunu Niku u sve potankosti, kao što to inače nigde ne nalazimo. Među tim beleškama sačuvan nam je dialog, koji se u cirkusu razvio između Prasina i cara, a iz kojega vidimo, da je puk bio ogorčen na kubikulara Kalopodija, na kvestora Rufina, prefekta Feliksa i nama već dobro poznatog Jovana Kapadokiskog.[4]

---

[1] Pauli Silentiarii descriptio s. Sophiae, Migne, Patr. gr. 82, 2, stih 58 do 61 „. . . . . ταῦτα τὴν ψυχὴν ποιεῖ
Τῆς βασιλίδος, κράτιστε, τῆς εὐδαίμονος
Τῆς πάντ' ἀρίστης, τῆς καλῆς καὶ πανσόφου,
Ἔχειν ὑπὲρ σοῦ πρὸς Θεὸν παῤῥησίαν," etc.

[2] Ibidem, stih 921—923. S ovim stihovima lepo se slaže careva minuciozna briga za sve delove državne uprave i briga za sve nemoćne i potlačene, kako se to odrazuje u njegovim novelama.

[3] Paschalion seu Chronicon paschale u Migne, Patrol. s. gr. tom. 92.

[4] Ibidem, pag. 874—890.

Kad se car 18 januara s evanđeljem u ruci pojavio u cirkusu doviknuli su mu iz puka: „Krivo se kuneš, magarče!“ Ipatije, koga je puk na silu hteo okruniti za cara, poslao je tajno poruku caru, da su carevi protivnici sakupljeni u cirkusu i da ih može svladati. Ali ta vest nije do cara došla. Ipatije je ipak sedeći u cirkusu u carskom tribunalu mirno podneo pogrde koje su padale protiv cara i carice. Ne saznajemo, kakve su to pogrde bile, no smemo pretpostaviti, da su caricu vređali zbog njene prošlosti. Posle je Narzes morao novcem potkupiti neke Venete, da u cirkusu kliču u prilog caru i carici. Možebiti da je carica, upotrebivši Venete i Narzesa, taj aranžman učinila, da ućutka svoje protivnike.

TEOFAN

Na prelazu iz VIII stoleća u IX nastala je Teofanova kronografija,[1] koja se u podacima o carici Teodori prilično slaže s popularnom kronikom Malalinom. Teofan Konfesor (Ὁμολογητής) je u ikonomahiji za cara Leona V pristajao uz ikonodule, što mu je pribavilo progonstvo na otok Samotraku, gde je i umro. On je na molbu svog prijatelja Georgija Sinkela nastavio nedovršenu kroniku njegovu, koja je dopirala do 284 godine. Nastavio ju je do 813 godine. Sam veli u predgovoru, da se protivio prijatelju, da uzme na sebe taj teret svestan svoje nesposobnosti, ali ga je prijatelj sokolio i nagovorio, da se lati toga posla.[2] I doista delo Teofanovo ne pokazuje ni hronologiske točnosti, ni kriticizma, niti ikakve učenosti.[3]

Moglo bi se očekivati, da on, koji je trpeo za svoja verska osvedočenja, imade osobito, makar i tendenciozno shvatanje za verska pitanja, no one vesti, koje donosi o dobu cara Justinijana to ne potvrđuju. Za doba Justinijanovo njegove se vesti slažu s Malalom i Prokopijem. S Prokopijem se naročito slaže vrlo opširno pričanje o vandal-

[1] Teofan je umro 12 marta 818 godine, v. Pargoire, op. cit. pag. 365.
[2] Theophanis chronographia, ed. de Boor, Lipsiae 1883, vol. I. pag. 4.
[3] Krumb. G. d. b. L. pag 343

skom ratu i o nemirima, koji su u Africi nastali posle osvojenja, zatim vesti o perziskim i gotskim ratovima i o carevoj politici prema Hunima, Iberima, Arapima, Homeritima i Aksumitima.

Izbor vesti o carici prilično se slaže s Malalom, na primer vesti o njenoj darežljivosti prema gradu Antiohiji,[1] o njenom putu u kupke Pitije[2] i o udaji njene sestre Komite za magistra militum Armenije Situ.[3] K ovome su se potkrale Teofanu iz kojeg drugog izvora vesti o tome, kako je zbog njene srdžbe stradao Prisk,[4] kako je papa Vigilije od carice pozvan[5] opozvao kaznu, koju je zadao patrijarhu Mini, zatim kako su car i carica bogato obdarili Gelimera i Ilderikovu decu i rođake[6] i naposletku, kako je carica ženu iberskog kralja Zamanarsa obdarila različnim dragocenim nakitom.[7] Značajno je, da se u kronografiji veli, da je carica umrla „εὐσεβῶς,“[8] t. j. bogobojazno.

Ostaje pitanje, kako i u čemu Teofan upotpunjuje vesti o carici iz Malale i Evagrija, koji su živeli u VI stoleću i odakle je on crpao vesti o caričinom postupku prema Prisku i papi Vigiliju, napokon kako se ima shvatiti izreka, da je carica umrla „bogobojazno.“ — Iz Malale i Evagrija znamo, da je carica mnogo učinila iz pobožnosti, gradila crkve i darivala ih. A iz pre analizovanih pisaca znamo, da se svagda uz cara isticala u spoljnim i unutarnjim poslovima carstva. Vest o postupku s Priskom imade jedino H. A. (c. 16) i to opširnije. Ova je vest iz Teofana dragocena, jer je Teofan očito nije preuzeo iz H. A.[9] Uopšte nijedan od poznatih

[1] Theophanes, op. cit. pag. 178.
[2] » » » » 186.
[3] » » » » 175.
[4] » » » » 186.
[5] » » » » 225.
[6] » » » » 200.
[7] » » » » 216.
[8] » » » » 226.
[9] Da je Teofan imao H. A. onda bi se obe vesti o Prisku više slagale. Teofan ne motivira srdžbu carice, niti zna o osobitoj sklonosti cara za Priska; Prokopije ne kaže, gde je Prisk bio zaređen, a kaže, da ga je carica kaznila, nakon što ga je uzalud kod cara

pisaca VI stoleća ne beleži ovu vest. Moramo dakle zaključiti, da se Teofan poslužio i osim Prokopija i Malale još izvorom, čiji nam se trag zameo. Taj događaj stavlja Teofan u godinu 526, što se ima ispraviti u 534 (jer mu je kronologija pogrešna), i sigurno ga je našao zabeležena u svom izvoru, kao nešto važno, inače ga ne bi odande uzeo. Naravno da iz Teofanove notice ne možemo znati, da li je caričina srdžba bila pravedna, ili ćudljiva.

Iz Teofana saznajemo, da je papa Vigilije 543 godine (što se ima ispraviti u 547) kaznio izopćenjem patrijarha Minu, jer je hteo caru popustiti u osudi „Triju poglavlja." Onda je carica papu pozvala, da se izmiri s patrijarhom Minom, što je on i učinio na blagdan Sv. Apostola, 29 juna.[1] — Da je carica umrla meseca juna 548 godine „bogobojazno," to je ortodoksni pisac napisao očito, jer nije znao kakvu ulogu je carica imala u verskim pitanjima. Ipak se moramo čuditi, jer ako je imao kakav katolički izvor o tome, nije mogao tamo naći reč „εὐσεβῶς," jer netolerantnost katoličkih pisaca bila je često velika; a ako je imao kakvog monofizitskog pisca, onda se moramo čuditi, što je bio tako nehajan, te naprosto prepisao tu reč, koja se nije mogla slagati s njegovim uverenjem. Naprotiv u vesti, gde se javlja smrt careva proviruje katolička partajičnost, jer se kaže ,kad se car spremao, da proglasi svoj edikt „de incorruptibili,"

---

opadala; Priska pak nazivlje epistolografom, dok Teofan njega nazivlje „ὕπατος ἀπονοταρίων τοῦ βασιλέως" i kaže, da je kažnjen po zapovedi cara. — Da se Teofan nije poslužio H. A. sledi i iz toga, što osim vesti o Prisku nijedno mesto u pričanju o caru i carici ne pokazuje srodnosti s H. A.

1 Theophanes, op. cit. pag. 225. — Patzig u raspravi „Malalas-Fragmente" (Leipzig 1891), pag. 6, dokazuje upoređujući obilnost podataka iz IV tuskulanskog fragmenta, iz Teofana i Uskrsne kronike s 18 knjigom oksfordskog rukopisa, da je Teofan i pisac Uskrsne kronike upotrebio potpunijeg Malalu, negoli što ga mi danas imademo. Dokazi tome jesu podaci Teofanovi na strani 226 i 227 u ed. de Boor, koji se većim delom slažu s Malalom, pag. 484 u ed. Bonn, ali ga i upotpunjuju. Ali za Teofanovu vest o papi Vigiliju drži Patzig, (pag. 225) da potiče iz sasvim drugog izvora.

protivan svakoj pobožnosti, predusretne ga Bog, i on umre.[1]

Teofanova kronografija ima i opširnih vesti o buni Niki, koje su u celosti srodne s onima iz Uskrsne kronike, no u detaljima nezavisne. Kaže, da se sred uzbune proneo glas, da je car zajedno sa caricom pobegao u Trakiju, a puk je nato Ipatija proglasio carem. I Teofan kaže, da je Narzes podmitio Venete, da u cirkusu kliču u prilog caru i carici.

„CODINUS"

U desetom veku pod vladom cara Vasilija II sastavio je neki anonimni pisac topografisko delo, poznato pod imenom „Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως," koje se zabludom pripisivalo Georgiju Kodinu, piscu XV stoleća. Pisac kod opisivanja grada Carigrada, njegovih palača, crkava, kipova i znamenitosti donosi i istoriskih beležaka, u kojima se oslanja na svoje izvore (Hezihija Milećanina i druge), ili opet na usmenu predaju iz svoga vremena. Po svoj prilici se na jedan njegov izvor ili na predaju ima svesti i beleška o patriciju Basu, o čijoj se kući na jednome mestu govori.[2] Pisac kaže, da je njega zamrzela Teodora i dala mu stegnuti glavu tako, da su mu oči iskočile.[3] Možda se na usmenu predaju ima svesti i ono, što se kaže o crkvi sv. Pantelejmona, t. j. da je Teodora kao carica tu crkvu sagradila na mestu, gde je po povratku iz Paflagonije u tremu sebi predenjem namicala

---

1 Theophanes, op. cit. 240. — Slično i Euagrius, op. cit. l. IV. c. 41, 191/2. — Budući da je Malala bio monofizita, a oksfordski nam rukopis pruža njegovu kronografiju u skraćenoj redakciji bilo bi moguće, da je Teofan izreku, da je carica umrla „bogobojazno" našao u potpunom delu Malalinom, za koje je Patzig utvrdio, da ga je upotrebljavao.

2 Scriptores originum Constantinopolitanarum, III, 50, pag. 235, ed. Theodorus Preger (v. Bibl. Teubn).

3 U H. A. c. 16, pag. 103 i 104 kaže se, da je Teodora na ovaj način kaznila smrću nekog Teodora, rođaka Diogena, optuženog zbog homoseksualnosti, jer je htela da on lažno svedoči u parnici Diogenovoj. Biće valjda, da se u Prokopijevo vreme to o carici pričalo, a kasnije se sačuvala u Vizantu tradicija o njenoj okrutnosti naprama patriciskom staležu, samo se objekti te okrutnosti izmeniše.

najnužnije za svoj bedni život.[1] Ako je ova vest samo približno istinita, onda se jamačno tiče povratka Teodorinog iz istočnih provincija carstva nakon veze s Hekebolom. Da je ona onda bila bedna i neugledna, to se slaže i s H. A.

Za crkvu sv. Apostola, gde su počivali uz ostale careve i Justinijan i Teodora, kaže anonimni pisac 10 veka, da ju je obnovila Teodora. Ta je crkva postala vizantiski St.-Denis. Međutim Prokopije kaže,[2] da je ovu crkvu obnovio Justinijan, na mestu, gde je nekad stajala crkva Sv. Apostola, sagrađena od cara Konstantina Velikoga.[3] No u desetom veku su restauraciju ove crkve pripisivali Teodori, te kazivahu, da je ona velik trud uložila u to, da potok Likon svede u novo korito, jer je samo na taj način mogla da položi veoma veliko kamenje u temelj ove crkve.[4] Kad se pak carica snuždila zbog velikih troškova, što ih je gradnja ove crkve iziskivala, ukažu joj se u snu Sveti Apostoli i kazaše joj, neka se ne žalosti i neka ne ište novaca od svoga muža, nego neka iziđe iz grada na Deksiokratova vrata, i da će na žalu naći 12 posuda punih zlata. Kad je ona ovu zapovest poslušala, nađe posude na rečenom mestu, a na svakoj od njih bijahu zapisana imena Svetih Apostola. To je blago upotrebila za dogradnju crkve. Crkva je dobila i novi žrtvenik, a rasvetljena je bila mnoštvom srebrenih svetnjaka, i uopšte bila je tako obnovljena i ukrašena, da je gotovo nadmašila krasotu Velike crkve, t. j. one, Sv. Sofiji posvećene.[5]

---

1 Scr. orig. Const. III, pag. 248 „Τὸν δὲ ἅγιον Παντελεήμονα ἔκτισεν Θεοδώρα Αὐγούστη, ἡ γυνὴ Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου. ὁπόταν δὲ ἦλθεν ἀπὸ Παφλαγονίας, ἐκεῖσε, ἔκειτο ἐν τῷ ἐμβόλῳ ὡς πένης καὶ ἔνηθεν ἔρια καὶ ἐπώλει αὐτὰ καὶ οὕτως ἔζη. Μετὰ δὲ τὸ βασιλεῦσαι αὐτὴν ἔκτισεν τὸν ναόν.“ — Aleman (u Bonskom izd. H. A. pag. 381 u belešci) kaže: In embolo Theodora commorabatur, ubi scilicet abiectissimae meretrices corpora prostituebant.

2 Procop. De aedif. I, c. 4 o crkvi Sv. Apostola. Iz drugih mesta istoga pisca znamo, da je carica cara u svim poslovima i pobožnim delima revno pomagala.

3 Crkva je imala oblik grčkoga krsta s pet kupola. Crkva sv. Marka u Mlecima građena je po uzoru ove crkve.

4 Scr. orig. Constant.: Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως, IV, pag. 287 i 288.

5 Carica prema tome u desetom veku uzbuđuje maštu ljudi raskošno-

Pred kupkama Zeuksipovim stajaše prema jednoj drugoj vesti istoga pisca, kip Justinijana i Teodore.[1]

AIMOINUS FLORIACENSIS

Valjda je Tajna istorija vrelo, iz kojega je na Zapadu nastala legenda o tome, kako su mladići Justinijan i Velizar jednoga dana naišli na dve zarobljene amazonke, koje su bile prisiljene baviti se prostitucijom. Mladići ih oslobode i odvedu sa sobom. Jedna se zvala Antonija, druga Antonina, a bile su sestre. Jednom, kad je Justinijan u podne počivao pod vedrim nebom, doleti orao, pa ga raširenim krilima zaštiti od žarkoga sunca. Iz ovoga je ljubovca njegova Antonija njemu prorekla, da će postati carem, i obveže ga da je se ne odrekne, nego da je tada uzme za ženu. Justinijan joj obeća i obdari je prstenom. Kad je doista postao car pojavi se najednom Antonija pred njim i seti ga njegova obećanja, te se i iskaže prstenom, što ga je nekad od njega dobila. Car se na to oženi s njom na veliko zaprepašćenje naroda i senata, koji su smatrali sramotom ženidbu cara s prostitutkom. Ovu legendu, iz koje se vidi, da Antonija nije niko drugi već Teodora, zabeležio je početkom 11 veka (pre 1004 god.) monah Aimoinus Floriacensis, rodom iz Akvitanije, u delu Historia Francorum (liber II), pisanom na latinskom jeziku.[2] A budući da su Justinijan i Velizar u mladosti, prema ovoj istoj legendi, zadali jedan drugome reč, da će, ako se bilo koji od obojice popne do visoke časti, morati prijatelja također u časti podignuti, to se Antonina pobrinula, da i Velizara na temelju proroštva Antonijinog obveže na ženidbu, kad se bude dostao časti i ugleda.[3] Pošto je Justini-

---

šću svojih gradnja, što se ima velikim delom ipak pripisati Justinijanu.

1 Prema Procop. De aedif. I, c. 11, pag. 41/42 nalazio se u Termama arkadijanskim jedan kip carice.

2 V. Migne, Patr. lat. tom. 139, pag. 665.

3 Ova je legenda u toliko zanimljiva, što posve izjednačuje sudbinu obeju žena — sestara — i što je mladiće učinila prijateljima, a to se oslanja jamačno na činjenice, da su obe žene doista bile najprezrenijeg porekla, a popele se tako visoko u časti, zatim, da su Justinijan i Velizar poreklom iz ilirskih krajeva, a također iz niska se popeli na visoko.

jan postao car, učini Velizara patricijem, a Velizar se nato oženi s Antoninom. Da su Velizara kod cara opadali da teži za vlašću, da ga je car nato poslao u Afriku na Vandale, zatim, da je Antonina bila katolikinja, a on jeretik,[1] i da je poginuo u ratu s Francima — sve to donosi Historia Francorum rodoljubnog i pobožnog Aimona. Da uzvisi hrabrost svojih pređa, Franaka, iskrivio je istoriske činjenice i zabeležio, da je slavni rimski vojskovođa Velizar, proslavljen u toliko ratova, poginuo pobeđen od Franaka.[2]

U poglavlju: „De Vigilii papae et Theodorae Augustae controversia"[3] zabeležio je Aimoinus posve zavisno od „Liber pontificalisa" tradiciju, kako se papa Vigilije opro Teodori, da uspostavi Antima u časti njegovoj. Kako je on po Teodorinoj zapovedi odveden u Carigrad, pa kako je onde isprva lepo primljen od cara, napokon napadnut, mučen i pritvoren zbog svoje nepokolebivosti u pitanju Antima, to je sve poznato iz „Liber pontificalisa," otkuda je Aimoinus i povadio te vesti.

Iz tradicija, kako su zabeležene kod „Kodina" na Istoku i Aimoina na Zapadu jasno izbija legendarnost i fantazija pokolenja, znatno udaljenih od Teodorina veka. Ma da se obe tradicije u celokupnosti veoma razlikuju, opet su u njima sačuvane i zajedničke crte (tako na pr. nisko poreklo caričino: po istočnoj tradiciji ona je nekada živela u embolu, tremu, gde su boravili beskućnici, a po zapadnoj tradiciji ona se silom prilika bavila prostitucijom). Obe su tradicije, pomno posmatrane, smesa fantazije i istoriskih fakata. Da je Teodora znala biti okrutna, i da se isticala uz cara u gradnji crkava, znamo iz suvremenih izvora, isto tako, kako je njeno uplitanje u crkvene poslove i verske prilike njenog doba, poznato iz izvora suvremenih i njenom vremenu bližih.

ZONARAS

U polovici 12 veka napisao je Jovan Zonaras jedan priručnik istorije, nazvan „Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν," koji se završava

[1] Aimoinus, op. cit. lib. II, c. VI.
[2] Ibidem, lib. II, c. XXIII.
[3] Ibidem, lib. II, c. XXXII.

godinom 1118, t. j. dolaskom Jovana Komnina na presto. Pisac je delo napisao kao monah, nakon što je ostavio visoku državnu službu i prema tome delo njegovo pokazuje viši stepen, negoli dela ostalih sredovekovnih monaha, koji su u svojim kronikama nagomilavali senzacionalne i fantastične izmišljene događaje. Delo Zonarino velike je vrednosti, poglavito zbog toga, što je sastavljeno po nekim dobrim, već izgubljenim izvorima (tako na pr. po Diju Kasiju). Za vreme od 457—565 god. izvorom mu je Teofan i još jedan nama danas nepoznati izvor, k tome Prokopije.[1]

O vladanju Justinijana i Teodore govori se u 14 knjizi.[2] Po karakteru, koji caru i carici daje, vidi se, da je radio po Prokopiju. Kaže, da je po smrti cara Justina, kad je Justinijan postao carem, a i Teodora proglašena Augustom, vlast u državi bila podeljena na dvoje,[3] jer je i carica imala vlast, i još veću od cara. Car je bio vrlo pristupačan podanicima, ali i sklon verovati klevetnicima; na blago i bogatstvo vrlo lakom, jer je trebao sredstava za svoje gradnje i ratove. A kako mu je novaca uvek nedostajalo, pobirao bi ga i nepoštenim načinom, te bi u milosti držao one, koji su iznalazili načine za uterivanje novaca. Carica pak nije zaostajala za njim ni s obzirom na vlast i moć, ni s obzirom na sticanje blaga. Kao sudeonik u vlasti pokazala se veoma domišljata u iznalaženju neobičnih i lukavih osnova.[4] Odatle su podanici imali trpeti zlo sa dveju strana: nisu morali plaćati samo teške godišnje danke, nego su i izvanrednima bili opterećivani. Oni, koji nisu pristajali uz ortodoksiju ili, koji bi živeli raskalašeno, kažnjavani su gdekada i konfiskacijom imetka.

[1] O Zonarinu delu, v. Krumb. G. d. b. L. pag. 370—376; ono je uživalo toliku popularnost, da je bilo prevedeno i na druge, naročito slovenske jezike (srpski). U doba humanizma prevedeno je na Zapadu na latinski, francuski i talijanski jezik.
[2] Podela Zonarina dela na 18 knjiga potiče od slavnog francuskog vizantologa Du Cange-a. Delo citiram po ed. L. Dindorfius, Lipsiae, 1870, (vol. 6). XIV knjiga nalazi se u 3 vol., pag. 251—333.
[3] Zon. op. cit. pag. 270.
[4] Zon. op. cit. pag. 270.

Po svemu se čini, da je Zonaras u ovim podacima zavisan od Prokopija, naročito od H. A. On upravo i spominje Prokopija prilikom opisivanja Velizarove vojne na Vandale i kaže, da je on tu vojnu opisao.[1] Inače spominje pisac,[2] da je Teodora sagradila crkvu Sv. Apostola na mestu, gde je pre bila crkva, sagrađena od Konstancija,[3] sina Konstantina Velikoga, koja je za ovom zaostajala i u lepoti i u veličini. Ova vest na prvi mah potseća na zavisnost od Kodina, ali kod točnije analize obaju mesta izbijaju očite razlike, tako da je lakše kod ovoga mesta pretpostaviti zavisnost od jednog nama nepoznatog izvora, budući da savremeni izvori Teodoru ne spominju kao osnivača crkve Sv. Apostola, crkve u kojoj su se otsada pokapali vizantiski carevi i carice. — Kako se carica uplela u crkvena pitanja svoga doba,[4] kako je njenim nastojanjem car za patrijarha u Carigradu postavio jeretika Antima, i, kako je ona, kad se protiv njega digao papa Agapit, neke sveštenike, sebi odane podmitila, da se usprotive papi, to sve Zonaras nije mogao naći u Prokopijevim delima nego u izvoru, koji nam nije poznat. Zavisnosti od Jovana Efeskog, koji nam opširno priča o caričinoj verskoj politici, nema nigde u XIV knjizi traga, pa bi samo jošte moguća bila hipoteza, da mu je koji od latinskih pisaca (Liberatus, Viktor Tun. ili Liber Pontif.) bio poznat. No Grci su u Zonarinom veku slabo poznavali latinski jezik, da bi se mogli latinskim izvorima poslužiti.

Na početku XIV veka napisao je Nikefor Kalista Ksantopul crkvenu istoriju u 18 knjiga koja svršava sa smrću cara Foke, 610 godine. To je delo po svoj prilici kompilacija[5] koja pokazuje zavisnost od Eusebija, Sozomena, Sokrata, Teodoreta i Evagrija. U njemu nalazimo belešku da je carica Teodora rodom s otoka Kipra. U 37 glavi XVI

---

[1] Zon. op. cit. pag. 276/277.

[2] „ „ „ „ 275.

[3] Codinus, op. cit. pag. 286, kaže, da prijašnja crkva sv. Apostola potiče od Konstantina Velikoga i Jelene.

[4] Zon. op. cit. pag. 280 i 281 ima spomena o „Tria capitula“ i o origenizmu; pag. 284 o Justinijanovoj jeresi i aftartodoketizmu.

[5] V. Krumb. op. cit. pag. 291—293.

knjige Nikeforove crkvene istorije spominje se, da su se za vreme cara Anastasija na otoku Kipru našle kosti apostola Varnave i da je na uspomenu toga Kipar dobio autokefalnu crkvenu organizaciju, dok je pre potpadao pod Antiohiju. Autokefalnu crkvu posle ponova potvrdi car Justinijan u slavu svoje žene Teodore koja da je bila rodom s Kipra.[1] U XVII knjizi koja govori o vladanju Justinijana, spominje se carica, ali se o njoj ne donosi više ništa što nam ne bi bilo već zabeleženo u ranijim izvorima. Vest, da se Teodora koja je bila lepotica i provodila mladost u ljubavi rodila na Kipru, biće legendarnog karaktera, tim pre, što se prema grčkoj mitologiji i Afrodita, božica lepote i ljubavi, rodila iz morske pene i prvi put stupila na kopno na otoku Kipru.

Posve legendarnom području pripada i tobožnji životopis Justinijanov od njegova učitelja Teofila, po kojem je Justinijan slovenskog porekla, imenom Upravda.

Đems Brajs (James Bryce) našao je g. 1883 u biblioteci palače Barberini u Rimu rukopis s natpisom „Vita Justiniani,“ a ispod njega komentar s natpisom „Explicationes“ od Ivana Tomka Mrnavića. U tekstu se spominje, da je učitelj i odgojitelj Justinijanov opat Bogomil (Teofil) ovo delo napisao, a original da se čuva na gori Atosu. Upravda, t. j. Justinijan da se rodio u Prizrenu, otac da mu se zvao Istok i da je bio poreklom iz porodice Konstantina Velikoga, mati mu se zvala Biglenica (Biljenica), a sestra Lada. Lada se udala za slovenskog kneza Selimira, kojemu je rodila Rećirada. Justinijan ubije u dvoboju Rećirada, ali ranjen ode poradi lečenja u Carigrad, gde ga car Anastasije sjajno primi. Posle toga pošalje Justin Justinijana Teodoriku, kralju gotskome u Italiju, a ovaj ga zadrži kao taoca na svome dvoru u Raveni. Kad se Justinijan odavde vratio, oženi se na zapovest ujakovu Božidarom (Teodorom), odličnom devojkom, premda se tome opirala Biljenica, jer se bojala devojke, doduše „scitissimae et eruditissimae, sed sevioris et arrogantioris ingenii.“ Mati se bojala, da bi ta devojka mogla une-

---

[1] V. Migne, Patr. s. gr. 147, pag. 200: „Ἐκράτυνε δ' ἐπὶ μᾶλλον τοῦτο καὶ Ἰουστινιανὸς ὕστερον ἐπὶ δόξῃ τῆς γαμετῆς Θεοδώρας Κύπρον λαχούσης πατρίδα.“

srećiti njenog sina, a k tome joj je i neka vračara prorekla da će Božidara postati jednom Vragidara (Daemonodora), rimskom carstvu. No Justinijan ne posluša majku, već se oženi devojkom, a mati umre na to od tuge.

Car Anastasije se u tom rukopisu pokazuje kao velik progonitelj katolika. Za vlade Justinove dade Justinijan u Carigradu posvetiti jednu crkvu po katoličkom obredu i zadrži gotski jezik u liturgiji „iz ljubavi prema svome narodu ilirskom, koji ima isti jezik s Gotima."[1]

Tekst toga rukopisa zajedno s prevodom obelodanio je kod nas Šišić i dokazao da ga je prvi upotrebio Aleman u beleškama k svom izdanju Prokopijevih „Anegdota," a od njega da su podatke o Justinijanovu slovenskom poreklu preuzeli Gibn (Gibbon) i Šafarik, dva rasadnika, prvi za zapadnu, a drugi za slovensku literaturu.[2] Budući da je nesumnjivo ista ruka napisala tekst životopisa i „Explicationes," Šišić je svestrano sabrao podatke o životu i radu Mrnavićevu i došao psihološkim i vanjskim razlozima do zaključka, da je Mrnavić autor, ili bolje reći falsifikator „Vitae Justiniani."

Ivan Tomko Mrnavić rodio se u Šibeniku 1580 godine. Nesumnjivo mu je bila poznata kronika popa Dukljanina, po kojoj su Goti bili Sloveni, a da su i Iliri bili Sloveni, to mišljenje delio je tada sa svim obrazovanim ljudima svojeg vremena, jer je opšte bilo mišljenje, da su Sloveni na Balkanskom poluostrvu autohtoni. Sav njegov odgoj, kao i književna dela njegova pokazuju slovenski i katolički karakter. Gotomanija, ljubav za slovenstvo i katolicizam izbijaju i iz „Vita Justiniani." Da je Mrnavić opetovano boravio u Rimu, da se tamo upoznao s kardinalom Baronijem, Franjom Barberinijem i Alemanom, dakle sa znamenitim i učenim ljudima, sve to povećava verovatnost, da je on autor toga teksta. Šišić drži,[3] da ga je napisao u Rimu 1619, te

[1] Šišić, Kako je vizantinski car Justinijan postao Slaven u Nast. Vjesniku IX, str. 224.
[2] Ibidem, str. 229.
[3] Ibidem, str. 402.

da ga je poklonio Suaresu, koji ga je ostavio u barberinskoj biblioteci. Malo posle toga Aleman je radio na izdavanju Anekdota i poslužio se Mrnavićevim spisom u svom predgovoru i u beleškama, kako je rečeno. Mrnavić umre 1637, po svoj prilici u Beču. Napisao je mnogo dela, naročito istoriska i genealoška, no u njima ga je vodila bujna fantazija i falsifikatorska sklonost.

Spomenuti rukopis po svojoj formi i sadržini sam sebe obara. Tako u istoriji nigde nema u Justinijanovo doba traga o Bogomilu ili Teofilu, učitelju carevu. Delo je tobože u originalu pisano slovima ilirskim, što znači glagoljicom, no u doba Justinijanovo još nije bilo glagoljice. Tek u XIII stoleću, stali su Hrvati smatrati, da glagoljica potiče od Sv. Jeronima, koji je živeo na prelazu iz 4 u 5 stoleće.

Činjenica da je u Rimu sudelovao pri spremanju novih liturških glagoljskih knjiga tereti Mrnavića, da je mogao to delo napisati. A na gori Atosu niko nije našao ni traga tome spisu, niti je on mogao od 6—12 stoleća uopšte biti tamo pohranjen, jer je tek u 12 stoleću na toj gori od Stevana Nemanje sagrađen prvi srpski i uopšte slovenski manastir Hilandar. I prema oblicima slovenskih imena koja se spominju (Bogomil, Upravda, Istok, Biglenica, Lada, Božidara, Vragidara), taj je opis mogao biti napisan tek od 16 veka dalje.

Analizujući samu građu spisa Šišić je utvrdio, da se Mrnavić od izvora VI veka poslužio Prokopijem, Agatijom i Marcelinom. Što se vesti o samoj Teodori tiče[1] Mrnavić je verovatno poznavao i Anekdota, jer se kaže, da je bila „sevioris et arrogantioris ingenii" i jer se spominje, kako se mati protivila ženidbi sina s Teodorom, što je u suštini preinačeno pričanje o protivljenju Justinove žene Eufemije proti tome braku, kako to Prokopije beleži. Mrnavić je svoje izvore očito obilno dopunjavao svojom fantazijom. Imena Istok i Biljenica nije izmislio, već ih je našao u Lukarevićevu delu „Annali di Rausa" (Venecija 1605), premda je ta-

[1] Ibidem, str. 576.

mo Istok zet carev, a ne otac, a Biljenica je sestra careva. Budući da se verovalo u Mrnavićevo doba, da su Sloveni autohtoni na Balkanskom poluostrvu, sabrao je slovenofil Mrnavić verzije koje su kolale o slovenskom poreklu cara i carice i njima dodao svoja preinačenja i izmišljotine, te tako mislio obogatiti i proslaviti istoriju Slovena na Balkanskom poluostrvu.[1]

[1] Problemom toga rukopisa bavili su se još i Brajs, Jireček, Jagić, Krumbaher i Vasiljev. V. James Bryce: Life of Justinian by Theophilus u The English historical review, vol. II. London 1887 (pag. 657—686 s beleškama K. Jirečeka). Jagić u Archiv für slavische Mythologie, Band 11, 1888, pag. 300 ss. Krumbacher, G. d. b. L. pag. 237. Vasiliev, Viz. Vrem. I, 1894, pag. 469—492. O Marnavićevu životu i radu v. Armin Pavić u Radu jugoslav. akad. 1875. knjiga 33, pag. 58—127.

Već Brajs drži, da manuskript ne sadrži pravi životopis Justinijanov, niti izvadak iz njega, već izvadak iz nekoga originala koji po svoj prilici sadrži zbirku notica o caru, a te notice možda. da pripadaju ciklusu slovenskih legenada o caru. — I Jireček dovodi u sumnju slovenska imena, koja rukopis spominje. Jagić drži na temelju toga što Lukari 1605 u svojim analima spominje glavne momente ove legende, i što Orbini g. 1601 također tvrdi, da je Justinijan bio slovenskog porekla, da je Mrnavićev „izvor" nastao u vremenu između 1601 i 1605 g. a tom vremenu odgovara i jezični karakter slovenskih imena koja se spominju. Vasiljev se također bavio tim pitanjem i preveo na ruski tekst i „explicationes" (Viz. Vrem. I, 1894, pag. 475—480). On drži, (pag. 490) da autor Vitae Justiniani uza sve sličnosti ipak nije poznavao Tajnu istoriju, jer je njegov rukopis pisan pre 1621, a Tajna istorija izdana 1623 g. Po Vasiljevu manuskript je rezultat legenada srpskih i bugarskih, kao što su one o Aleksandru Velikom i o Karlu Velikom (pag. 491).

V

Teodora u istoriografiji novog veka

Teodorin se lik znatno menjao tokom srednjega veka, kako smo netom videli i sve više primao legendarne oblike. Kudikamo više menjao se lik njen u istoriografiji novoga veka. U srednjem veku m a š t a je generacija taj lik menjala i stvarala legende, u novom veku m o z g o v i preobrazuju taj lik i stvaraju istoriske prikaze — dakle naučna dela na temelju (ne vazda) kritički i objektivno proučenih istoriskih vrela. Lik je caričin najveće iznakaženje pretrpeo u istoriografiji na početku novoga veka, kad su verske strasti bile najvećma raspaljene. Nakon prvog napada sledila je reakcija: javlja se niz istoriografa, koji poduzimlju odbranu carice, ali rade i dalje nedovoljnom kritičnom spremom, a budući da još uvek imadu tendenciju — odbraniti caricu, nisu dovoljno objektivni. Istom u ovome stoleću pristupilo se likovima cara Justinijana i carice Teodore bez tendencioznosti i bez predrasuda.

Kardinal C e z a r B a r o n i u s, koji je živeo od 1538 do 1607, dakle u doba kad Prokopijeva Tajna istorija jošte nije bila obelodanjena, napisao je opsežno delo: „Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198." Ovo je delo napisano protiv protestantske crkvene istorije, koju su sastavljali takozvani centurijatori, grupa protestantskih naučnika. Jasno je, da Baronijevo delo odiše strogo katoličkim duhom i da prema nekatolicima nema mnogo obzira. Kad u VII svesku svoje istorije govori o Justinijanovom dobu obasiplje Teodoru ne baš najlepšim imenima iz biblije i

mitologije[1] samo da bi dao oduška svojim pozleđenim, katoličkim osećajima zato, što je ona bila neprijateljica halkedonskome koncilu, eutihijanka i što je nasilno postupala, progonila i mučila rimske pape. Mesto, gde kardinal Teodoru upoređuje s drugom Evom, Dalilom i Herodijom vrlo je poznato, jer se već često u istoriografiji citiralo. Po izrazima: žedna krvi svetih muževa, stanovnica pakla, prijateljica demona, razdražena đavolskim obadom etc., vidi se, do kojega se stupnja uzrujavao kardinal Baronius.

Kad je godine 1623 Nikola Aleman (Nicolaus Alemannus), bibliotekar vatikanske biblioteke u Rimu izdao prvi put Tajnu istoriju, dodao je tome izdanju predgovor,[2] gde izriče svoj sud o Tajnoj istoriji i njezine podatke potkrepljuje s ostalim izvorima Justinijanova doba. Tom prilikom citira i on Baronijevo mišljenje o Teodori koje odobrava i podcrtava oštrom osudom Teodorine grehe i zločine, što ih je ona, „najpogubnija žena" izvršavala prema državi, senatu, puku i Bogu. Nazivlje je zlokobnom nemani katoličke crkve, jer se, doklegod je živela, trudila obarati dogme halkedonskoga koncila, jer je crkvama na čelo postavljala jeretike, i, jer je zlostavljala, progonila i mučila rimske pape.[3]

---

[1] Annales ecclesiastici auctore Caesare Baronio Sorano, Antverpiae, 1658, tom. septimus, pag. 251: „Tanta haec mala ordita est pessima foemina quae altera Eva serpenti obaudiens facta est viro malorum omnium causa, novaque Dalila Samsoni eius vires dolosa arte enervare laborans, Herodias altera sanctissimorum virorum sitiens sanguinem, petulansque summi Sacerdotis Ancilla Petri negationem, sollicitans: sed parum sit ipsam huiusce modi sugillasse nominibus, quae reliquas impietate foeminas antecelluit: accipiat potius nomen ab inferis quod furiis fabulae indiderunt, foemina furens, Alecto potius, vel Megaera, aut Tisiphone nuncupanda, civis inferni, amica daemonum satanico agitata spiritu, oestro percita diabolico, initaeque summo labore inimica concordiae, pacisque redemptae sanguine martyrum, et sudoribus confessorum partae fugatrix."

[2] H. A. zajedno s predgovorom i Alemanovim beleškama, kao što i ostala dela Prokopijeva otštampana su u Bonnu, 1838 god.

[3] V. Alemanov predgovor, pag. XII. — Na pag. XV kaže Aleman da zakon, kojega je Justin izdao, da omogući Justinijanovu ženidbu s glumicom Teodorom jasno potvrđuje, da je Teodora bila glumica, te završava rečima: „E scena igitur Theodora cum fuerit, quidquid flagitii, quidquid obscoenitatis de illa commemores, nihil credet nimium, qui credet."

Prvu apologiju Teodore napisao je J. Ajhelij (Eichelius) u delu „Anekdota seu Historia arcana" (Helmstadt 1654), gde on u poglavlju „Joannis Eichelii Fr. P. H. Animadversiones" polemizuje s Prokopijem i Alemanom, s prvim, jer je klevetama obasuo cara i caricu, a s drugim, jer tim klevetama veruje. Razlozi, kojima obojicu pobija, vrlo su naivni. Svečano izjavljuje da H. A. sadrži očite laži i da Prokopije ne zaslužuje nimalo poverenja. Što se Teodorinog porekla i njene mladosti tiče, ne veruje Prokopiju, jer da senat, klir i vojska ne bi mogli bez prigovora primiti Teodorinu proklamaciju za caricu, kad bi znali, kakvog je porekla bila. A Justinijan ne bi mogao sklopiti s njome brak, da ona nije bila po poreklu patricijka. Pisac pobija Alemanovu osudu Teodore Teofanom i Teofilom, kojima je ona „vrlo pobožna" i „vrlo mudra" žena. Naposletku kaže, da car nikad ne bi mogao za svoju ženu tvrditi, da ju je sâm Bog njemu dao, da je znao, da je nekada bila bludnica.

Njegove su primedbe pisane bez ikakva kriticizma. Pred jasnim faktima naprosto kao da je sebi zavezao oči i zapeo kod detalja, kojima je nastojao tendenciozno oprati cara i caricu od svake krivnje i od svake ljage.

Specijalne radnje bilo o Justinijanu i Teodori, bilo samo o Teodori koje cara i caricu brane od oštrih napadaja, zaredale su tek u 18 stoleću. Godine 1729 obelodanio je u Franekeru (u Holandiji) A. Viling (Wieling) svoju radnju: „De Justiniano et Theodora Augustis." I on poput tolikih pre i posle njega tvrdi prema tobožnjem izvoru Teofilu, da se Justinijan zvao Upravda i da je bio ilirskog porekla, što za ono doba znači slovenskog (pag. 3). Za Teodoru pak tvrdi prema Nikeforu, da je bila poreklom s otoka Kipra, odakle se otac njen doselio u Carigrad (pag. 11/12). Delo Vilingovo vrvi od sti-

hova klasičnih pesnika, udešenih na Teodorinu lepotu, vrline i pobožnost. To, što je Justinijan sebi odabrao za ženu nekadanju glumicu i bludnicu, ispričava autor velikom njezinom lepotom i navodi mesta Prokopijeva, koja slave caričinu lepotu (pag. 21—23). Prokopija, a onda i Alemana kudi pisac s mržnje (pag. 72). na cara i caricu, a da omalovaži autoritet Prokopijev donosi primere za njegovu bezbožnost (pag. 40). Teodorinu krivnju u Amalasuntinom umorstvu odbija, te Prokopija optužuje zbog lažljivosti, jer u historijama drukčije, negoli u Tajnoj istoriji o tome umorstvu govori, a odbija u tome pitanju i svedočanstvo Kasiodora u 20 poslanici X knjige (pag. 69—72). — Pisac ipak na koncu rasprave tvrdi, da je Teodora kriva zbog dva zločina: dijabolizma i jeresi (pag. 74).

I Jovana Petra de Ludeviga (Ludewiga) delo „Vita Justiniani M. atque Theodorae Augustorum nec non Triboniani“ (Halae Salicae 1731), brani Teodoru od svakog greha i napadaja bez obzira na verodostojnost izvora i naučnu objektivnost. Govori o aniciskom poreklu Justinijana i Teodore (što se uvuklo u istoriografiju od Jordanisa), ne veruje, da je Teodora bila glumica i bludnica, niti, da je Justin onaj stari zakon, koji je sadržavao zabranu ženidbe senatora s bludnicama i s glumicama, menjao poradi Justinijanove ženidbe s Teodorom (pag. 159). Nakon pričanja o sv. Sabi, koji je rekao, da Teodora neće imati potomstva, jer je jeretkinja, dodaje: „Sed pudeat magis sputalicos scriptores calumniatorum in piissimam Augustam, innocentissimam impiae haereseos Theodoram“ (pag. 166). Sve poroke Teodorine, koje donosi Prokopije nazivlje pisac delom lažima, delom fabulama, a delom kaže, da se uopšte ne radi o porocima, već o vrlinama, kao na primer što je njena darežljivost, dobročinstvo prema siromašnima, njeno podizanje crkava i manastira (pag. 173). Da je Teodora bila u vezi sa Sotonom, to da je prokleta i prezira vredna blasfemija (pag. 172). Vidi se po svemu, da se Ludevig usudio u svojoj odbrani poći još mnogo dalje od Vi-

linga, i da je prihvaćajući iz izvora pozitivne strane Teodorina života i rada smatrao negativne strane nemogućima i neprihvatljivima.

Iza ovog skroz neobjektivnog i nekritičnog dela Ludevigovog, sledila je mala rasprava Joan. Frid. Juglera pod imenom „Commentatio de eruditione Theodorae Augustae“ (Hamburg 1742). Raspravica je, kako se po naslovu vidi posve specijalna, a nastala je povodom Ludevigova dela i tvrdnje, koja se tamo nalazi, da je Teodora bila obrazovana (pag. 155 in Vita Just.) Na str. 7 Jugler u svojoj raspravici nabraja Ludevigove argumente za Teodorinu učenost, a to su knjige, pisma i poslanstva, bilo njoj upravljena, ili od nje napisana i poslana stranim kraljevima i kraljicama, zatim njezino sudelovanje u Justinijanovim državnim poslovima i štaviše u stvaranju zakona. To što Ludevig svoje tvrdnje osniva na Prokopijevoj Tajnoj istoriji, Kasiodoru i Teofilu, to Jugleru nisu dovoljni argumenti za Teodorinu učenost, te kaže, da je ona bila raskalašena žena, tamna porekla, rečita, domišljata i lukava od prirode (pag. 9). Veruje Prokopijevoj Tajnoj istoriji te kaže, da on u historijama nije mogao reći pravu istinu, a to što Prokopije Teodoru tamo nazivlje „γυναῖκα σοφωτάτην“ ne znači mnogo, jer reč „σοφός“ i kod starih grčkih pisaca ima dvostruko značenje, a znači kadšto lukav (pag. 11). To, što je caru davala mudre savete, dopušta, jer je moguće, da je imala praktičnog iskustva, iako se nije nikad bavila književnošću, ni znanošću (pag. 12). Najposle ona dva pisma, koja Prokopije donosi, jedno napisano Zaberganu, drugo Velizaru, ne mogu biti dokazom obrazovanosti (pag. 13). — Danas se moramo čuditi, da su nekad pisci bili prisiljeni dokazivati nešta šta je samo sobom jasno. Da se Jugler nije tako ograničio na jedan detalj čitave istorije o Teodori, ne bi izgubio iz vida celinu, u kojoj bi jasnije mogao razabrati bit stvari.

Godine 1856 izide u Parizu u štampi delo M. Izambera (Isamberta): „Histoire de Justinien“ u 2 dela. I ovo delo još uvek spominje imena „Upravda“ i „Biglenitza“ kao autentična (pag. VI i IX). Teodora se ne smatra posve krivovernom, iako je pomagala jeretike (pag. XV). — Na str.

1—201 donosi se u celosti prevod Tajne istorije, a k tome na str. 201—304 istoriske beleške, gde se podaci iz H. A. upoređuju s ostalim izvorima. Tvrdnji Nikefora, da je Teodora bila rodom s otoka Kipra pisac pravo ne veruje (pag. 236). Isto tako pisac zabacuje, kao što je već i Aleman učinio, svedočanstvo Pseudogordijana,[1] koji u svojim pismima, dodanim Montekasinskoj kronici tvrdi, da je Teodora bila poreklom iz slavne porodice Anicija, iz koje su trojica u Justinovo doba bila konzulima, i da je bila rođaka Tertuliju, rimskome patriciju, i, tetka sv. mučenika Placida (pag. 236). Unatoč ovim korekturama delo Izamberovo ipak je zastarelo, naročito zbog toga što veruje, da postoji knjiga „Theophila Praeceptora," jer je citira Aleman.

Godine 1877 predao je na Sorboni kao doktorsku tezu A. Debidur (Antonin Debidour) svoju radnju o carici Teodori, pisanu latinski, koju je zatim godine 1885 prerađenu i na francuski prevedenu u Parizu ponovo izdao. I ova teza Debidurova nastoji, da rastereti Teodorinu tradiciju od raznih kleveta, kojima je povoda dao Prokopije. I premda se pisac na kraju dela u „Conclusion" brani, da nije hteo napisati apologiju ove žene, ipak se on doimlje kao njen apologeta. Njemu je smetalo, što glasovita carica vizantiska imade tako mnogo klevetnika. Pa budući, da je od suvremenih pisaca Prokopije jedini, koji je minuciozno pobeležio sve, što se u njegovo doba u Carigradu o prošlosti carice pričalo, to Debidur njegovim iskazima ne veruje, jer im ne nalazi dovoljno potvrde u drugih suvremenih izvora. Isto tako ne veruje ni iskazima Anastasija Bibliotekara u Vita Vigilii, gde se govori o okrutnom postupku Teodore naprama Vigiliju.

Godine 1885 sledi zatim mala specijalna radnja: „L' impératrice Théodora" od H. Useja (Houssaye) obelodanjena u „Revue des deux mondes" (Tom. 67, Paris 1885, 1er

[1] Unatoč upornom traženju nije mi bilo moguće u bibliotekama pronaći pisma Pseudogordijanova.

Février, pag. 568—597). Još uvek se i u toj radnji Teofil smatra verodostojnim izvorom, a prema tome Justinijan Slavenom („ce paysan slave", pag. 572). Što se tiče autentičnosti podataka Tajne istorije kaže pisac: „Faute de tout moyen de contrôle, on doit ou accepter entièrement les assertions de Procope, ou les rejeter entièrement. L' axiome de droit: Testis unus, testis nullus a aussi son autorité en histoire". (pag. 581). I zato pisac podacima Tajne istorije suprotstavlja podatke iz Prokopijevih historija i ostalih izvora, te dolazi do zaključka, da Prokopije baš vazda ne obilazi istinu, nego da preteruje i izvraća. A ipak na koncu pisac kliče, što imade dosta pisaca, koji obaraju potpuno neke tvrdnje Prokopijeve o Teodori, tako: Nikefor Kalista, koji tvrdi, da je ona rođena na otoku Kipru, obara Prokopija, koji donosi legendu o cirkusu; Pseudo-Gordianus, koji kaže, da je carica bila iz slavne porodice Anicija i anonimni autor Originum Const. koji donosi legendu o crkvi sv. Pantelejmona, i oni obaraju Prokopija, koji donosi skandale iz njene mladosti (pag. 582). Nakon kratkog prikaza o carićinom držanju za bune Nike, o njenoj brizi za socijalna pitanja, o njenoj mržnji na Jovana Kapadokiskog, o njenom uplitanju u državne poslove, završava pisac raspravu rečima: „c'était une femme d' âme virile qui lui communiquât son courage et sa fermeté. Théodora n' eut aucune des vertus d' une sainte, elle eut plusieurs de celles d' une souveraine".

Vidi se, kako se tokom vremena pomalo u istoriografiji od plašljivih obrana razvija kult carice-vladarke, koji u doba stišanih verskih strasti dobija lik sve impozantniji i zanimljiviji.[1]

[1] Ima još jedan prikaz iz godine 1885, koji je nastao povodom premijere Sarduove drame Théodora u Parizu, a to je: D. Largajolli, Teodora un' Augusta bizantina del VI secolo, Nuova Antologia 80 (1885), 210—244. Pisac u toj raspravici govori o Teodorinoj mladosti, o Antonini, Velizaru, Jovanu Kapadokiskom i drugima. Kaže (pag. 238), da je dominantna crta u njenom životu zapovednička i kapriciozna ambicija, kojoj se imalo sve podrediti.

Vrlo je srodan po celom duhu i shvatanju Usejovoj raspravi rad C. E. Maleta (Malleta) : „The Empress Theodora“, obelodanjena u „The english Historical Review“ (Volume II, 1887, London, pag. 1—20). Pisac kaže, da je opšte mišljenje o carici stvoreno od Prokopijeve H. A., i da bi trebalo kritički ispitati, slaže li se ono i sa činjenicama. Budući da pisac težište kleveta vidi u Teodorinoj burnoj mladosti, a za njih ne nalazi potvrde kod drugih izvora, kao na primjer kod Liberata, Viktora Tununenskoga, Jovana Liđanina, ni kod Agatije, to kaže, da Prokopije ne zaslužuje poverenja, jer svi izvori šute o njenom privatnom životu u mladosti. Što se Teodorine krivice kod umorstva Amalasuntinog tiče, Kasiodorova pisma nisu mu dovoljan dokaz. I Malet svoju raspravicu završava s pozivom, neka se Teodora doduše ne smatra nevinom osobom, nego da se uzmu u obzir njene mane, i da se prosudi po svojim izvanrednim vladalačkim sposobnostima, a da se ne osudi naprosto samo po Tajnoj istoriji.

Najbolje, što je dosad o Teodori napisano to je monografija : „Théodora, impératrice de Byzance“ od Šarla Dila (Paris, 1904). Ovo je delo, kako sam pisac u uvodu kaže, najpre bilo izdano vrlo luksuzno opremljeno u ograničenom broju egzemplara sa bogatim ilustracijama. Tekst drugog izdanja pregledao je i dopunio sam pisac. Delo je rađeno skroz kritički i prema izvorima, na koje se istoriografi Teodorini do onda nisu oslanjali, kao na primer, na Jovana Efeskog, Zahariju Mitilenskog i druge. Osim toga pisac uvažava Prokopijevu Tajnu istoriju i kaže, da se kod pozorne studije iz nje lako može izvaditi psihologija carice u njenoj burnoj mladosti (pag. 7). Genijalno upravo postupa pisac, kad ono, što Prokopije priča o caričinoj mladosti dovodi u psihološku vezu s njenim delovanjem i kasnijim postupkom na dvoru. Teodora je pokazivala kao carica naročito veliku brigu za propale devojke, a s druge strane neki izvesni prezir za muškarce, a to se, kaže Dil, dosta dobro slaže s onim, što se zna iz Prokopija o njenoj mladosti. I zato kaže, ne sme se nikako u celosti zabaciti Tajna istorija (pag. 62). Drugi primer duboko psihološkog shvatanja bio bi ovaj :

Teodora kao prava skorojevićka odredila je na dvoru stroge propise, kako se njoj ima iskazivati poštovanje, a bila je kud i kamo nepristupačnija negoli car. — Delo Dilovo ima de više odlika. On je postupao s istoriskim materijalom kao genijalan umetnik i naučenjak ; ne znamo, šta nas više zadivljuje, da li lepota stila, blistavost mašte, ili znanstvena egzaktnost. Njegova monografija bila je napokon delo, koje je duboko zaronilo u bit stvari, bez predrasuda, ali i bez tendencioznosti, od čega su bolovali dosadanji prikazi ove žene. Kako se s Debidurovom tezom počinje u istoriografiji naglašavanje Teodorine veličine, tako se Dilovom monografijom počinje dizati interes za njenu raskalašenu mladost, koji je mnogo odziva našao u literaturi.

V. G. Holms (Holmes) napisao je opsežno delo u dve knjige : „The Age of Justinian and Theodora“ (izd. u Londonu, 1905 i 1912 drugi put). Delo vrlo opširno govori o prilikama u Carigradu počevši od cara Anastasija dalje. U IV otseku, u kojemu govori o caričinoj mladosti, opisuje opširno s masom primera položaj žena u grčkoj i rimskoj državi. Teodorina mladost opisuje se tačno prema Prokopiju[1] sa svim detaljima i s nešto preživom fantazijom. Holms misli, da je Teodora imala blizu 40 godina, kad je poznala Justinijana, da su njena putovanja na Istoku trajala dosta godina, a njeni prijatelji iz mladosti, da su se dotle bili već delimično raštrkali, ili, ako ne, da su se već tamno sećali njene bestidne mladosti, i — da Justinijan sigurno nije bio svedokom njenih ekscesa u mladosti, ali da je za jedan deo njih možda znao (pag. 345). — Antoninu upoređuje s Teodorom i ispravno kaže, da je ona bila od prirode sklona svim raskalašenostima, kojih se nikad nije htela odreći, što kod Teodore nije bio slučaj (pag. 348). — Inače u celosti Holmsovo delo nije pisano toliko strogo naučno, koliko na način polihistorski, te pod tekstom upliće bezbroj sentenca i primera iz prošlosti i najmodernijeg doba, samo da dâ potpunu sliku i karakteristiku o osobama i pojavama, o kojima govori.

[1] O Prokopiju pisac kaže u vol. II, pag. 744 (ed. od 1905 god.), da je apsolutno verodostojan i da je neverovatno, da je on hotimice širio neistinu.

Ruski istorik Uspenski drži u „Исторія Византійской имперіи," (С. Петербургъ, 1912. Томъ первый, pag. 416), da pri oceni protivnih gledišta o ličnosti i o delima cara Justinijana treba razlikovati početak od svršetka njegova vladanja, kada uz njega više nije stajao glavni savetnik i pomoćnik — carica Teodora. Da Teodora nije umrla tako rano (17 godina pre cara) možda državu ne bi zadesile mnoge nevolje i možda bi bilo manje povoda da se prigovara caru i da ga se ocrnjuje. U carevu zakonodavstvu ima mnogo novoga, neshvatljivoga sa stanovišta rimskoga prava. Nove ideje odnose se najviše na porodično pravo i na pravo žene u porodici i van nje, te na imućstveno i lično pravo udate žene. Uspenski drži, da se svi ti novi momenti mogu objasniti ličnim uticajem carice Teodore u zakonodavstvu (pag. 419).

L. Dišen (Duchesne) obelodanio je godine 1915 malu raspravicu pod naslovom: „Les protégés de Théodora" (u Mélanges d'Archéologie et d'Histoire, juin - décem. 1915, pag. 57—79). On se uglavnom drži Jovana Efeskog i prikazuje redom istaknute monofizite — štićenike Teodorine. Kaže, da je car odredio smerove politike no u detalje vazda se carica mešala. Monofizitima je pomagala kolikogod je mogla, a da ne stupi suviše otvoreno u opoziciju prema oficijelnim naredbama. Nakon što je posle smrti Agapita uzaludno nastojala, da na papsku stolicu postavi svoga čoveka, njena se uloga smanjila i ograničila na to, da pomaže pobeđene. I dok su u Palestini i Egiptu energično širili halkedonske dogme, ona je u Carigradu zaštićavala svoje istomišljenike i vazda bila u uskom dodiru s prognanicima, ma da je policija strogo kontrolisala život interniranih monaha. Pisac drži, da su zaslugom caričine izdaje prema ortodoksiji i zaslugom velike agilnosti orijentalnih monaha stvoreni temelji buduće crkve jakobitske na Istoku, a ta postoji još i danas.

Od najuticajnijih istorika modernog vremena, koji o Justinijanu i Teodori pišu u ovećim delima, a ne specijalno, osobitu pažnju zaslužuje Beriu: „A History of the later Roman empire" (vol. II, London 1923). Kako je on sudio o caru i carici, o Prokopiju i ostalim izvorima, o tome imade u ovoj raspravi razasutih beležaka.

VI

Teodora u ogledalu umetnosti

Da je Teodora svojom lepotom fascinirala svoje suvremenike, o tome imademo dokaza u umetnosti njenoga stoleća.

Već je poznato, da se u Justinijanovo doba mnogo gradilo po svem carstvu. Vizantiska umetnost prodrla je tada i na Zapad. Jedno od njenih najjačih žarišta bila je Ravena. Ravenska vizantiska umetnost ima sve karakteristične odlike vizantiske umetnosti uopšte, pa prema tome sadrži elemente perziske, sirske, egipatske, armenske i maloaziske. Njena ornamentika sastavljena je od lišća, granja, plodova, ptica i životinja. Skulpturna su dela većinom minijatirna i rađena od belokosti.[1] Najznatnije delo od belokosti jest Maksimijanova katedra u San Vitalu u Raveni. Maksimijan je u Justinijanovo doba bio nadbiskupom u Raveni, pa je i on kao i car i carica prikazan na bogatim mozaicima San Vitala. San Vitale sagradio je i ukrasio bogati ravenski bankar Julijan, na svoj trošak. Ta je crkva započeta 526 godine za Teodorika, a dovršena 547 godine; po tlocrtu je imitacija sv. Sofije u Carigradu. U njoj se nalaze glasoviti mozaici, koji cara i caricu prikazuju u potpunom carskom ornatu u pratnji svojih dvorjanika, resp. dvorskih gospođa. Vidi se na mozaiku, da se neznani umetnik trudio portretisati svoje modele. Teodorino lice na mozaiku zasenjuju velike crne oči. Ovaj mozaik je sâm po sebi, ali i zato, što nam

[1] Diehl, Just. et son temps, c. VIII, Ravenne et l'art Byzantine.

prikazuje caricu i cara od neprocenjive vrednosti. Ravena je prema tome jedini grad na svetu, gde ime Justinijana i Teodore nije isprazno, već živi komentar istorije, koji bojadiše i osvetljuje suhoparne podatke sredovekovnih kroničara.[1]

Osim ovoga glasovitog mozaika prikazuje po svoj prilici Teodoru još i jedna mramorna bista prirodne veličine u Milanu. Ona je bojadisana i dobro očuvana, osim što je oštećena neznatno na nosu. Da ova bista prikazuje caricu, može se zaključiti po udešenoj kosi prema modi carica VI stoleća, i po sličnosti crta biste sa crtama carice na mozaicima i belokostima. Bista se nalazi u arheološkom muzeju Kastel Sforcesko (Castel Sforzesco). Bez sumnje je to delo orijentalno, koje je ostalo u Milanu, kada je car tamo zavladao.[2]

Imamo još dve plakete od belokosti, koje caricu prikazuju u carskoj tunici, u dobi između 30 i 35 godina, dočim je ravenski mozaik prikazuje starijom. Plakete pokazuju isto lice kao i bista. Jedna od plaketa nalazi se u Bargelu u Florenci, a druga u Beču. One su možda krila istoga diptiha. Na bargelskoj plaketi carica stoji sa žezlom u levoj ruci, a zemaljskom kuglom, nad kojom je krst, u desnoj. U isečku njene hlamide, vidi se muška bista sa žezlom u levici, a rupcem u desnici. To nas seća konzulskih igara, pa će plaketa poticati iz vremena, kad je Justinijan bio konzul, a to bi moglo biti 528, 533, ili 534 godine. Na bečkoj plaketi carica sedi na prestolju, a na hlamidi je vidna ženska bista, koja možda predočuje njenu nećaku Sofiju, kasniju caricu.[3]

Imade još jedan maleni portre Teodorin na konzularskom diptihu Justinovom iz godine 540 koji je sačuvan u Berlinu.

*

I u moderno doba našlo se pisaca, pesnika i umetnika, koji su posegli za istoriskim materijalom o Teodori, tako punim kontrasta i zamamljivosti.

---

1 Ibidem, pag. 630.
2 Bury, A Hist. of the l. R. e. pag. 29.
3 Ibidem, pag. 30.

Kleon Rangabes izdao je 1884 u Lajpcigu delo: Θεοδώρα. Ποίημα δραματικόν (meni nepristupačno). Iste godine izade iz pera francuskog dramatskog pesnika Viktora Sardua drama: Théodora (Paris), pisana samo delimično prema Prokopiju, a udešena prema glumačkim sposobnostima slavne Sare Bernarove.[1] Posle, napisao je isti pisac i roman o Teodori (Paris, 1902).

U spomenutim delima glavno je lice Teodora. No ona je prikazana i kao sporedno lice u odličnom istoriskom romanu F. Dana: „Ein Kampf um Rom" (1876). Budući da je pisac tog romana ujedno priznati i uvaženi istraživač istorije, o kome je na ovome mestu više puta bilo govora, jasno je, da je Teodora u njegovu romanu prikazana vrlo tačno prema izvorima i da je okarakterisana s puno životne istine i vernosti.

U novijoj literaturi spomena je vredan roman Alme Johane Kenigove: „Der heilige Palast" (Beč 1923),[2] ali se on ne može nazvati u pravom smislu istoriskim. Carica je prikazana suviše jednostrano, u njoj su nagomilana sva moguća zla, kojima je tereti Prokopije, a na ta zla natovarila je autorica još i nova iz svoje mašte. O nekoj unutarnjoj borbi nema govora, ma da bi studija suvremenih izvora apsolutno zahtevala, da se ona tako prikaže. Vrlo su prikladni za umetničku i dramatsku obradu prikazi iz Jovana Efeskog, i iz latinskih izvora. Zato se roman A. J. Kenigove ne može nazvati istoriskim, iako obrađuje podatke jednog istoriskog izvora, jer njoj nije bilo stalo da shvati Teodoru kao istorisko lice, nego je samo upotrebila podat-

---

1 Ova je drama prvi put prikazivana u Parizu u decembru 1884 s raskošnim dekoracijama i inscenacijom. Uspeh je bio neobičan, no izazvao je mnoge polemike i članke, u koje su se umešali i istorici Debidur i Dil. Sâm Sardu je izjavio, da nije dramatizovao Teodoru istorije, već Teodoru legende. V. L' illustration théatrale, (7 sept. 1907, pag. III), gde je drama prvi puta otštampana.

2 Taj je roman kod nas preveo prof. Ljub. Ivanković (Zab. bibl. 1933) pod naslovom „Plesačica Teodora".

ke iz H. A. o skandaloznosti i monstruoznosti njenoga bića. — Videli smo, da je H. A. puna dramatskih scena i dobre karakteristike, ali videli smo, da se ipak ona može još i ispraviti i dopuniti i psihološki zaokružiti prema ostalim izvorima.

Zagonetni lik Teodore potakao je i francuske slikare Klerena (Clairina) i Konstana (Constanta), da je prikažu prema ravenskom mozaiku.

Popis upotrebljenih izvora

Procopii Caesariensis opera omnia, ed. Haury, Lipsiae 1906 (Bibl. Teubn.)

Procopius, ed. Corpus script. hist. Byzantinae, Bonnae 1838.

Joannes Malalas, XVIII knjiga, ed. Corp. script. hist. Byz. Bonnae, 1831.

The ecclesiastical History of Evagrius with the scholia. Liber IV, Ed. Bidez and Parmentier, London, 1898.

Joannis Lydi de magistratibus populi romani libri tres, ed. R. Wuensch, Lipsiae 1903, Bibl. Teubn.

Joannis episcopi Ephesi Syri Monophysitae Commentarii de beatis orientalibus et historiae ecclesiasticae fragmenta. Ed. Douwen-Land, Amstelodami, 1889.

Die Kirchengeschichte des Johannes von Ephesus. Aus dem Syrischen übersetzt. Mit einer Abhandlung über die Tritheïten, ed. Schönfelder, München, 1862.

Cassiodori senatoris Variarum liber decimus, ed. Monumenta Germ. hist. tom. XII, Berolini, 1894.

Libri pontificalis pars prior, ed. Th. Mommsen, Berlin, 1898.

Marcellini V. C. comitis chronicon, ed. Monum. Germ. hist. Mommsen, XI.

Corpus iuris civilis, ed. Kroll, Berlin 1912 (Novellae, vol. III).

Novellae, ed. C. E. Zachariae a Lingenthal, Pars I, Lipsiae 1881 (Bibl. Teubn.)

Jordanis Romana et Getica, ed. Mommsen, Berlin 1882.

Breviarium Causae Nestorianorum et Eutychianorum a Liberato archidiacono, ed. Migne, Patr. ser. lat. tom. 68.
Die sogenannte Kirchengesch. des Zacharias Rhetor, ed. Ahrens u. Krüger, Leipzig 1899.
Agathiae scholastici historiarum liber V (Migne, Patr. s. gr. 88).
Victoris Tonnennensis episcopi Chronica, ed. Mommsen, M. G. H. Auctores antiquissimi XI.
Sabae Vita per Cyrill. Scythopolit. Eccl. graecae monumenta, vol. 3, ed. Ćotelier, (Lutetiae Parisiorum, 1677 do 1692).
Pauli Silentiarii descriptio s. Sophiae, ed. Migne, Patr. s. gr. 86, 2.
Paschalion seu chronicon paschale, Migne, Patrol. s. gr. 92.
Theophanis chronographia, ed. Carolus de Boor, Lipsiae 1883, Vol. I.
Codinus u Script. orig. Constantinopolitanarum, ed. Th. Preger, Lipsiae 1907.
Joannis Zonarae epitome historiarum, ed. L. Dindorfius, vol. 6, Lipsiae 1868.
Anastasii Bibliothecarii Historia ecclesiastica, ed. Migne, Patrol. s. gr. 108.
Suidae lexicon graece et latine, Halis, 1853, vol. II, 2.
Aimoini monachi Floriacensis historia Francorum, ed. Migne, Patr. ser. lat. tom. 139.
Nicephori Callisti Xanthopuli ecclesiasticae historiae libri XVIII, ed. Migne, Patr. s. gr. tom. 147.

Popis upotrebljene literature

Baronius, Annales Ecclesiastici, Tom. VII, Antverpiae 1658.
Birt Theodor, Charakterbilder Spätrom's u. die Entstehung des modernen Europa. Leipzig 1920.
Brückner Max, Zur Beurteilung des Geschichtschreibers Prokopius von Caesarea. Programm des k. humanistischen Gymnasiums in Ansbach für das Schuljahr 1895/96.
Bryce James, Life of Justinian by Theophilus u The engl. Histor. Review, Vol. II, London 1887.
Bury J. B., History of the later Roman empire, vol. II, London 1923.
Dahn Felix, Prokopius von Cäsarea. Ein Beitrag zur Historiographie der Völkerwanderung u. des sinkenden Römertums. Berlin 1865.
Dahn Felix, Ein Kampf um Rom. Leipzig, 1876.
Debidour Antonin, L' impératrice Théodora, étude critique. Paris, 1885.
Diehl Charles, Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle. Paris, 1901.
Diehl Charles, Théodora, impératrice de Byzance. Paris, deuxième édition.
Diehl Charles, Figures Byzantines, première série. Paris, 1925.
Diehl Charles, Études byzantines. Paris 1905.
Diehl Charles, Byzance, grandeur et décandence. Paris, 1924.
Diekamp, Die origenistischen Streitigkeiten im sechsten Jahrhundert. Münster, 1899.
Duchesne L., Les protégés de Théodora u Mélanges d' Archéologie et d' Histoire, juin - décembre 1915, pag. 57-79.
Duchesne L., L' église au VIème siècle, Paris, 1925.

Eichelii Joannis Animadversiones u Anekdota seu Historia arcana Procopii Caesariensis. Helmstadt, 1654.

Gfrörer Aug. Fr., Byzantinische Geschichten. Aus seinem Nachlasse herausgegeben, ergäntzt u. fortgesetzt von Dr. J. B. Weiss, II. Band. Graz, 1873.

Gibbons Geschichte des allmäligen Sinkens u. endlichen Unterganges des römischen Weltreiches. Leipzig, 1862.

Gleye C. E., Beiträge zur Johannesfrage u Byz. Zeitschrift, 1896.

Granić B., Osnivanje arhiepiskopije u gradu Justiniana Prima 535 godine posle Hrista u Glasniku Skopskog naučnog društva I, 1925.

Grupe E., Kaiser Justinian, aus seinem Leben u. aus seiner Zeit, Leipzig 1923.

Hartmann L. M. Geschichte Italiens im Mittelalter, I. Band 1923.

Haury J., Zur Beurteilung des Geschichtschreibers Procopius von Cäsarea. Programm des K. Wilhelms-Gymnasiums in München für das Schuljahr 1896/97.

Holmes W. G., The Age of Justinian and Theodora, London, 1905.

Houssaye Henry, L' impératrice Théodora u Revue des deux mondes. Paris, 1885, 1er février.

Isambert M., Histoire de Justinien. Paris, 1856.

Jugleri J. Fr. commentatio de Eruditione Theodorae Augustae. Hamburg, 1742.

Koenig A. J., Der heilige Palast. Beč, 1923.

Крашенинниковъ, О рукописномъ преданіи „Тайной Исторіи" Прокопия, Виз. Врем. II.

Krumbacher Karl, Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches. München, 1897.

Krüger Gustav, Handbuch der Kirchengeschichte, das Altertum 1923.

Largajolli Dionigi, Un' augusta bizantina del VI secolo. Nuova Antologia 80 (1885).

Lebermann N., Belisar in der Litteratur der rom. u. germ. Nationen. Nürnberg, 1899.

Ludewig, Vita Justiniani M. atque Theodorae Augustorum nec non Triboniani. Halae Salicae, 1731.

Mallet, The empress Theodora u The engl. Historical Review, vol. II. London 1887.

Manitius Max, Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters u Müllers Handbuch IX, 2, 1.

Nodilo N., Historija srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski. II. Bizantija i germanski zapad do smrti cara Justinijana. Zagreb, 1900.

Novak Grga, Justiniana prima — Skoplje u „Skoplje i južna Srbija", 1925.

Novak Grga, Kde ležela Justiniana Prima (Sbornik věnovaný Jaroslavu Bidlovi, v Praze 1928).

Панченко, О тайной исторіи Прокопия, Виз. Врем. II, III i IV.

Pargoire, L' église byzantine de 527 à 847. Paris, 1905.

Patzig E., Johannes Antiochenus u. Johannes Malalas u Jahresbericht der Thomasschule. Leipzig, 1892.

Patzig E., Unerkannt u. unbekannt gebliebene Malalas-Fragmente, Leipzig, 1891.

Rambaud, Études sur l' histoire byzantine. Paris, 1922.

Ranke L. Weltgeschichte, IV. Teil. Leipzig, 1883.

Roth Karl, Geschichte des byzantinischen Reiches i

Roth Karl, Social-u. Kulturgeschichte des Byzantinischen Reiches; Sammlung Göschen 1919.

Sardou Victorien, Théodora u Illustration théatrale, 7 sept. 1907.

Schanz M., Die Litteratur des V. u. VI. Jahrhunderts u Müllers Handbuch VIII, 4, 2.

Schwarz Eduard, Über die Reichskonzilien von Theodosius bis Justinian (Zeitschrift d. Sav.-Stiftung für Rechtsgeschichte 42, Kanon. Abteilung 11, 1922.)

Stadelmann H. Theodora von Byzanz. Dresden.

Strzygowski, Die byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel, Wien, 1893.

Šišić F., Kako je vizantinski car Justinijan postao Slaven u Nast. Vjesniku IX, pag. 214, 390 i 561.
Успенскій, Партіи цирка и димы въ Константинополѣ, Виз. Врем. I, 1894.
Успенскій, Исторія Византійской имперіи, С. Петербургъ. (1912. г.)
Васильевъ А. Вопросъ о славянскомъ происхожденіи Юстиніана, Визант. Врем. I, 1894.
Vasiliev A. A. Histoire de l' empire byzantin, Paris, 1932. I.
Wieling A.-J. Douw, Schediasma Tumultuarium de Justiniano et Theodora Augustis. Franequerae 1729.
Vulić N., Justiniana Prima u Glasniku Skopskog naučnog društva V, 2, 1929.

*

Adler Alfred, Praxis u. Theorie der Individualpsychologie, München 1923.
Adler Alfred, Menschenkenntnis, Leipzig 1929.
Freud Sigmund, Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, Leipzig, Wien u. Zürich 1921.
Freud Sigmund, Zur psychopathologie des Alltagslebens, Intern. psychoanal. Verlag 1923.
Freud Sigmund, Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci u „Schriften zur angewandten Seelenkunde," VII.
Künkel Fritz, Einführung in die Charakterkunde, Leipzig 1931.
Künkel Fritz, Die Arbeit am Charakter, Schwerin i. Mecklb. 1932.
Rühle-Gerstel Alice, Freud u. Adler, Dresden 1924.
Wexberg Erwin, Handbuch der Individualpsychologie I i II, München 1926.

Skraćenice

H. A.	Historia Arcana
De aedif.	De aedificiis
B. P.	De bello persico
B. G.	De bello gothico
B. V.	De bello vandalico
J. E.	Jovan Efeski
J. L.	Jovan Liđanin
H. E.	Historia ecclesiastica
Comm. d. b. o. (et hist. eccl. fragm.)	Commentarii de beatis orientalibus et historiae ecclesiasticae fragmenta
Chron. pasch.	Chronicon paschale
Migne, Patr. s. gr.	Migne, Patrologia series graeca
Migne, Patr. s. l.	Migne, Patrologia, series latina
M. G. H. A. A.	Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi
Script. orig. Constant.	Scriptores originum Constantinopolitanarum
Kr. G. d. b. L.	Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur.
Schanz, Die Lit. d. V. u. VI. Jahrh.	Schanz, Die Litteratur des V. u. VI. Jahrhunderts
Dahn, Pr. v. C.	Dahn, Prokopius von Cäsarea
Diehl, Th. im. d. B.	Diehl, Théodora, impératrice de Byzance
Bury, A. H. of the l. R. e.	Bury, A History of the later Roman empire

Théodora, impératrice de Byzance

Après l' exposition générale de l' époque et du règne de Justinien, l' auteur nous présente le règne de sa femme, Théodora, tel qu' il nous apparaît dans les sources. Elle était si puissante que, en fait, elle a régné en commun avec l' empereur. Malgré sa basse origine et malgré qu' elle ait eu passé une jeunesse débauchée, comme artiste de cirque, Justinien en a fait, contre la loi et les coutumes, sa femme et sa corégente. Sa puissance à la cour et son influence sur l' empereur a grandi surtout après la sédition „Nika," quand elle a sauvé à l' empereur, par son courage et par la présence de son esprit, et la vie et le trône. Elle a usé amplement de la puissance qu' elle s' est appropriée en s' immisçant dans toute l' activité politique, ecclésiastique et sociale de l' empereur. Elle a changé même la vie de la cour en introduisant de nouvelles cérémonies et une étiquette plus rigoureuse. Exerçant son pouvoir elle a souvent croisé les tendances et les buts de la politique de l' empereur.

Tandisque l' empereur tâchait d' empêcher les excès des factions du cirque, l' impératrice protège le parti des Vénètes (les Bleus); tandisqu' il protège, lui, son ministre des finances, Jean de Cappadoce, l' impératrice le fait échouer par ses intrigues parceque le ministre avait perdu sa faveur pour des motifs tout personnels. Antonine, la femme du célèbre général de l' empereur, Bélisaire, était sa compagnonne fidèle et sa complice dans les intrigues contre tous ceux qui pouvaient, même dans la moindre mesure, diminuer sa puissance et son influence à la cour. Même Bélisaire ne fut pas épargné de ces intrigues. De toute vraisemblance à la complicité de l'

impératrice est aussi à imputer, pour des motifs personnels la mort de la reine des Goths, Amalassonte, que l' empereur protégeait, pour des raisons politiques, contre ses adversaires goths.

L' empereur était fasciné par l' idée de la reconstitution de l' empire romain, et toutes ses guerres qui ont avalé de formidables sommes d' argent, furent menées dans ce but. A cette idée servaient et son oeuvre législative et tous ses efforts à l' unification religieuse de l' Orient et de l' Occident. Un état, une loi et une religion, c' était la devise de son règne. Tandisqu' il s' efforce à unifier l' église et persécute tous les éléments qui s' opposaient à sa politique ecclésiastique, l' impératrice protège le smonophysites, les plus ardents adversaires de l' unification. L' empereur fait propager par ses missionnaires la pure orthodoxie en dehors des frontières de son état, l' impératrice, au contraire, s' efforce à ce que l' hérésie monophysite prenne racine et l' emporte même à l' extérieur de l' état. De cette manière par l' initiative de l' impératrice et avec l' aide de Bélisaire et Antonine, le pape Sylvère fut destitué et Vigile fut à sa place institué. C' est que l' impératrice espérait que Vigile agirait d' après ses ordres et montrerait sa faveur aux monophysites dont ceux-ci avaient grand besoin parceque l' empereur les persécutait violemment pour des raisons de sa politique ecclésiastique.

L' oeuvre sociale la plus importante de l' impératrice était la création de la Métanoïa, c' est-à-dire d' un institut pour filles déchues, qu 'elle a fondée pour enrayer la prostitution. Dans l' oeuvre législative de Justinien il y a, quant à la lutte contre la débauche et quant au droit matrimonial et familial, assez de nouveaux moments qui découvrent aussi bien la cristianisation que l' influence de l' impératrice.

D' après les résultats de l' école de psyhologie individuelle d' Adler et aussi, jusqu' à un certain point, d' après ceux de l' école psychanalytique de Freud,[1] on peut rassem-

---

[1] Quoique ces deux écoles divergent en beaucoup de points, on ne peut les séparer l' une de l' autre, l' école d' Adler se basant sur les découvertes de Freud.

bler les dates que les sources historiques nous donnent sur l' impératrice, en un tout organique qui est susceptible à nous faire déchiffrer l' apparition énigmatique de l' impératrice.

Sur l' hippodrome de Byzance l' impératrice a dans sa jeunesse subi de certaines humiliations (impressions traumatiques) qui ont laissée à son caractère une empreinte ineffaçable. Pour cela aussi le sentiment de son infériorité s' est-il enraciné dans son âme plus profondément que c' est naturel. Quand elle s' était emparée du pouvoir, elle a montré dans la nouvelle situation toutes les traces de son passé humilié et orageux. Dans son essence elle est restée la même, mais envers ses sujets elle s' était montrée despotique pour cacher ou pour compenser le sentiment de l' infériorité. Pour enrayer ou pour compenser ce sentiment elle introduit à la cour une étiquette plus rigoureuse que l' ancienne, de la sorte que les gens de la cour étaient obligées à s' humilier devant elle en lui baisant les pieds. Elle lutte contre la débauche et place les prostituées dans l' institut pour couvrir son propre passé scabreux. Elle protège les monophysites et la faction de cirque des Vénètes étant liée à eux par des liens profonds du temps de sa jeunesse (fixations). Elle dirige ces liens à contrecarrer à la cour les tendances gouvernementales de l' empereur. A l' oeil elle est encline à l' empereur, qui l' a élevée à cette place si haute dans l' empire, mais elle ne lui est pas tout-à-fait dévouée, comme on le voit dans tous ses actes. Elle était donc envers l' empereur tenace, envers les sujets et les gens de la cour despotique, tendre et encline aux femmes et aux moines monophysites. On y voit l' évolution typique et naturelle d' une arrivée et d' une pécheresse „convertie."

Pour démontrer comment ses contemporains et les générations successives ont jugée l' impératrice, l' auteur a analysé d' abord le pamflet de Procope, l' Histoire Secrète, et puis les autres sources grecques (Malalas, Euagrius, Jean le Lydien, Cyrille de Scythopolis, Paul le Silentiaire, le „Cronicon Paschale," Théophane le Confesseur, „Kodinus," Zonaras, Nicéphore Calliste), syriennes (Jean d' Ephèse, Zacharias le Rhéteur) et latines (Liberatus, Liber Pontificalis,

Cassiodore, Jordanes, Victor de Tonnéna, Marcellinus, Aimoin de Fleury). Plus les historiens sont éloignés du sixième siècle, plus leurs dates sont enduites d' un caractère légendaire comme, par exemple, chez Aimoin de Fleury et chez le soi-disant Théophile. Ce dernier, un faux évident, comporte, de toute vraisemblance, des éléments des légendes slaves.

Dans l' historiographie des temps modernes Théodora est attaquée et défendue. Elle est attaquée par les auteurs catholiques pour son adhésion au monophysisme et pour sa conduite violente envers les papes Sylvère et Vigile. Mais il y en a eu qui l' ont louée et défendue pour son action sociale lui reconnaissant de la compréhension pour les problèmes sociaux; pour son adhésion au monophysisme ils l' ont défendue lui attribuant de la sagesse politique et lui reconnaissant qu' elle a, par là, lié et gardé à l' empire les provinces orientales encore pour un certain temps.

Il s' ensuit de cette analyse historique et psychologique que l' impératrice a agi, dans le cadre de son temps et de son milieu, surtout par ambition personnelle qui était énorme et se rapportait au sentiment d' infériorité, profondément enraciné dans son âme. Elle a beau cherché l' équilibre intérieur, elle ne l' a pas trouvé n' étant pas capable de s' élever au-dessus des moments personnels aux vrais sentiments sociaux.

Si elle avait eu plus de sentiments sociaux sains et vrais, elle aurait montré plus de système et de logique dans ses actes et plus d' entendement pour les tendances de l' empereur qui étaient souvent bonnes et justes.

БИБЛИОТЕКА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА НОВИ САД